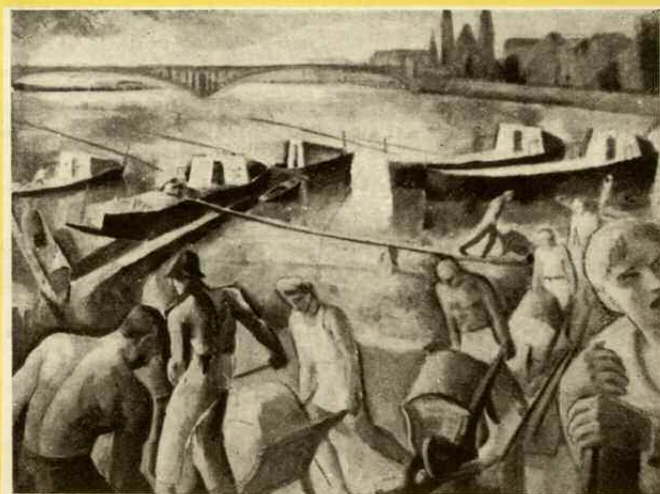

KALANGYA

DÉLVIDÉKI IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI: HERCEG JÁNOS

SZENTELEKY KORNÉL ÉS CSUKA ZOLTÁN ALAPÍTÁSA

XII. év.

1943. november 15.

II. szám.

Ára: 1.60 pengő

TARTALOM

<p>Bálint Sándor: Szeged 481</p> <p>Tömörkény István: Megy a ha'ó lefelé (novella) 486</p> <p>Juhász Gyula versei .. 489, 493, 510</p> <p>Krammer Jenő: Tömörkény István növekvő időszerűsége 490</p> <p>Ortutay Gyula: Tamás Gergelyné meséli (népmese) 494</p> <p>Sik Sándor versei 497, 504</p> <p>Csányi Piroska: Szent-Györgyi Albert 498</p> <p>Berczeli A. Károly versei 501, 510</p> <p>Móra Ferenc: A fák jelleméről .. 502</p>	<p>Vajtai István: Móra Ferenc 505</p> <p>Herceg János: Juhász Gyula 511</p> <p>Sz. Szigethy Vilmos: A régi Szeged jókedve 513</p> <p>Dr. Banner János: Gubitzka Kálmán emlékezete 517</p> <p>Párducz Mihály: A Bácskai Múzeumról 521</p> <p>Papharkai Dénes: Sik Sándor 523</p> <p>Dr. Korek József: A csésztfői közép-kori templom 525</p> <p>Könyvek 527</p>
---	--

Cimlapképünk: *Gábor Jenő* festőművész „*Szegedi kubikusok a Tiszaparton*”-e olajfestményéről készült.

K A L A N G Y A

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség irodalmi és kulturális szemléje

Megjelenik minden hó 15-én.

A szerkesztésért és kiadásért felel: *Blazsek Ferenc*, Ujvidék

Lapzárta minden hó el-jeén

Mindennemű kéziratot, képeket, ismertetésre szánt könyvet erre a címre küldjünk:

Herceg János, a Kalangya szerkesztője, Zombor, Városi könyvtár

Gépirásos kéziratokat kérünk. A beküldött kéziratokat, képeket nem őrizzük meg és nem adjuk vissza
Minden cikkért szerzője felel

Központi ügykezelés, Budapest VII., Baross tér 15 (Tel. 426-921)

M. kir. postatakarékpénztári csekk-zámla: 54.897 sz

Előfizetéseket, laprendeléseket, hirdetéseket a központi ügykezelés vezetője, *Csuka Zoltán* címére kell küldeni, Budapest VII., Baross tér 15

Előfizetési árak:

Egész évre 16 — pengő, jogi személyeknek 32 — pengő. Egyes szám ára 1 60 pengő.

S Z E G E D*

Szeged, Magyarország második városa a Magyar Alföld déli részén, a Tisza partján terül el. Határa óriási: 140.000 katasztrális hold, lakosainak száma szintén 140.000-re tehető. Ebből mintegy 40 ezer a városon kívül, szétszórt földműves telepeken, a *tanyákon* él. E földrajzi körülményekkel is magyarázhatjuk, hogy a szegedi sors az ősi nomád csökevényektől kezdve a legmagasabbrendű európai életalakításig az emberi magatartásnak legszertelenebb változatait tükrözi, nemcsak története során, hanem manapság is. Furcsa végletek, a fejlődésnek bizonyos romantikus egyenetlenségei jellemzik ezt a várost, amelyet sokan a *magyarság édesanyjának* szeretnek nevezni.

Bár Szegedet csak 1199. említik az oklevelek, a helynek története mégis sokkal régibb időkbe megy vissza. Az archeológiai leletek bizonyoságra mutatják, hogy a szegedi múzeumnak igazán kitűnő gyűjteménye van, már ősidőktől kezdve lakott hely volt. Körülbelül kilenc kultúra rétegeit lehet kimutatni a magyarság letelepedése előtt. Ismerik a rómaiak is, *Marcus Aurelius* is megfordult ezen a tájon. Valószínű, hogy *Attila* hun király sátorvárosa is itt Szegeden, vagy legalább is a környékén terült el. Éppen a legutóbbi kutatások mutattak rá azokra a tradíciószálakra, amelyek Árpád dinasztiáját Attilához, illetőleg a hunokhoz fűzték. Azt hisszük, hogy Árpád, a magyarok első fejedelme a hun hagyományoknak engedelmeskedik akkor, amikor az új hazában, a mostani Magyarországon éppen Szeged közelében, Szeren tartja meg az első nemzetgyűlést. Levervén Salán bolgár fejedelmet, először közeledik Attila ősi fővárosa felé. Megállapodik és itt tesz először törvényt, hogy erről a történelmi helyről dokumentálja népének az országhoz való jogát. Ez első országgyűlés emlékezetét a pusztaszeri bencés apátság ápolta a középkor folyamán.

Nem lehetetlen, hogy Szeged népe a keresztiséget még Szent István apostoli térítése előtt bizánci rítus szerint vette föl és csak később tért át a római szertartásra. A közelben ugyanis a bazilita szerzeteseknek már régóta kolostoruk volt. Ezt a föltevést igazolni látszik az a körülmény is, hogy a város legrégebbi temp-

lomának védőszentje Demeter, a keleti egyház kedvelt szentje. Bizánci jellegű tárgyak az ásatások során is kerültek napvilágra.

Szeged már az Árpád-kor eleje óta az erdélyi sónak egyik főlerakodó és elosztó helye. Szeged az elsők között lesz szabad királyi várossá a XIII. században. A város e hőskorának emlékezetét egy torony őrzi, amely elevenen tükrözi a francia cisztercita gotika hatását.

A város az Anjouk alatt is tovább virágzik. A magyar királyoknak különösen Nagy Lajos óta gondjuk volt arra, hogy a Magyarországtól délre és keletre élő szakadárokat és eretnekeket a római katolikus kultúra és a magyar királyság vonzási körébe állítsák.

A szegedi *dominikánus* kolostor ennek a missziós tevékenységnek egyik fő kiindulási pontja. Az 1318. évi lyoni nagykapitán engedélyezte meg, hogy Szegeden dominikánus konvent létesüljön. Működésének egyelőre csak hatalmas körvonalait ismerjük.

A dominikánusokénál nagyobb hatása a *franciskánusok* szegedi működése. Szeged legkésőbb a XIV. század legelején fogadta be Szent Ferencnek a rend enyhébb (konventuális) árnyalatához tartozó fiait. Templomukat *Bertrandon de la Broquiere* francia utazó szépnek találta (1433.), pedig ő ugyancsak sokfelé megfordult. Feltűnt neki, hogy az isteni szolgálat mennyire magyaros benne. Ez az adat talán a XV. századbeli középeurópai laikus mozgalom szegedi nyomaira utal. A Bogomil, huszita eretnekségek Magyarországon déli vidékeken is annyira felbujánztak, hogy visszaszorításukra a Szentszék *Jacobus de Marchia* ferencst küldötte apostoli inkvizitorként az országba. Jakab testvér rajongó fanatizmusával jelentékeny sikereket ért el. Huzamosabb ideig tartózkodott Szegeden is, bizonyára nem minden ok nélkül. Az Egyház szentként tiszteli.

Szegednek másik szent vendége a szintén ferencrendi *Kapisztrán János* volt, akit a pápa legátusként azért küldött

*) A *Nouvelle Revue de Hongrie* 1938. évfolyamában megjelent tanulmány összevont magyar eredetije.

Középeurópába, hogy a török ellen kereszties hadjáratot hirdessen. 1455. fordul meg először Szegeden. Hallgatói nem fértek el a templomban, a szabadban kellett a számára szószerket rögtönözni. Onnan beszélt azután az Alföld népe előtt a kereszténység megmentéséről. Nem magyarul prédikált, csak *Jézus* szavát értik. Valahogyan *Clairvauxi Szent Bernát* jut eszünkbe, a kereszties hadjáratok szelleme. A virágzó középkor hite ime a magyar pusztán mégegyszer eleven valósággá válik. Kapisztrán vezeti Szegedről Hunyadi János társaságában Nándorfehérvár fölmentésére azt a kereszties hadsereget, amelynek Jézus a vezére. Győzelmük emlékeztető a katolikus világban a déli harangzó őri.

Mind Marchiai Szent Jakab, mind Kapisztrán Szent János a franciskánus rend szigorú (observans) irányához tartozott. A szegedi observansok a Haví Boldogasszony tiszteletére fölépítik a ma is fennálló templomukat, amely hamarosan bucsu helyé válik. A mozgalom távolabbi szegedi hatásaira még alább rá fogunk mutatni.

Szeged a XV. század folyamán mind műveltségre, mind gazdagságra, mind polgári szabadságra nézve az országnak egyik legtekintélyesebb városa volt, gyökeres magyar lakosságát tekintve pedig föltétlenül a legelső. A XV. században több országgyűlésnek színhelye, amelyet a török hadszíntér közelsége is magyaráz. A város erejének alapja polgárainak jóléte. Gazdagságát sóhordásból, halászatból, állattenyésztésből, gyümölcsstermelésből, hajózásból és borkereskedésből merítette. Ötvöseit legelső az egész országban. XV. századi borexportunk monopoliumszerűen szegedi polgár kezében van. A város gazdagsága közösi emelkedését, a kettő együtt pedig kulturális gyarapodását segítette elő. Tele van az itáliai polgár városok szellemi éhségével, önbizalmával és alkotóerejével. Az ő fiai látogatják az összes magyar városok között Budát sem véve ki, legnagyobb számban a külföldi egyetemeket, főképpen a bécsi és a krakkói, de tanulnak a párisi, padovai, bolognai, heidelbergi és wittenbergi egyetemen is.

A magyar irodalom igazán a XVI. században születik meg. Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy bölcsőjét elsősorban szegedi fiak ringatták. *Szegedi Gergely* a

zsoltárokat fordította magyarra. *Szegedi Tar Benedek* a házasságról való dicsérettel, *Szegedi András* Jeruzsálem pusztulásáról szóló bibliikus verszetével, *Szegedi Veres Gáspár* Eurialus és Lukreciáról szóló széphistóriájával, *Szegedi Lőrinc* pedig Theophania című drámájával írta nevét a magyar irodalom hőskorának történetébe. *Szegedi Szabó Gáspár* a XVI. század legnagyobb magyar orvosa. *Szegedi Kis István* talán az egyetlen európai hatású magyar kálvinista prédikátor. *Szegedi Gergely* franciskánus barát a Sorbonne doktora, hazánkban az első, aki a protestáns tanításokat irodalmilag is cáfolja (1535). Pázmány Péternek, a legnagyobb magyar ellenreformátornak legősibb őse ő.

Művelt szegedi fiaknak e lázas munkálkodása a török hódoltsággal kezdődik meg. A város 1552. jut a török kezére. Szeged idegennek, pogánynak kerülhetett harmincadjára, de bujdosóvá lett fiai ugyanakkor különös hódoltsággal dicsekedhetnek: a megoszlott magyarságnak, a magyar kultúra új stílusának válnak héroszaivá.

A város ugyan a többi meghódolt területekhez képest viszonylag még szerencsés helyzetbe jutott. Khász-birtok volt, azaz közvetlenül a szultánnak adózott. Szeged megmaradt népét mégsem ez mentette át a hódoltsági sors másfélszázados borzalmain, hanem a ferencrendi observans templom és kolostor, amelynek története hosszú időközön keresztül szinte azonos a város történetével. Ez a templom tartotta együtt a maga misztikus erejével és védelmezte meg a pusztulástól, szét széledéstől Szeged népét, biztosítván általa a magyar életnek és a katolikus hitnek szakadatlan szegedi folytonosságát, immár ezer esztendő óta. Ez a templom a barbár pogány tengerben az európai keresztény szellem világító tornya és mesze vidékekre sugárzója.

A szegedi franciskánusok nagy nemzeti hivatást teljesítenek. Ismeretes, hogy a török csak Szent Ferenc szegény és alázatos fiait tűri meg a hívek között. A szegedi kolostor hatalmas missziós területnek középpontja, amelynek köre egész Délmagyarországra kiterjed. Hatása egyetemes. A portától az egész birodalom területére érvényes utleveleket szereznek a szegedi kolostor szerzetesei. Van úgy, hogy még Stambulban is szegedi pap vizsgálja a magyar rabokat. Az obser-

vans szellem most virággzik ki a szegedi lelkekben igazán. Gyökereit mártírok vére is megszenteli. A lelképásztorság gondja mellett tanító mesterei, orvosai is. A szegedi kolostornak hatalmas kertje volt, amely gyógyító füvekben, exotikus növényekben, hatalmas fákbán egyaránt bővelkedett. Alkalmassá a barátok tanították meg népünket a dohánykertészetre. Ők plántálhatták be török földről és ismertették meg népünkkel a paprikát is, amely később olyan nagy hírnévre fog jutni és amelyet először a malária orvosságául használtak. És ami a legfontosabb: tartották a keresztény néphez a lelket, táplálták benne az európai szolidaritásban való hitet, amely 1686-ban olyan csodálatos erővel és heroikus lendülettel mutatkozott meg, mint a keresztény háborúk óta egészen napjainkig egyszer sem. Buda visszafoglalása (1686. szeptember 2.) után Károly lotharingiai herceg fővezér *De la Vergne* tábornokot bízta meg Szeged ostromával. E francia katona igazi keresztény lovag, aki maga is ott küzd seregének élén. Hamarosan megsebesül, pár napi szünet után meg is hal: életét adja egy nagy követelményért, a keresztény Európáért. Ott nyugszik a barátok templomában ma is. Szeged visszafoglalásának híre Európa egykori köztudatában is hullámokat vert.

A XVIII. századbéli Szegeden nagyarányu, jelenünkre is kiható változások mennek végbe. Sok idegen vándorol be, közöttük franciák is, akik azonban lassan elmagyarosodnak. A folyamatra, a milieu érzékeltetésére a legklasszikusabb példa Dugonics András, a híres magyar író. Nagyapja bunyevác bevándorló, aki talán még magyarul sem tud, édesapja kétnyelvű, ő maga már »a nemzeti lélek tüzes ébresztője.«

E bevándorlásokkal egyidőben és talán kapcsolatban Szeged ősnépe számos rajt ereszt a törökudta déli vidékekre. E kivándorlók megtartják a maga ősi tisztaságában szegedi tájszólásukat, szokásaikat, sajátos ethnographiai vonásaikat. Természetesen a rokonsági kapcsolatokat is fenntartják, nemzetségük otthon, Szegeden maradt tagjaival. Az ősi ferences kegyhely bucsunapja most új fényben kezd ragyogni: nemcsak a bucsújárás, az az a vezeklés és elégtétel alkalmá, hanem hazatérés is a közös multba, a szegedi sors ősi egységébe.

A XVIII. századnak másik nevezetes eseménye, hogy a város 1720-ban letelepti a *piaristákat*, elsősorban azzal a szándékkal, hogy az akkori nemesi Magyarországon legyenek saját köréből a polgári rendből való tanult fiai, akik a hivatal megnőtt kivánalmainak meg tudnak felelni és tanultágukkal a város érdekeit mindenhol meg tudják védelmezni. A gimnázium ezt a hivatását be is töltötte, igazi missziója azonban sokkal szélesebbkörű lett. Szellemi vonzóereje kiterjed egész Délmagyarországra, sőt Horvátországra is. A *pietas* szelleme egyesíti és hatja át a szegedi polgáriat és arisztokrata csemetét, magyart és idegent, keresztényt és zsidót egyaránt.

A szegedi nép-talajból és a piarista iskola nemzeti-barokk milieujéből sarjadzik ki Dugonics András (1740–1818). Dugonics Szegednek első tudatos szószólója a magyar szellemi életben. Ő talán az első magyar ember, aki rádöbben a tájnak a szűkebb hazának, a szülőföldnek különös emberi erejére, inspiráló szépségére. Hősei a körülményes, rubato-mód muzsikáló szegedi tájszólásban beszélnek, a szegedi karaktert próbálják reprezentálni. Regényei ellen sok és jogos kifogást emelhet az irodalmi kritika, egyet azonban sokszor elfelejt: Dugonics András hívja életre a magyar olvasóközönséget. Alkotásain keresztül Szeged, ez a folytonos magyarságu város tüzelte a rendi Magyarországot szellemi egységre, nemzeti közvélemény megeremtésére.

Említsük még meg, hogy a XVIII. század végén a francia divat és szellem a művelt szegedi polgárság körében jelentékeny hódítást tesz.

A XIX. századnak is meg van a maga jellemző szegedi népmozgalma, a tanyaik települése. Ismeretes, hogy az alföldi pusztá a középkorban még tele volt virággzó településekkel. A török hódoltsággal azonban a helyzet megváltozott. A török spáhik (hübéres zsoldosok) szolgálatuk fejében egy-egy falut kaptak a meghódított területen birtokul. Ez az adományozás azonban mindig csak egy személynek szólt, sohasem öröklődött. Így aztán a spáhik igyekeztek a hübériül kapott birtokon minél többet összeharácsolni. A kizsákmányolt lakosság a török kincstári városokba szökdösött, amelyek hübéri köteletségeiket közvetlenül a portánál váltották meg évi adóval. Ennek fejében

aztán viszonylagos nyugalmat élveztek. Ilyen khász volt Szeged is. A menekülő lakosságot a város befogadta ugyan falai közé, az elpusztult községek területe azonban az ő határát növelte. Az elnéptelenedett területeken jobb hijján nomád állattenyésztést folytattak. A városra tehát jóideig a tekintélyes, bár éppen nem kizárólagos állattenyésztés jellemző. Szeged emellett ugyanis a XVIII. században ujjáépülő Délmagyarországnak gazdasági középpontja a tiszai kereskedelem révén. Igen sok kereskedő, halász, hajós, hajóács vizimolnár élt a Tisza után.

A XIX. század új közgazdasági szelmele és találmányai azonban Szegedre is nevezetes hatást gyakorolnak. A folyószabályozás, vasutak, gőzhajók és gőzmalmok a hagyományos életformákat gyökerekben megrázzák. A lakosság fokozatos szaporodásával az állattenyésztésnek lassan el kell tűnnie. Az így felszabaduló területeket azután földművelésre fogják. Kialakul a tanya gazdálkodás magyar különlegessége. A tanya fejlődésének első mozzanata, amikor a család és az ágás-jószágok rögtönzött fedél alatt a nyarat teljesen a várostól távoleső földbirtokon, a tanyán töltötték, télire azonban visszatértek a városba. Ez a forma Szegeden már napjainkra eltűnt. A fejlődés második állomása szintén tűnedezőben van: az ujházások kikerülnek a tanyára, életük javarészt ott töltik el és csak öregségükre jönnek haza, hogy eljárhassanak a templomba. A tanyaalakulásnak harmadik állomása az, amelyet Szegeden tipikusnak mondhatunk: a család egész életét tanyán tölti és ott is hal meg. A tanyai lakóhely szegedi állandósulásának aztán az a következménye, hogy különösen a tehetősebbek tanyája a maga organikus kiépítettségében a farmokra emlékeztet. A szegedi földművelésnek nagyvirú specialitása a paprika, amelyet az ételek ízesítésére használnak. A paprika adja meg a magyar konyhának utánozhatatlan jellegét.

Szeged történetében megrendítő katasztrófa, de egyúttal korszakos esemény az 1879. árvíz, amely a városnak mind külső képét, mind pedig szellemi arculatát gyökeresen megváltoztatja. A történelem folyamán a Tisza több, mint harmincszor öntötte el a várost, lakosai azonban megható hűséggel ragaszkodnak hozzá: mindig ujjáépítik. Ez a katasztrófa azon-

ban valamennyit felülmutta. A Tisza árja a város 5723 háza közül csak 265-öt kímél meg. A lakosság földönfutóvá válik. Vigasztalására megjelenik a király, I. Ferenc József is. Szállóigévé vált szavaival: *Szeged szebb lesz, mint volt!* — kezdődik a város ujjászületése. A részvét igazán egyvetemes. Egész Európa segítségére siet Szegednek. Párisban *Bontoux* a híres bankár indított gyűjtést. Felhívásában utalt arra, hogy 1870/71-ben, amikor 300 ezer francia katona fogságba esett, a magyar nemzet segítő akciót indított és éppen 300.000 frankot küldött Párisba. Elérkezett az a pillanat, hogy a franciák leróják hálájukat. A felszólítás eredménye többmint 200.000 forint lett. A francia áldozatkészséget Szegeden a Párisi-körut elnevezés is megörökítette.

Szeged népe megfogadja, ha sikerül a várost ujjá építeni, templommal fogja háláját Szűz Mária, az *Auxiliatrix Szegediensis* iránt kifejezni. A várost *Tisza Lajos* királyi biztos (a híres Tisza István nagybátyja) a legmodernebb városrendezési elvek alapján építette föl. Különösen báró *Hausmann*, Páris ujjáépítőjének tervei nyújtottak neki sok üdvös tanulságot. Az Eiffel-cég építi meg a magyar *Fekete-házy* János tervei szerint a hatalmas Tisza hidat.

A város gazdasági téren is meg erősödik és egyes iparcikkeivel jelentős hírnévre tesz szert. Alig néhány évtized alatt alakul ki a tanyavilágban Szegednek immár világraszóló ipaprikakultúrája, amelyen votalképpen az egész város gazdasági jóléte felépült. Malomiparát, szalámigyártását, textil-készítményeit, butorait külföldön is elismerik. Egyes kézműiparok valósággal magyar iparművészetté nemesedtek. A szegedi papucs sajátos alakjával és díszítéseivel fogalom-má lett.

A szellemi ujjászületés kezdete az volt, amikor Somogyi Károly esztergomi kanonok nagyértékű, 43.000 kötetből álló könyvtárát a népműveltség emelésére Szegednek ajándékozta. Állománya ma már 200.000 kötet körül mozog. Misszióját dicséretreméltó okossággal tölti be. Innen Szegedről indulnak utnak a századforduló legreprezentánsabb magyar regényírói: *Mikszáth* Kálmán (1849-1910), *Gárdonyi* Géza (1863-1922) és *Herczeg* Ferenc (1863). Ezekben az időkben eszmélt a szegedi magyarság legigazabb ön-

magára **Tömörkény István** (1867—1917) és **Móra Ferenc** (1879—1934) műveiben, a magyar irodalmi provincializmusnak e remekeiben, továbbá **Juhász Gyula** (1883—1937) verseiben. Juhász a magyar Parnassiens egyik vezéralakja, aki szülőföldjének és magányosságának elefántcsonttornyába menekül korának zűrzavara előtt.

A szegedi képzőművészet fejlődése ha nem is egyenletes, mégis büszkén vallhat néhány egészen kiváló művészt magáénak. Elég csak a tolsztojánus **Károlyi Lajos** (1877—1927) átszellemült képeire, **Nyilasy Sándor** (1873—1934) népies impresszionizmusára, a Párisban élő szobrásznak, **Csáky Józsefnek** (1889) annyiszor elismert művészetére utalnunk.

A világháború apokaliptikus borzalmaiból Szeged a maga 12.000 hősi halottjának rettenetes dicsőségével veszi ki a részét. Monumentális egyszerűségű emlékműveket **Aba-Novák Vilmosnak**, a világhírű magyar festőnek megrendítő freskóival 1937-ben avatták föl. A Habsburgok monarchiájának összeomlása után, 1918 december—1920 március között Szegedet franciák tartották megszállva és ezzel megkínnyították a magyarországi bolszevizmussal szemben a nemzeti újjászületés, a magyar konszolidáció munkáját, amely 1919 folyamán Szegedről indult ki. A tiszteletreméltó **De Tournadre** francia tábornok, városkormányzó távozásakor a francia klasszikusoknak Lemerre-kiadását adományozza a Somogyi-könyvtárnak.

A háború utáni Szegednek előlrol kell kezdenie életét, mint a történelem során már annyiszor. Határvárossá lett, a határvárosok lüktető élenként nélkül. Ugyanis mindazokat a területeket elveszti, amelyek eddig szellemileg, gazdaságilag az ő vonzóereje, hatása alatt állottak. Mondanunk sem kell, hogy ez micsoda visszaesést jelentett. A háború előtt Magyarországnak egyik legnagyobb iskolavárosa, a Délvidék ifjúságának jórésze nemzetiségre való tekintet nélkül itt végzi középiskolai tanulmányait. Olyan iskolákba, amelyeknek azelőtt 1000 növendéke volt, most 70—80 diák jár. Közlekedési jelentősége is aláhanyagolt. Azelőtt Magyarországnak egyik igen nevezetes vasuti csomópontja, jelentékeny nemzetközi relációkkal. Most ennek is vége. Egyetlen régi álma teljesült csak, igaz, fájdalmas körülmények között:

egyetemi várossá lesz, mert a trianoni szerződés után a kolozsvári magyar egyetem itt kapott hajlékot. Ekkor indulnak meg Szegeden a háborúutáni Magyarország legnagyobbaszabású építkezései, melyeket gróf **Klebersberg Kunó** közoktatási miniszter személyesen irányított. Terve az, hogy a centralizált magyar szellemi élet budapesti egyeduralmát megszüntesse és erős vidéki kulturcentrumokat építsen ki. Szeged sorsa különösen a szívén fekszik. A város maga is áldozatkésznek bizonyul. Élniakarásának szimbóluma, az árvízkor tett ígéréteinek beváltása a Fogadalmi-templom hatalmas arányaival, neoromán vonalaival még a XIX. század olgári formanyelvén szólal meg. A város és állam szövetkezésével egészen új egyetemi városrész épül fel. Klinikái, laboratoriumai, intézetei a tudomány természetzerű művelése mellett sajátos magyar problémák megfejtésén is fáradoznak. Különösen kiemelhetjük **Szent-Györgyi Albert** professzor nagyhirű biokémiai kutatásait, amelyeket legutóbb a Nobel-díjjal koszorúztak meg. Egyik legnevezetesebb fölfedezése a C-vitaminnak a szegedi paprikából való előállítása. Szent-Györgyi különben az első magyar Nobel-díjas tudós.

Az egyetemi épületek egyik szárnyát a Fogadalmi-templom előtt modern felfogású árkádsorra képezték ki, amely egyuttal a magyarság nagyvainak szolgál szoborcarnokul. A templom és az árkádok monumentális teret, a legartisztikusabb magyarországi térkompozíciót fogják közre, amelyen a magyar szabadtéri játékszin kezd állandósulni.

Letesszük tollunkat, portrékat befejeztük. Talán sikerült a városnak egyéniségét igazolnunk, megéreztetnünk, hogy Szeged népet és történetét valami különös kettősség jellemzi: paraszti hagyományai szorosan a természethez kötik, de lélek magányos passziói, a kultura heroikus időtöltése, az egyéniség nemes kalandjai sem idegenek tőle. És ez a démonikus attitűd az, ami Szegedet hosszú multja ellenére is fiatal, vitalitással, ambícióval és reménységgel teli várossá teszi. Bizonyos hogy hazájának és az európai kulturának még sok boldog meglepetést fog szerezni.

Bálint Sándor

Megy a hajó lefelé

Irta : Tömörkény István

Tél van, de elveszett teljesen a jég és megy lefelé a vízen a hajó. Ez egy olyan régi fajta eszköz, amilyent ma már nem csinálnak, nem széles, de hosszú. Olyan nagyobbra nőtt csónak, mely gyékénysátorral van borítva s a gyékény alatt bátran elfér tizenöt-húsz ember. Ül mindenki azon, amin lehet. Kívül pedig áll a kormányos és széles rúdlapátjával igazítja a menést. Elöl azonban hosszú rúd van. Ez arra használatos, hogy mikor jön a hajó fölfelé, erre van vetve a kötél, amelynél fogva a partról húzzák.

Mert ez voltaképpen kereskedelmi bárka, mely hetenként többször megteszi a maga vízi útját a falu meg a város között. Jó messze van lent a falu s mikor a hajó elindul, kötélen jön föl. Benne csak a kormányos áll, vagy elvéve olyan utas, aki nem bírja a gyaloglást. A többi nép, aki a hajón utazik, kint van a parton és húzza fölfelé. Lassú munka és sok bajjal jár, de lám, megy mégis, úgy lehet évszázadok óta. Különbözik nem tudni, mióta, de bizonyos, hogy ezt a hajót nem a mostani király alatt csinálták.

A város alá érve, a hajó kiköt a partra s megy mindenki a dolga után. Ki a piacra, ki a boltba, ki a katonafiát keresni. Így van a hajó vagy délig vízszélben egyformán s mindössze az a változás rajta, hogy a bordái fokozatosan süllyednek a vízbe. Mert dől a sok mindenféle portéka a város falai közül a partra, ahogy azt már megrendelték. Sörös hordók, zsákok, csizmák, fertályölfa, petróleum, továbbá egy nagy nyaláb papiros a könyvesboltból a tanító úrnak, különféle csomagok, ásó, ültetni való faszemete (itt az ideje éppen), meg egyéb mindenek. Csak az a csodálni való, hogy hol fér el a sok holmi a hajóban. Azonban erről ne kereskedjen senki, miután ez a Szélpál Mihály dolga, aki kormányos és igazgatója ezen vidéki utaknak. Ő intézi itt el valamennyi dolgot, a főbenjárótól kezdve egészen az apróléko-

sig. Számon veszi, ami hozatott. Ami rendben van, azt elrakja a maga helyére.

Apránként pedig gyűlnek az utasok is. A kofák, akik ludat hoztak be és macacot visznek ki. Özvegy Halál Ferencné is, aki semmit sem visz, mert azért jött be, hogy misét hallgasson a belső templomban az uráért. Így tovább, tovább: emberek, asszonyok, lányok (ez utóbbiaknak az ördög sem tudná kitalálni, hogy mi dolguk lehet vajjon itt bent.) Természetes, hogy végül, legutoljára a Kata érkezik, a formás menyecske, pedig mindössze csak azért utazott ennyire, hogy egy pár papucsot vegyen magának. Illeg is már benne és a papucskok piros sarkai kackiásan kopognak a partra tett deszkán, amint Kata a hajóba lépked.

Szélpál szól is pár szót Katának, hogy ugyan hol maradt annyi ideig, amire aztán a papucskos menyecskének hirtelen megered a nyelve és szapora beszédbe kezd. Egy darabig hallgatja is Szélpál, hogy mi mindent mond a piac drágaságairól és szömtelen városi urakról, akik miatt már papucsot sem lehet próbálni.

— Hogy nem sül ki a szömük? — mondja egy asszony.

— Jaj, Mári néni, nem olyanok ezök, — panaszkolja Kata és még beszélne tovább, de a kormányos nagyot kiált:

— No!

Ezzel aztán eleresztik a partról a kötelet, berántják a deszkát és csákyára kap a férfinép, hogy vízodrába tolják a hajót. Ez olyan munka, hogy ilyenkor csönd legyen és semmiféle asszonybeszéd ne zavarja a dolgozó emberek tetteit. A nagy, lapos hajónak még csak macskája sincsen s ha a kormányra nem vigyáz az ember, könnyen baj eshet. A víz kitudhatatlan, mert nem lehet megállni rajta, amikor tetszik. A csákyák vékony nyele meghajlik, a legények rádölvé nyomják el a parttól a hajót. A kormányos, a vállát veti a rúdnak, két ember

pedig hosszú, kétkézi evezőkre kap a hajó orrában. Így lassan, lomhán kifordul a víz középeére. Még töreti egy kicsit a rúddal a vállát, mely után midőn egészen vízfolyvás irányában feküdné a bárka, megáll munkájában és a többieknek is ugyanezt rendeli, mondván:

— Huja!

Leteszik a csákllyát, abbahagyják az evezést. Megy már a hajó lefelé és nincsen semmi gondja, mert ez időtájban a gőzösök sem szaladgálnak, mind a víz az övé egész a faluig. Szeliden úsznak el a város alatt. A házak a parton ködbe vesznek, amin tompán zúg át a toronyórák ütése.

— Mőgéhőztem — mondja Szélpál és átadván Tóth Savanya Énoknak a lapátot, belép maga is most a gyékénysátor alá. A többiek már eszegetnek, özvegy Halál Ferencné kivételével, aki fehér kendőjét egy sőrös hordóra terítvén, azon helyet foglalt és igen csöndben van. Csak az ajkai motyogásából látszik, hogy folytatja az imádkozást, amit a templomban elhagyott. Egy más asszony (nem tudni még a nevét, mert urasági cseléd volt eddig s nem rég költözött a faluba) apró oláh almákat hámoz és eszi, a héjját a köténye zsebébe rakja el. Kell az, mert a kályhára téve igen jó szagot terjeszt az almahaj. A Kata menyecske, a rossz csont, egy halom hasábfára ült, csak éppen hogy szemben legyen egy fiatal legénnyel, aki zavartan pödrri ütőköző bajuszát, mert Kata a lábait egymásra tette s igen formás bokákat mutat az új papucsban. Két ember leghátul ócska kártyával máriásozik.

— Kendő van a makk csikó? — mondja az egyik.

Amaz egyenként végig tekinti az öt kártyáját és rázza a fejét.

— Nincs. Miért?

— Mert akkor eldobnám a makk fősőt.

— Sose dobja kend? Majd möggyün a párja.

Aminthogy meg is jött a húzásnál a makk király. A csikó meg a felső húszat

számít ebben a furfangos játékban. A szomszéd zsákból ki is vesz két krumplit a szerencsés ember és leteszi maga mellé. Miután minden krumpli tízet jelent két krumpli húszat. Így egyszerűsödnek a számadások.

Szélpál a tarisznyát keresi elő. Abban barna kenyér van, továbbá oldalas. Egy bádogban só és paprika összekeverve. A zsebből bicskát vesz ki és szel a kenyérből, oly módon tartván azt, hogy ami morzsája van, a tarisznyába hulljon. Szűk világ van ám most és takarékosnak kell lenni. Abból még kenyeres-gombócot csinál a gyerekeknek az asszony.

Így vannak csöndben, mindenki a maga ebédjével. A komoly Szélpál hamar végez az étellel és a sátorból szótlanul nyújtja ki a korsót Tóth Savanyának, hogy meritse meg. (Mert a hajóban mindig a saját italán utazik az ember.)

Miután ivott, még egy kis falatot vág a kenyérből. Azután visszarak a tarisznyába mindent, a sósbádogot is becsukja, a bicskát pedig a mellényzsebébe teszi. Halálné bevégezte az imádságot és mert eszébe jut, hogy otthon elfelejtett olajat tölteni a Mária-kép mécsébe, föl-sóhaj:

— Jaj de soká löszünk otthon...

— Nono — biztatja Szélpál: — Oszlik már a köd egy kicsit arra fölfelé.

Nyilvánvaló, hogy a köd, amely a töltések között a víz tetején legel, nem magától oszlik, hanem a szél fújja. Nem is telik bele sok idő, utolérte a hajót a felszél és belátogat a sátor alá.

— Hát ne kártyázzatok már — mondja a kormányos — hanem húzzátok föl a gyékényt.

A máriásos emberek leteszik az ördög zsíros bibliáját és kimennek az orra. Széles, vastagra fonott gyékény hever a vitorlarúd alján, ezt kell felhúzni. Nem nagy munka, hamar meg van és amint az első végeit lekötötnék az oldalakhoz, egyszerre belekap a szél, megduzzasztja és viszi sebesen a hajót. Egyik ember odakint félhangon nótába kezd.

Fújja a szél, fújja
Fújdogálja, lengeti,
Mire neveli föl
Jó anya az gyermekit.

Régi bús, szomorú nóta ez. Bent csönd van a sátor alatt, mindenek elhallgattak. Mikor a nóta mondaná tovább: „Arra neveli föl jó anya a gyermekit, Alig hűsz esztendő...“ egyszerre azt mondja Szélpál komoran:

— Hát látta-e valaki odabenn a Vértécát?

A szóra Kata elpirul előbb, aztán elszápad. A többiek egy ideig nem felelnek, aztán rázza mind a fejét.

— Nem, nem én szögényt — mondja egy asszony, aki végig tekint Katán és odább húzódik.

— Én sem láttam — felel a legény.

— Pedig — folytatja a kormányos — nagyon a lelkömrre kötötte az apja. Mán kár, hogy magam nem kerestem.

Elhallgat mindenki. Kata behúzta a lábait a szoknya alá. Özvegy Halál Ferencné a sörös hordóról úgy tekint rá, mintha valamely ördög volna.

— Bár hiszen — szól újból a kormányos — gondolom, hiába keresné már azt akárki az ártatlant. Azt sírta ma hajnalban neköm az öreg Vér András, hogy két hete vesztett el a háztul.

— Az — felel Halálné. — Két hete, hogy visszaküldte a völegény a jegykendőt. Elcsábították rossz asszonyszemélyök.

Ismét Katára tekint mindenki. Elvesztett a cifra szépsége a menyecskének, az aranypillés papucsot sem mutatja már és föl nem emelné a szemeit egy viláért. Néma váddal szegeződnek feléje a tekintetek. Nincs, aki szóljon, vagy beszéljen, csak a kormányrúd nyikorog kint, a hajó alját verdesi a víz és csapkodja a szél elől a gyékényvitorlát.

— Vér Andráséknál pedig ez volt az egyetlen — véli egy utas asszony.

Keserű gúnyal szól bele Szélpál Mihály:

— Evvel együtt volt neki egy.

Minél több ilyen odavetés történik, annál vádlóbbak és súlyosabbak a tekintetek a nagy némaságban. Kata homlokát kiveri a veríték. Egyszerre ijedt kiáltás hallatszik a vitorla mellől.

— Jézus!

— És Mihály arkangyal! — kiált vissza a kormányos és az alacsony sátoron át az orrba ugrik. — Mi az, te?

— Láttam — mondja a hajóslegény. — Fölmerült... ott.

— Micsoda?

— Vértéca... Fölmerült a feje. Fügő volt a füliben.

— János, ne üzz tréfát — mondja sötéten Szélpál. — Már hogy láthattad volna?

De amaz erősködik.

— Úgy éltessön az Isten engöm! Láttam, de alig hogy fölgüött, lemerült. Így itt oldalt...

Most elkapja Szélpál karját s a vízre mutat, kiáltva:

— A!

Valóban. Lassan fölmerül a sárga hullámokból egy fej, de ismét eltűnik. Hanem ezen idő alatt mindenki ráismert, a sátorbeliek is, akik kitódultak, Kata maradván benn egyedül. Bármily kevés ideig mutatkozott is, látni lehetett Vértéca halovány arcát és barna haját, amit szőkére festett az iszap.

Hárman is kapnak egyszerre a csákyák után és a vasvégű kampókat megszese a vízbe leszúróják. Keresik és kutatják. Ám a víz átláthatatlan és a halotait nem engedi. Nincs no, nincs. Elment a fenekére lakni, halak társaságában. Azért az emberek csak nyulkálnak a vízbe lefelé. Az asszonyok borzadva húzódnak vissza a szélből a sátor alá és eláll a szavuk.

Idő multán mondja egy:

— Ilyen borzasztóságot. Jaj szögény Téca neköd mán a Tisza fenekén. Oh, mily bűnös lelkek vannak a világon! Te csaltad el, Kata, a völegényit, te —

Nem mondhatja tovább, mert özvegy Halál Ferencné, ki elővette olvasóját és kezeire is akasztotta, csendet int. Keresztet vetnek. Kata mozdulatlan. A többi

imádkozik és midőn ez befejezést nyer-ne, Halálné a temetés énekeibe kezd: Letettem testemnek romlandó sátorát, Honnét formáltattam, Élelem föld per-rát, Lakom sötét boltját, S immár Iste-nemet, Kegyes teremtőmet Áldom öröm-mel. . .

Szélpál Mihály a ladikkal végig ment már a hajó mindkét oldalán és csák-lyáját vetette a halott után. Mikor az egésztest megkerülve újból föllép a hátsó végén, az arca vérpiros, a szájszélei mo-zognak.

— Fordítsd balra azt a vitorlát! — szól át a sátor fölött rekedten az elsőkhöz.

Azzal elkapja Tóth Savanya Énok kezéből a kormányrudat és neki vetve erős vállát, olyant csavar rajta, hogy egyszerre rézsut áll a vízben a hajó.

— Mit akar kend? — mormogja Énok.

— Eredj dalladzeni! Húzzátok rá!

A nagy evezők cuppognak a vízben. A hajó kifordul a part sárgás agyagja felé. Gyorsan megy, Mihály rángatja a rudat, mígnem a hajó orra a part sekélyes fővénnyét éri. Megrázkodik rajta minden.

Mihály bemegy a sátorba és vállon fogja Katát az erős barna kezével.

— Kata — szól tompán.

A menyecske felszisszen.

— Jaj.

— Ne jajgass. Eredj ki innen.

— Mihály bátyám. . .

— Bátyád a kutya — dörög Szélpál Mihály. — Mégy vagy kidoblak.

Azzal megrázza a vállát. A menyecs-ke széttekint és mindenütt vadoló sze-meket lát maga körül. Özvegy Halálné morzsolja az olvasót és bölintgat a fe-jével, hogy jól van, jól van, nagyon jól van. Szótalan áll fel és megy kifelé Szélpál Mihály kíséri. Néhány lépés a hajóorrtól a part, azon apró hullámokat ver a víz.

— Hát így menjek ki? — suttogja szégyenülten. — Legalább a járódesz-kát. . .

— Ej ha — pattan föl Mihály. —

Ne féltsd a cifra papucsodat. Ha amazt olyan mélyre kergetted, a te lábod is láthat egy kis vizet.

De Énok mégis kiveti neki a desz-kát és azon kilép. Senki nem szól utána semmit. A ködülte sáros agyagparton megragad az új papucs és piros sarka a földbe süpped, amikor megy.

— Nonoo — mondja eléggülten Szél-pál Mihály. — Nyomd el! Fordítsd azt a gyékényt, mőnjön az a dalladzó.

Lassan kifordul a parttól megint a hajó és Mihály a rúd mellett hamar be-leviszi a sodorba. A szél újból belekap teljesen a vitorlába és mennek. Szélpál Mihály olykor szomorúan tekint szét és hátra is néz az apró sárga hullámokra, hogy mutatnak-e valamit. Azonban nem, semmit sem mutatnak. Csak éppen ját-szanak s néha valamely hal a tetejére veti magát. A hajó halad. Messze a part-szél ködös jegenyéi alatt látni a Kata piros szoknyáját, amint a szederbozótok közül elővillan. Belül a sátorban hosz-szan elnyújtott, vékony asszonyhangok mondják özvegy Halál Ferencné után: Támaszd fel örömrre testemnek morzsáit, add meg egek fényét. . .

A szél a hangokat szétviszi Vér Teca nagy sírja fölött.

MILYEN VOLT. . .

*Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkek a mezők,
Ha dus kalással jő a sárguló nyár
S e szőkeségben újra érzem őt.*

*Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek.
A szeptemberi bágyadt bucsuzóndl
Szeme színére visszarévedek.*

*Milyen volt hangja selyme, sem tudom már,
De tavaszodván, ha sóhajt a rét.
Ugy érzem, Anna meleg szava szól át
Egy tavaszról, mely messze, mint az ég.
Juhász Gyula.*

Tömörkény István növekvő időszerűsége

Újabban mind gyakrabban olvasunk Tömörkény Istvánról. Nemcsak halálának 25-ik évfordulója alkalmából emlegették sűrűbben nevét, de az irodalmi érdeklődés is évről-évre fokozottabban fordult feléje, már nem lehet őt „elfelejtett írónak” neveznünk, pedig volt idő, amikor ilyen címen közöltek tőle egy-egy írást. Most régi köteteit új kiadásban látjuk viszont (Gerendás szobákból, Singer és Wolfner, Jegenyék alatt, Franklin Társulat), elszórtan megjelent írásait kötetbe gyűjtik (Rónasági csodák, Szukits kiadása), még az egyetlen színpadot látott egyfelvonásosát is újra előadták (Barlanglakók, Szegeden, 1942. áprilisában a Városi Színházban), mindhárom drámai jelenetét könyvben is megjelentették (Három színjáték, a Dugonics-Társaság kiadása), szóval itt is, ott is találkozunk Tömörkény István nevével és alkotásaival. Juhász Gyula kéziratban a Somogyi-Könyvtárban őrzött Tömörkény életrajza is nemrégiben látott napvilágot. (Dugonics-Társaság kiadása.)

Kérdés vajjon mindez ünnepi alkalom muló hatása csupán, talán egy-két lelkes Tömörkény-tisztelő személyes munkája, vagy pedig ennek a terjedő Tömörkény-kultusznak mélyén a szegedi népi író időszerűsége húzódik meg? Ha így van, miben rejlik ez az időszerűség, miért törnek elő bámulatosan eleven erővel Tömörkény megkopottnak hitt, szerény írásai, amelyeket gyakran maga sem szánt időtálló, örökbecsű irodalmi alkotásoknak, csak csendben, szépen feljegyezgetett, mintha gyűjtené a szegedvidéki paraszt és munkásemberek szavajárását, lelki vívódását, életének egy-egy megnyilvánulását. Vajtai István Tömörkényről szóló alapos tanulmányában (Délvidéki Szemle, 1942. 7. sz.) a magyar paraszt legszerényebb ábrázolójának nevezi s valóban a népi élet és népi lelkület ilyenmértvű ismerete mellett „Szeged írója” az irodalomtörténetben szinte páratlan igénytelenséggel maradt

meg egyszerű szerepénél: megfigyelt és feljegyzett, nem aknázza ki a „nagy témákat”, gyűjtögette képeit, karcolatait, jellemrajzait; és észrevétlenül, apró írásokba szórtan egy egész világot tárt fel: a tanyák népét, a Tisza munkásait, a szegedvidéki „célszerű szegény embörök” közösségét. Mindezt a sok apró, hiteles megfigyélést nem foglalta össze, nem kerékkítette ki belőlük a szegedvidéki magyar nép hatalmas regénysorozatát, pedig szinte magától kínálkozik, hogy azt a sok kitűnő mozzanatot, melyet megragad és kifejez, egységbe fogjuk: könnyű dolga van annak, aki Tömörkényről ír, ha csak felsorolja írásainak felejthetetlen alakjait: a vizenjárókat és kétkézi munkásokat, a szegedi parasztokat és egyéb urakat, Förgeteg Jánost, mint közcrót, a gerendás szobák lakóit, a különféle magyarokat meg egyéb népeket, az egyszerű embereket, népeket az ország használatában és célszerű szegény embereket, már is tetszetős, sokatmondó keretet nyújt az olvasó képzetének. Szinte megelevenedik előttünk a homokos világ, a „jegenyék alatt” meghúzódó tanyák élete folyása, a „vizecske” (ahogy Tömörkény a Tiszát nevezte) a sok különös járművel és alkalmatossággal, amellyel hajóznak és dolgoznak rajta. Nyüzsgő, verejtekező, dolgozó emberek társadalma támad fel előttünk és nehéz nem monumentális regényt képzelni el róluk. Tetszetős, monumentális: ez az amitől Tömörkény húzódozott, még írásmódjában, még a választott műfajban is hű maradt azokhoz, akiket ábrázolt, került minden irodalmiságot, minden megkapó diszt, egyszerű akart maradni és igaz, méltó azokhoz az emberekhez, akiket megrajzolt. Ha egy-egy írását elolvassuk, kísértésbe esünk, hogy azt mondjuk: hát ennyi az egész! Néha titokban el is unjuk a témák egyhangúságát és igénytelenségét, könnyen legyintünk egyet. eh! Ha egyet elolvasok, már ismerem is Tömörkényt. Pedig ha olvasása közben túl

jutunk ezen az elfáradáson, egyszerre csak érezni kezdjük: ez az író komolyan vette a népet, nem irodalmi témát látott benne, hanem szívvel-lélekkel belefeledkezett mindennapi életük és lelki világuk kutatgatásába. Így gyűjtötte össze azt a páratlanul hiteles körképet, melyet apró írásaival a szegedvidéki népről megrajzolt. Aki nemcsak beszél a népiségről, a népi megújhodásról, annak nem lehet megelégednie egy-egy kis Tömörkény-írással, annak fel kell kutatnia azt a sok rejtett kincset, amely elszórtan, szerényen meghúzódva könyveiben fellelhető. Persze, ha egy-egy kötetbe gyűjtenék legjellemzőbb és legszebb írásait, több olvasója és lelkes híve lenne, mert a mai hajszolt ember nem szeret hosszasan elidőzni egy-egy írónál. Szereti ha összekeresik számára, ami érdekli, de így a keresés és a felfedezés öröme elvész számára, ez pedig Tömörkény olvasása közben a legtisztább élvezet.

Tömörkény megújuló időszerűsége kétségtelenül a nép felé forduló érdeklődés erősödésében rejlik. Különösen a kisebbségi sorsba szorult nemzetrészek érezték meg mennyire a névben gyökeredzik a magyarság léte vagy nemléte. Pfeiffer Miklós, a felvidékiek apostoli ihletű egyik szellemi vezére, találóan fogalmazta meg: Magyarország vagy népi lesz, vagy nem lesz. Ennek a nép iránt fokozódó mélyreható érdeklődésnek termékszzerű következménye, hogy a faluvizsgálók és népkutatók ismét felfedezik azt, aki írásaiban gyakran kínos aprólékossággal és lelkiismeretességgel jegyezte a körülötte mozgó és vele érintkező homoki magyarokat, tanyai embereket és tisztai munkásokat. Hiszen valóban a falukutatók úttörőjének tekinthető ő, aki a maiaknál óvatosabban és elmélyedőbben foglalkozott egy népi réteggel, mert úgyszólván egész életét annak szentelte. Ennek a népi érdeklődésnek nála szilárd alapot adott az a tény, hogy Bécsben, Boszniában a nép fiaival együtt katonáskodott. A nehéz sorsban jobban összeforrtak, jobban megismerik egymást az emberek, így aki közkatona-

sorban egy hálóteremben, egy kenyéren él a néppel, az életreszólán el is jegyezte magát vele. Elég a volt kisebbségi sorsban katonának Csehországba kerülő városi ifjakra gondolnunk: ők az egymásrautaltságban testvéri közelségbe kerültek a nép fiaival. Emlékszem Balogh

Edgár egy írására, benne dobrudzsai estétet mond el, melyeken Délkelet-Európa mindmégannyi népe szólalt meg egy-egy katonafia ajkán. Micsoda gazdag tapasztalati kincset rejtett az ilyen együttlét és találkozás magában! Igen jelentősnek tartom Tömörkény írói fejlődésére, hogy közkatona volt, végigszolgált a három esztendő, távol került hazájától és megsze idegenben mélységesen összeforrt a szegedvidéki szegény emberekkel és népi magyarokkal.

De a Trianon utáni tragikus szétszóródásnak volt még egy mozzanata, amely Tömörkény időszerűségét indokoltta teszi. Az egyes tájak más állam keretei közé kerülve, magukra utalva, önmagukból kellett, hogy művelődési életüket megszervezzék. A Felvidék, Kárpátalja, Bácska, Bánság, Erdély, azelőtt a közös haza egy vidéke volt, kedves vidéki színrel és sajátságokkal, szokásokkal, most egyszerűen az az egyetlen darab föld lett, melybe megkapaszkodhatott a létben megtámadott magyarság. Így a honi táj már többet jelentett, mint szép emlékként őrzött szülőföldi élményt: valóban az a röggé lett, melyen „élnünk és meghalunk kell“, főleg pedig helytállani és megmaradni magyarnak. Ez a végzetesen szorossá váló érzelmi kötelék a szűkebbkörű tájjal természetesen annak mélyebb és behatóbb ismeretét is benső szükségyszerűséggé tette s ezért a „Heimatkunst“ most már abban a tágabb emberi megfogalmazásban vált időszerűvé, ahogy egy C. F. Ramuz vagy Jean Giono érti a regionalizmust (a közvetlen környezet tényeiben fedezhetők fel és mutathatók meg legkifejezöbben az örök emberi és közösségi jellemvonások és sorsok, sőt lelkünk viszonya a természetfölöttihez is). Ez a kisebbségek számára a történelmi sorsból leszűrődő tanulság persze nem állhatott meg az országhatároknál, különben a földrajzi kutatás maga is mind nagyobb jelentőséget kezd tulajdonítani a tájegységeknek, Magyarország feledésbe ment tájait is tudományos összefoglalásban elevenítik fel (Kádár László: A magyar nép tájszemlélete és Magyarország tájnevei) és mind jobban sürgetik a táji szempontok figyelembevételét a nevelésben is. (L. Aldobolyi Nagy Miklós tanulmányát: Táji nevelés. Nevelésügyi Szemle 1941. 7—8. és Erdélyi táj, erdélyi nevelés, Erdélyi Iskola 1943. 1. sz.) Hogyne nyúlnának tehát két kézzel és mohó lélekkel az olyan feledésbemerült, kiaknázatlan kincseshányra után, amilyen ebből a szempontból Tömörkény István művészete.

Persze hiba lenne Tömörkény István

művében mást, többet látni, mint amennyi valójában. Az a bizonyos ramuzi szemlélet, amely a nagy romand író regényeiben a vaudois-i szőlőművesek és a Genfi-tó partján élő emberek mindennapi tényeibe örök nagy kérdések izzását viszi bele és mintegy közmikus összefüggések hálózatába fonja őket, ilyen tudatosan megépített világképben nem lelhető fel Szeged írójának karcos latszerű írásaiban. De megcsillan itt is, ott is. Néha, amikor már-már úgy érezzük, no, mégse nagy író ez a Tömörkény, úgy bukkanunk reá, mint az aranykereső a kincstre. Majdnem minden Tömörkény írásban megvannak ennek a szemléletnek nyomai s ezért az az érzésünk, hogy vissza kell térnünk hozzá, kiindulási pontul kell használnunk azt, amit ő kezdett, mert így közelíthetjük meg apránként az egész magyar népi életet.

S számunkra, volt kisebbségiek számára, Tömörkény még valamit jelent. Biztosan tudjuk, ha ő — honi tájjal — más államkeretbe kerül, elszakított országrészen dolgozik, valódi megtartó erő lett volna: hűséges, pontos népi szemlélete és a néppel egybeforrt lelki-sége. Az ilyen Tömörkény-féle íróemberek kimozdíthatatlanok, mert az őket körülvevő mindennapos tényekbe fúrták magukat s gyökeret vertek. A gyökereken át pedig a táj és nép legigazibb erőit szívják föl és gyűjtik egybe, mint egy gyűjtőpontba. De azután gyűjtőpontjai, előtűgárgó megforrások is szűkebbkörű tájuk magyar életének s azon át az egyetemes magyarságnak.

Nagy tanulság az is, hogy minderre olyan ember volt képes, akinek szülei Ausztriából jöttek s nem voltak magyarok. A magyarrá-levés mély titka húzódik itt meg, melyet nem fed semmiféle tetszetős, modern elmélet. A Tömörkény-nyé lett Steingassner, aki mint magyar író a népi élet lényegébe látott és saját fejlődésében és alkotásaiban egybeforrt népével, figyelmzettető példa és mélységes lecke azok számára, akik a magyarrá-levés benső titkait barbár kezekkel a

divatos jelszavak szerint igyekeznek kibogozni.

Igy ezen a vonalon is időszerű lett Tömörkény. Életének három alapjelensége: a népközelség, a táji kötöttség és a magyarrá lett lélek olyan tényezők, melyekre a népi jövőnk kialakításánál számolnunk kell. Micsoda ellentéteket hidalat át benső fejlődése: polgáremberként csak a nép érdekelte, csak róla írt, nem volt szegedi születésű, még gyermekkorra legfogékonyabb éveit sem töltötte a tiszai városban s a táj mégis megkötötte, úgyhogy ő lett Szeged írója; németszármazású volt s lelkében annyira magyarrá lett, hogy az alföldi magyar szimbolumát látják benne. Mert csoda az emberi lélek és kiszámíthatatlanok lehetőségei. Ha pedig a táj színeivel és sajátosságaival töltekezik, természeti erő-

vé lesz, melyet nem tör le egykönnyen az idők vihara. Tömörkény kicsit olyan, mint a magányos jegenye: kiemelkedik a lapos tájon, mert a homoki világ minden erejét magábaszívta, de azért tanyák között áll és a tanyai élet dolgai veszik körül.

Amilyen elfelejtett íróként kezelték őt, olyan elhanyagolt, magárahagyott volt a nép, melyet megszólaltatott. Ma már kezdünk tudatára ébredni annak, hogy parlagon hevertetjük népi erőink legjavát. Persze kezdenek érdeklődni az író iránt is, aki már akkor életének értelmét látta felkutatásukban, amikor még senki sem gondolt erre.

Innen Tömörkény fokozódó időszerűsége.

Krammer Jenő.

MÁGYAR TÉL

*A kicsi kocsmá ablaka világos,
Fehérvirágos, mint a temető,
Hol a nap éppen vérködösen áldoz
S a hold sápadt sarlója egyre nő.*

*Az este jó és a fehér keresztnek
Nagy békessége integet felénk,
Szelid magánya a mély, ősi kertnek,
Hol megpihen majd minden nemzedék.*

*A tünde ég pásztortüzei lassan
Kigyúlnak rendre és az ég alatt,
A temetőben és a kocsmazajban,
Egy néma angyal halkán áthalad.*

*A szárnyakat hallják egy pillanatra
A vén ivók s bús holtak, csöndbe lenni,
A Bodri szüköl, a havat kaparja
S a kakukkóra megáll hirtelen.*

*Babona, bánat, borok és bátorság,
Mind összekapnak és a kocsmá zúg,
Fölzengenek az átkok és a nóták
És döngetik a temetőkaput!*

Juhász Gyula.

A SZÉPSÉG BETEGE

*Már fáj nekem a szépség. Belejáratt
Borús lelkem a ragyogó világba.
Idegesít a harsány tűzű tájak,
Szerelmi lázak kába muzsikája.*

*Elég volt ez a bűvölet.. A szépség
Beteggé tette szívemet nagyon.
Jőjj tompa kín, kopár bú, lomha kétség,
Világokat felhőző unalom!*

*Magányos szenvedésem odújába,
Mint sebzett medve, behúdom magam
S tawaszig ott maradok hangtalan.*

*A szép szó pusztába kiált hiába,
Károm a varjú, vijjog a vihar:
Betakarózom vad dalaival.*

Juhász Gyula.

Tamás Gergelyné meséli

Ez év júliusában, Németh Kálmán baráti meghívására Bácsjózseffalván gyűjtöttem, helyesebben megkezdtem egy beláthatatlannak tetsző újabb gyűjtőmunkát: annyi anyagot lelhetni a Bukovinából hazatelepült székelység körében. Annakidején több memorandumban javasoltam, egyik javaslatom még a hazatérésük előtti hónapokban került illetékesek elé, a bukovinai székelység néprajzi tudásának, etnikai alkatának szakkutatók csoportjai által történendő földterítését. Sőt részletesen rámutattam arra is, hogy egyedülálló néprajzi, nyelvi, társadalmi és távolabbi perspektívában antropológiai megfigyelésekre adna alkalmat a bukovinai székelyek, a bácskai magyarság és a bácskai nemzetiségek kialakuló kapcsolata. Másutt tán módomban lesz ismertetni ezeket a javaslataimat, egyelőre ebből a munkából nem valósult meg semmi. De ez a nyári néhány hetes gyűjtőutam is meggyőzött arról, hogy a bukovinai székelység körében végzendő néprajzi kutatás nemcsak anyagában gazdagíthatja tudományunkat, hanem seregestül ajándékozhat újabb szempontokat, módszerei megfontolásokat is. Így például a bácsjózseffalvai betlehemes játékról szóló s a közeljövőben megjelenő tanulmányom tán nem egy ponton módosíthatja és kiegészítheti a betlehemes játékokról való eddigi tudásunkat s tán alkalmat ad a betlehemesek gyűjtésének eddigi módját is megváltoztatni. Most két „mesét”, „hiedelmet” (leleplezhetik a műfaji határok kérdésességét ebben a kultúrkörben!) közlök csupán, azt hiszem azonban jelentőségük minden magyarázó kommentár nélkül is kiderül: végtelenül fontos adatok a paraszti hiedelemvilág, démónia megértéséhez, valamint a keleteurópai népek vallási érintkezésének is jó bizonyítékai. Egyik legjobb bácsjózseffalvi mesélőm, Tamás Gergelyné 33 éves asz-

szony mondotta el, akitől igen sok mesét és hiedelemszerű történetet jegyezhettem le. (Csak zárójelben említem, hogy Tamásné nem igazándi józseffalvai: Hadikfalváról került az áttelepülés során ide; s az már külön vizsgálati kérdés lenne, hogy az egymás közt is különbségeket tudó bukovinaiak hogyan keverednek, hiszen pl. betlehemesek sem egyformák.) Tamásné mind a két történetet úgy mondotta el, mint igaz történetet, az első egyenesen saját családjabélivel történt. Minthogy Tamásné meséit külön kötetben (kötetekben?) szándékozem kiadni, eltekintek itt a részletező filológiai magyarázattól s csak a szöveget adom úgy, ahogyan elmondotta:

1.

Nannyámnak az anyja bábaasszony vót, tuggya, császárné bábája, úgy monduk mi: a város fizette, az ország. Éccaka, tuggya, ű ment gyermek fogni, ahogy hívták, éccaka tizenkét órakor. Az úton nagyon nagy sötét volt és esett. Ménégetett haza azután, hogy a gyerek meglett, az Isten megatta az asszonynak és megtalálkozott az úton egy nagy békával, lapcsogott előtte a béka. Nannyám erőst félt a békától és monta, hogy „Jaj, mennyi el előllem, te csúf állat, mit lepcegsz, tán nekéd es bábaasszony kéne?” Hát így mondogatta, ahogy egyedül ment magába, a békával barátkozott. Az mindig jobban lépett a nannyám lába alá s úgy rálépett, hogy akkorát sikojtott a béka, hogy majd kéccségbeesett nannyám. Most nannyám hazamént s a békát otthatta az úton, az is valamerre el-lapcsogott a hazájába.

Hazamént nannyám és lefeküött. Hát hajja, hogy nagy csengetve beméntek egy kocsi az udvarra nállik és gondojja magába: esment eljöttek utánna, hogy mennyen gyerekfogni. S akkor eccer lása, hogy nyílik az ajtó s bemént két fe-

kele ember, ojan vékony lábaszárík volt mind egy pipaszár s nagy fejik, mind egy-egy nagy petrój (véka) és beménnek és jóestét köszönnék neki és mongyák, hogy „Jóestét, öreganyám, eljötünk maga után, hogy jöjjön gyerekfogni.“ Öreganyám azt monta, hogy „Kinek?“ — hogy tuggya, a bábaasszony úgy szokta. Azt monta az az embër: „Hát maga a feleségemnek elígérkezett gyerekfogni az úton.“ És akkor gondolja magába nanyám, hogy ú emberi állatval az úton nem találkozott senkivel, csak egy békával. Igaz, hogy monta „Tán neked is bábaasszony kéne? neked is fogok, ha kell.“ És akkor azt monták: „De ne üdözzön sokat!“ De azt monta nanyám, hogy „Nem megyek, hát én emberi állatnak az úton nem ígérkeztem gyerekfogni.“ De mégis annyira erőltették, hogy muszáj és mennyen, már elígérkezett, hogy mennyen. Akkor azt monta: „Nahát el is menyek, annyira rám vagytok, hogy mennyek, hát megyek.“ Gondolta magába, hogy elviszi az olvasót „Majd imádkozok, nem hagy el az Isten, ahova visznek, ott leszek.“

És mikor kimént, felöltözött hamar szépen és kérdözte: „Felöltöztek erőst, messzire menyünk?“ „Nem menyünk messzire, úgy másfél órára ott vagyunk, csak jöjjön, siessen, mer nagyon betegem hagyta a feleségemet.“ És fel es öttözött nanyám s kimentek. Amikor más kimentek, felültek arra a fekete hintóra és elvitték fél egy nagy hegyre. Nálunk ott vót Szucsáva vize mellett egy nagy hegy, úgy nevezték azt a hegyet, Magyarós hegy. Oda felvitték arra a hegyre. Az csak elnyílott kétfelé és eccerre beléhalattak avarral a hintóval oda a hegyközi. Na, beérték egy házba ott és kinyitotta az ember az ajtót. „Na, maga mennyen be — azt monta — és a feleségem fekszik benn a földön.“

Hát mikor belépett, akkor lássa, hogy fekszik egy kicsi asszonka a földön, annak is akkora a feje, mint egy petrój. És akkorát nyög az asszon, ojan beteg. Kérdezi: „Ugye, fíjam, nagyon rosszul vagy? — akkor monta nanyám, — Ne féjji,

fíjam, megszabadít az Isten a terhedtül, majd jobban leszel.“ Akkor azt mongya erre az asszony a nanyámnak: „Jaj, ne hogy azt mongya, hogy megsegít az Isten, nehogy az uram meghajja, hogy maga mit mond.“ Monta a bábaasszony: „Hát mit mongyak?“ „Úgy mongya: megsegít gyivák!“ (ördögök nagyobbika)“ Akkor nanyám azt monta nekünk, mikor elmesélte utóbb, úgy megihedett, hogy más meg is fagyott a szája járása, hogy ő most hol van. Akkor más meglett a gyereket, ojan vékony lábaszára, mint a pipaszár, annak is nagy feje, mint egy nagy galuskás fazak s akkor gondolta magába nanyám: Na, elhoztak ide, de hogy megyek én vissza? Azt monta az asszonynak nanyám: „Na, elhoztak az uradék, de hogy megyek én vissza, nagyon setét van, nem tudok visszatalálni.“ Akkor azt monta erre a beteg asszony: „Ne búsujjon, vissza viszi az uram, ahonnan elhozta, oda vissza viszi. — És akkor azt monta — „No, öreg bábám, tuggya maga, hogy én ki vagyok?“ „Hát nem tudom én, kérdeztem az uradat is, kik vattok, mik vattok és nem monta meg. Csak üjkek a kocsi, s aztán majd megtudom, kik vagytok.“ „Hát tuggya, hogy én ki vagyok? Az a béka, akit maga összerugdosott és az úton lelépett. Tuggya meg, hogy máskor, mikor ijesmivel éjjel találkozik, tízenkét óra táján és egy óráig, akkor ne is szöjjon neki és ne is lássa meg, mindenki mennyen a maga bájába. Lássa, maga lelépett s elígérkezett, s lássa, hogy el kellett jönni ide. Én vótam az a béka.“ (Ök tuggyák magikot varázsolni, amire akarják.)

Akkor nanyám azt monta: „Végeztem a bajomat, vigyenek vissza.“ Hát be is jött az ember és azt monta a bábaasszonynak: „Na most magának mit fizessenek?“ Azt mongya erre az öreg bábaasszony: „Nekem semmi se kell, csak vigyetek vissza, ahonnan elhoztatok.“ És azt mongya erre az ember: „Na, ne féjjen, még van egy félóránk, hogy visszavigyük. Hanem jöjjön, — azt mongya — be a kamaránkba és megmutatok magá-

nak mindent, hogy mekkora gazdák vagyunk mink, ne féjjen, hogy nem lesz nibül kifizetni magát.“ Akkor be is mént annyám oda a kamarába az emberrel s lássa, hogy itt mennyi minden van, itt liszt, itt szalonna, ott zsír, ott tejfel, aranyok, ezüstök, ott minden és kenyerek megsütve, rakásba, nagyon sok, hogy szemivel nem tudta ellepni, abba a kamarába mi mindenféle volt. „Láss, mennyi minden van itt. Amit maguk eltagadnak a másik világon egy szegénytől, aki kér valamit s azt mongyák, hogy nincs, az mind itt van a mi kamaránkba, az mind a miénk lesz, amit a nagygazdák eltagadnak s még akkor is nincs megelégedve.“¹ — akkor az asszonynak azt mongya, > No, öreg néni, jöjjön, múlik le az idő, le kell vinni a hejőkre, ahonnan hoztam. Meríccsen ebből az aranyból, mennyit föl tud meríteni a kötőjébe, szóval a karincájába.“ És erőnek erejével muszáj volt, addig nem engedte ki a kamarából, amíg nem merített az aranyból.

És mikor merített és felültek a szerkére, amejikkel őt odavitték, beleült s csak odavitték a Magyarós tetőre. Akkor lássa, hogy világosság van, a kakasok szólnak félkettőre, hát őt oda ledobták arról a fekete hintóról oda a hegytetőre és monták: „Na, már mennyen gyalog haza, inentől hazatalál.“ És mikor nézi a karincájába, hogy ott van-e az arany, hát nincs semmi, semmijé vállott az a sok arany.

Ez megtörtént, így hát, ahogy én mondom magának.²

2.

Ez igaz történet a Szépasszonyokról.³ Eggy asszonynak született egy gyereke és amíg meg nem keresztelték, abba a huszonnégy órába elcserélték a gyereket egy ojan gyerekkel, akit tegnap meséltem, hogy született a boszorkánynak.⁴ A Szépasszonyok elcserélték a gyereket. És az asszon nem vette észre, kis pójás gyerek vót, azt gondolta, hogy megnő, ojan kiesike csak. De a gyerek mán hét

éves lett s nem nőtt sē lába, sē keze, csak a feje nőtt, mindig csak a feje nőtt és a hasa. Mindig éhes vót, ojan bélpoklos vót, nem tudta, mi az elég az ételből. S akkor az asszon gondolta magába, elviszi valamerre és ezen tudós papokhoz, hogy lássák meg, hogy valamit tudna rajta segíteni, hogy mé nem nő még az a gyerek, hogy csak a feje nő, meg a hasa, lábai, kezei nem épülnek semmi képen.

És akkor odavitte az asszon ahhoz a paphoz, kérdezte a papot, azt monta: „Plébános úr, mit tudna ezen a gyerekén valamit segíteni, hogy valamit iparkodna. Nem bírok tölle sohase dolgozni, csak mindig visít, sőr és akármennyit enni adok, nem épül semmiképpen, csak mindig várná, hogy mindig többet agygyak enni.“ Akkor a pap azt monta: „Add ide, hogy vigyem be az irodámba és — azt monta, — valamit segíték rajta, imátkozok rajta.“ És erre az asszon odaadta a gyerkét, mikor bevitte a pap és imátkozott reá és visszahozta s kérdezi az asszont: „Egyedül nem eszik ez a gyerek?“ Az asszon azt monta: „Nem eszik, mindig várja, hogy én adogassak neki.“ „Na, ne, vidd haza a gyerkét és tróbdál még — azt monta, — hogy aggy egy csiport a kezébe, főzzél tejbegrízt és töcsd bele a csiporba. De szükszádú csiport aggy, ne lögyn szélesszádú és a nagykalánt, a szakácskanalat add a kezibe. Majd ő meg fog szólalni, s ha még-ehül, eszik.“

Akkor az asszon haza is vitte és egész álló délkor, tizenkét órakor odaadta a gyerkének a tejbegrízt a csiporral és akkor a gyerkének odaadta a merőkanalat is a kezibe. De a pap neki még-ehül, hogy ne beszélgesen vele semmit, csak némá-san aggya oda. Akkor, mikor odaadta az asszon, az asszon kimént a konyhába és lesködött be a kőcslikon, hogy vajjon mit csinál a gyerek. Mikor nézi be a kőcslikon, hát lássa, hogy hozzáfogott enni, de nem bírja belemeríteni a kanalat a csiporba, mert nagyon szűk volt a szádja, a kalan nagy vót. Akkor erre a gyerek megszólalt: „Hen, ki a fene lá-

-tott ejen világot, kicsi csipor, nagy kálán, hát hogy egyek vele?" [nevet.]

Akkor a pap neki megmonta vót az asszonynak, hogy mikor megszólal a gyerek, azonnal vegye fel az ölibe, azt mondta: „És Pócsra⁵ csináltak egy nagy hidat és annak a hídnak a közepibe, híd derekán lakoznak ennek a gyereknek az anynyáék, szóval az ördögök, Szépasszonyok és vidd el oda a gyerekét és oda dobd le, — azt mondta, — és a tiedet akkor kiengedik onnat, akit elcséréltek ezzel.“ Hát így is az asszon felvette a hátára s mikor közeledett vóna az asszon oda a hídroz, hát lássa, hogy kijött a híd alól két fekete ember és két Szépasszony és beszélgetnek a gyerekvel, aki neki a hátán van. És kérdezték: „Vasz vizli kukli?“ Vagyis, hogy hova mész gyerek? És akkor a gyerek felelte: „Henderik ana Pócs.“ (Ez az ök nyelvin van. ördögnyelven.) Megyek Pócsra. — azt mondta.

És akkor az az asszon lássa, hogy az ő gyerekit hozzák ki kartón fogva az a két ember, de ojan sárga vót és sápadt, mint a halál. És akkor az asszon elvette a gyerekét és hazavitte. Kérdzte az anya a gyerekét, azt mondta, hogy „Micsináltak veled ottan?“ Azt mondta: „Mindig nyergeltek engém, soha nyugtom nem vót, merre mentek, mindig csak ragattak elő engém és mindig rajtam nyargaltak, akár merre, én kellett vigyem.

*

Mikor a gyerek megszületik nálunk, félünk benn hagyni, mer mindig azt monták, míg meg nem keresztelik a kis gyerekét, addig elcsérélik ezék a Szépasszonyok és megszoztattják ezéket a gyerekéket s akkor nagyon nagy hasmenése van, mindég zód megyen ki a kisgyerekből.

Amíg az asszony hat héttel a szülés után el nem megy a templomba, hogy a pap újból beavassa az asszonyi sorba, nem tiszta. Ezalatt az üdö alatt hírkák megrontani a Szépasszonyok. Ezért van az avatódás, ahogy Mária is Jézuskát bevitte a templomba, hát mi is úgy tartcsuk, akkor avatódunk be újra az asz-

szonyi seregbe. Van ennek szertartása is: gyertyát gyújt a pap, a kordáját megfogja az asszon, a pap megáldja, így kerül vissza. De a városiak már nem tartják.

Mü még vízer se megyünk a kútra, míg ki nem vagyunk avatódva, sem a borozdát, a határt nem lépjük át addig, míg az úton keresztül el megyek a másik felére. Mikor a beteg asszony lép a földre mezítláb s ahol elmegyen, a föld mindenütt elég, ahova lépik. Már ilyen a beteg asszony, ha nincs kiavatódva. Nálunk így tartották a régi öregek, szittak, hogy különben a kút nem lesz tiszta. A románoknál is így tartották, amejik becsületes vót.⁶

Ortutay Gyula közli.

1) t. i. a nagygazdák nincsenek megelégedve soha a vagyonukkal.

2) Ezt az utolsó mondatot az én érdeklődésemre felelte, megerősítésül, hogy a történet igenis hiteles és a nagyanyjától hallotta.

3) A Szépasszony a boszorkány elnevezése, már Ipolyi Arnold is megemlékezik szerepükről, vö. Mythologia², II. 203 s kkl.

4) Az 1. számú történetre céloz.

5) Nem tudja, hogy ez Pócs (Máriapócs) valójában hol is van. A történet befejezése után elmondja még, hogy mikor gyermekkorában ezt a történetet édesanyja mesélte mindig nagyon féltek.

6) A *-gal elválasztott második rész mintegy kiegészítője a különben befejezett történetnek és egy laikus-vallási szokásra, keresztény és babonás elemek összeszővődésére mutat, ami parasztságunknál általános néprajzi jelenség. Adatközlései érzésben is igen értékesek.

KAKUKFÜ

*Dombhát a réten, alighogy tenyernyi,
Rajta kakuktvü hívogat heverni.
Le is heverek, ne hívjon hiába:
Régi barátom lilaszin virága.*

*Otthon vagyok én mindenhol a réten.
Füszál lehettem én magam is régen,
Valamikor, tán az antivilágban!
Bizony, ha úgy volt, különbre se vágytam.*

*Bizony, ha úgy volt, jó volt nekem ottan:
Jámbor tehénkék jászlára jutottam.
Ennyi ha lennék ebben a világban,
— Adná az Isten! — nem éltem hiában.
Sik Sándor*

Szent-Györgyi Albert

Finomvonású s mégis jellegzetes arc-él, nyílt, büszke homlok, amely fölé kisé kuszált ezüstös fürtök hullanak és gyermekien kék, mosolyos tekintetű szempár, amelyben valami különös, hideg tűz fénylik. Többnyire szürke, puha szövet ruhát visel s olyan anyag, szinte bohémes eleganciával hordja, ami csak kiválasztott ember sajátja lehet. A hangja kellemes és modora végtelenül önközelten, lenyűgöző. Első pillantásra inkább művésznek látszik, mint — Nobeldíjas tudósnak. Bizonyos, hogy nem az a szigorú megjelenésű, komor idős ur, akinek egy ilyen világhírre emelkedett tudóst elképzelhetnénk. De az egyéniségében, mozgulatainak harmóniájában és szavának zenéjében van valami egyszerűen nemes, valami akaratlanul felsőbbeséges, ami a szellem arisztokráciáját állítja elének: ami a tudás gyümölcsének mindig önkéntelen tiszteletet ébresztő színe és illóolaja...

Kifogástalanul berendezett intézetében, a szegedi Horthy Miklós-tudományegyetem *Orvosi Vegytan-intézetének* laboratóriumaiban él itt, közöttünk már évek óta *Szent-Györgyi Albert*, az orvosi Nobel-díj egyetlen magyar tudósa. Itt érte a kitüntetés, amely világhírre emelte és itt folytatja ma is az emberi haladás szempontjából olyan páratlanul nagy jelentőségű kutatásait. Az élet delelőjén, — a közelmúltban volt 50 éves, — már olyan magasra hágott a legszentebb célok felé vezető tudományos lépcsőfokon, ahonnan visszatekinteni tulajdonképpen alkonyatkor is csodálatos perspektívát nyújthat egy ember számára, aki mindent elért, amiért érdemes volt élni. De *Szent-Györgyi Albert* előtt még ott ragyog pályájának további csúcspontja és az egyetemes emberi tudományosság érdekében, hisszük s reméljük, hogy még sok világraszóló jelentőségű felfedezéshez hoz majd újabb dicsőséget hazájára és az örökemberi kutató-munkára...

*

Szent-Györgyi Albert nevének említésekor az élet apró gondjai és örömei után loholó ember lelkében két fogalom merül fel: *C-vitamin* és a *paprika*... Ez utóbbi, ez a tősgyökeresen szegedi nevezetesség valahogy úgy társul az előtte

említett »divatos csodaszerhez«, hogy homályosan tudjuk: ebből állította elő a szegedi egyetem világhíressége s városunk elsőszámu idegenforgalmi »látványosságá» a *C-vitamint* olyan nagy mennyiségben, amely már lehetővé tette a rendszeres kísérletezést és kutatást. Ennek története, a »vacsora legendája« már beleivódott az emberek lelkébe s ott lapul még valahol a kedvenc gyermekkori mesék színes álomképei között. *Szent-Györgyi Albert* egyszer vacsorához készült és asztalán egy tál szépen-fejlett, husos és ropogós zöldpaprikát talált. Ekkor ötlött az agyába, hogy a zöldpaprika vitamin-tartalmát megvizsgálja és ime: aranyánál is értékesebb letre, olyan nagymennyiségű vitamintartalomra talált, amely minden várakozását felülmulata. A most már nagymennyiségben előállított *C-vitaminnal* nagyjelentőségű kísérleteket folytattak és — a Nobel-díj, a világhír már nem sokáig vártott magára...

Persze, nem olyan egyszerű ez, mint ahogy a népszerű legenda elmondja. Maga *Szent-Györgyi Albert* említette előttünk egyszer közvetlen és szellemes előadási módorában, hogy a közönség nagyrésze úgy képzei el a »felfedező tudóst«, mint legő fehérszakállu, szigorutekintetű öregurat, aki üldögél laboratóriumában, vagy dolgozószobájában és megfeszített erővel *gondolkozik*. Aztán egy ihletett pillanatban a homlokára üt, felugrik és »*Heureka!*« felkiáltással — feltalál valamit... Nem. Hosszu évek megfeszített munkája, verejtékes küzdelmek sorozata, tántoríthatatlan vasakarát, acélos hit és — természetesen, — istenáldotta tehetség kellett ahhoz, hogy az egyetemes tudományosság számára értékeset alkothasson.

*

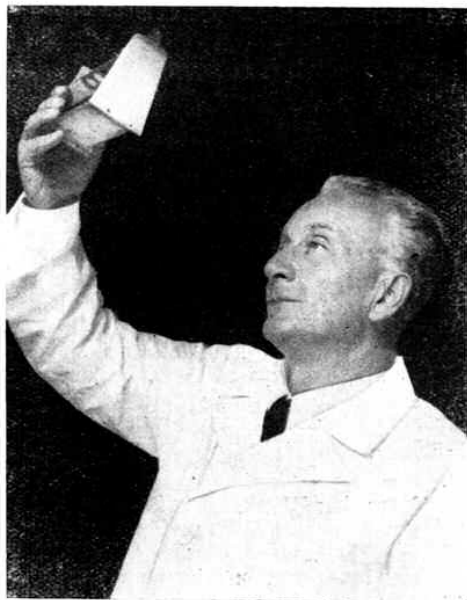
Minden ember adottságai családi tradícióiból fakadnak. *Szent-Györgyi Albert* ősei az egyik ágról katonák és közéleti emberek voltak, a másik ágról pedig komoly tudósok. Egyik dédapja: *Szent-Györgyi Imre* királyi személynök nagy szerepet játszott 1848-ban Erdélynek az Anyaországhoz történt csatolása körül. Az erről szóló okirat az ő aláírásával je-

lent meg. A másik dédapa: idősebb *Lenhossek* Mihály, Magyarország protomedicus-a s a tudós *Lenhossek*-dinasztia alapítója. *Szent-Györgyi* Albert édesanyja nőtestvére volt *Lenhossek* Mihálynak, a nagy idegrendszerkutatónak és leánya *Lenhossek* Józsefnek, a tudós-dinasztia második tagjának. Egyik ágon tehát katonák, országbírók és józan, gazdasággal foglalkozó földbirtokosok, a másik ágon pedig álmódózó tudósok vére ömlött *Szent-Györgyi* Albert ereibe és ennek az adottságokat megalapozó vérvegyülésnek minden bizonnyal nagy része van abban, hogy 29 éves korára már olyan tudományos feladatot oldott meg, amely 44 éves korában a Nobel-díjhoz juttatta.

Az édesapja földbirtokos volt, édesanyja: *Lenhossek* Jozefa pedig a híres tudós-dinasztia leánya. Mindhárom *Lenhossek*-öse a budapesti anatómiai tanszék tanáraként szerzett elismerést a dinasztia nevének. *Szent-Györgyi* lelkében korán megmozdult a tudatalatti ösztön, amely a természettudományok felé hajtotta. Nagybátyja: *Lenhossek* Minály hívta fel figyelmét a tudományokra. Tanulmányai kezdetén anatómiával foglalkozott, de ez az élettelen tárgy kevésbé érdekelte. Első anatómiai munkája, amely az üvegtestekkel foglalkozott mégis felűtést keltett. A szem előkészítésének teljesen új módját tárta fel ebben a munkájában a szövettani vizsgálatokra való alkalmazhatósággal kapcsolatosan. Már ekkor kiütözött rendkívüli leleményessége és ötletessége. Rövidesen áttért azonban a biokémiára, amely téren később nagyszerű tudományos sikereit aratta.

Harmadéves orvostanhallgató volt, amikor az első világháború zúdult az emberiségre. Katona-öseinek akarása s bátorsága mozdulhatott meg lelkében, amikor önként jelentkezett és az orosz hadszíntérré ment ki. Mint katonaorvos teljesített szolgálatot az orosz fronton, megsebesült és ezüst vitézségi érmet szerzett. Orvoshadnagy volt, amikor le szerelt, rövidesen megnősült és a nagy haláltánc elcsitulása után a pozsonyi egyetem gyógyszerintézetében, *Mansfeld* professzor tanársegédjeként helyezkedett el.

A békekötés után, amikor szabadabb lett számára a nagyvilág, bár itthon is elhelyezkedhetett volna, tudományszomja és tanulni vágyása külföldre vonzotta. Vállalta a sok harcot, néha súlyos anyagi küzdelmet is, csak hogy pályáján előre haladhasson és értékeset alkothasson. Csodálatos nyelvtelensége mindenütt segítségére volt abban, hogy gyorsan beilleszkedjék az idegen környezetbe. Rövid ideig Prágában, majd Berlinben dolgozott, utána pedig Hamburgban fogad-

ták szívesen a fiatal magyar kutatót s módot adtak neki arra, hogy kísérleteit folytathassa. Hamburgból *Strom* von *Leeuwen* leydeni egyetemi tanár meghívását elfogadva Leydenbe ment és mint *Leeuwen* adjunktusa dolgozott az ottani egyetemen. Leydenben csakhamar magára terelte a tudományos világ figyelmét meglehetősen ötletes és eleven kutatási rendszerével és azzal a kirobbanó életerővel, amely egyéniségéből, minden tétéből, munkájából sugárzott. Három évig dolgozott *Leeuwen* mellett és innen a groningeri egyetemre ment, ahol *Hamburger* tanár fizikai intézetében helyezkedett el. Anyagi helyzete itt sem volt rózsás, családjával együtt sokat küzdött,

mégis itt született meg az a munkája, amely az első láncszem volt a *C-vitamin* és a *borostyánkősav* jelentőségének felfedezéséhez.

Másfél év múlva már Cambridgeben találjuk a fiatal Szent-Györgyit, mint Anglia Nobel-díjas fiziológusának: *Hopkin* professzornak munkatársát. Ez volt az első állomás életében, amikor anyagi gondok nélkül, nyugodtan dolgozhatott a tudományosság érdekében. De Cambridgeben is ott kellett hagynia, mert kutatásait itt sem folytathatta úgy, hogy sikerre lehetett volna kilátása. A mellékvesében talált rejtélyes anyaggal kísérletezett ugyanis, amit később *heruxonoknak*, majd *ascorbin*-savnak keresztelt el, s ami tulajdonképpen nem volt más, mint — a *C-vitamin*. Ez az anyag azonban a mellékveséből oly parányi mennyiségben volt csupán előállítható, hogy komoly kísérletekhez annyi mellékvesére volt szüksége, amennyit egyedül a chikagói vágóhid volt képes szállítani számára. A hirneve ekkor már tengerentúrra is eljutott s a rochesteri egyetemre kapott meghívást. A *Mayo*-fivérek támogatása folytán valószínűleg dustkált a legtökéletesebb laboratóriumi felszerelésekben és sikerült is előállítania 25 gram *C-vitamint*! Ezzel a »krózi« kinccsel visszautazott Cambridgebe.

*

Végre hazájában is felfigyeltek tudományos sikereire. Gróf *Klebelsberg* Kunó akkori kultuszminiszter volt az, aki európai látókörrrel bírt itthon és — hazahozta Szent-Györgyit. A szegedi egyetem élettantánára lett; az áldott emlékü miniszter, aki Szegedet annyira szívébe zárta, kedvenc városát akarta megajándékozni Szent-Györgyi Alberttel. *Klebelsberg* Kunó annyi pénz bocsájtott rendelkezésére, hogy berendezhette Szegeden Európa legmodernebb kutatóintézetét s itt most már nyugodtan dolgozhatott. Érdeklődési köre elsősorban az oxidáció problémája felé hajtotta. A *C-vitaminnal*, — amelyről akkor még nem tudták, hogy az valóban *C-vitamin*, csupán mint ascorbinsav szerepelt Szent-Györgyi kutatásaiban, — egyelőre nem foglalkozott, mert az a parányi darabka, amit Cambridgeből magával hozhatott nem volt elegendő komolyabb kísérletek céljára. Arra azonban elég volt, hogy megvizsgálják: azonos-e ez a rejtélyes

anyag a *C-vitaminnal*? *Svirbely* nevű amerikai munkatársával folytatta idevágó kísérleteit s csakhamar bizonyossá vált, hogy a mellékvesében valóban a *C-vitamin* volt jelen. Most már izgalmas lett ez a kutatási terület, de nem volt anyag hozzá. Fel kellett hát fedezni azt az eljárást, amellyel nagyobb mennyiségű *C-vitamint* is olcsóbban állíthatnak elő. Végre is bonyolult eljárások után 2000 kilogram paprikából sikerült Szent-Györgyinek fél kilogram *C-vitamint* előállítani. Szent-Györgyi ebből a felbecsülhetetlen kincsből szétküldött a világ minden tájára s mindenütt érdeklődő tudósok hajoltak most már az új életelixir fölé... Alig két esztendő telt el azóta, hogy Szent-Györgyi mellékveséből előállította a hexuronsavnak, vagy ascorbinsavnak nevezett *C-vitamint* s máris, — a paprikából előállított mennyiségű *C-vitamin* segítségével, — sikerült megállapítani, hogy ez a csodálatos kristály feltétlenül ható ellen-szere a skorbutnak, a csecsemőkori Möller-Barlow-kórnak, de igen jó eredménnyel alkalmazták belső vérzés, vesegyulladás, sőt pneumonia esetében is.

A szegedi Belgyógyászati Klinikán *Rusznay* István professor kísérletezte ki Szent-Györgyi Albert elméleti megállapításait és a kísérletek közben újabb nagyszerű felfedezést tettek. A vérzőkenységgel kapcsolatos kísérletek során rájöttek arra, hogy a *C-vitamin* mellett még egy vegyület van jelen, ami a vérzőkenységet gyógyítja azáltal, hogy a véredényeket ellenállóbbakká teszi. Ezt az újabb életelixirt »*citrinnek*«, majd a paprika kezdetűje után *P-vitaminnak* keresztelték el.

1937 nyarán járta be a világsajtót a hír, hogy az orvosi Nobel-díjat ezuttal először itélték oda magyar földön dolgozó magyar tudósoknak: *Szent-Györgyi* Albert szegedi egyetemi tanárnak. A Nobel-díj, ez a fényes tudományos kitüntetés egyszeriben a trianoni csapás által porig sujtott, kicsi Magyarországra terelte az egész világ figyelmét. Szent-Györgyi Albert hősies küzdelmein, kitartásán és zsenialitásán keresztül ébredt rá a világ, hogy mit tud művelni a *szellemi erő*, mire képes a lelki nagyság, a tudás és az önzetlen, önfeláldozó munkarajongás! Szegeden, az alföldi csendes városban

kivirágzott a szellem csodálatos fája s ezt a virágzó királyi pálcát egy alig 40 éves magyar tudós tartotta a kezében ország-világ csodálatára! Nobel - díjat ilyen fiatalon tudós még alig nyert el!

✱

Még néhány szót Szent-Györgyiről, az emberről. Aki őt közelebbről ismeri, az tudja és érzi, hogy csak azért sikerült ilyen fiatalon a csúcspontra érkeznie, mert amilyen lángelméjű tudós, éppen olyan nemesszívű, nagyszerű ember! Egyetemi intézetében megvalósította azt az utópiát, amiről a legideálisabb lelki költők álmodnak évszázadok óta... A *szellemi együttműködés* eszményi valóságát érlelte meg, olyan kollektív berendezkedést produkált, amilyenre talán még a tudományos életben sincs sehol példa. Munkatársait, — akiket mindig zseniálisan tud megválogatni, — ellátja mindennel, hogy anyagi gondjaik ne legyenek és csak a tudománynak, a kutatásoknak éljenek. Ebben a csodálatos kis társadalomban a legnagyobb harmónia uralkodik, testi és lelki jólét és talán nem is emberi értelemben vett boldogság...

Szent-Györgyi Albert nagyon sokat dolgozott a *nemzetközi egyetértés* felvirágoztatásáért és nagy sikerei voltak ezen a téren is. Ő mondotta, hogy ha a nemzetközi politikában is olyan bajtársias szellem, olyan egyetértés és segítőkészség uralkodna, mint a tudományos világban, akkor a nemzetek szebb és boldogabb jövő elé nézhetnének.

Mint a *Horthy Miklós*-tudományegyetem *első rektora* megkísérelte, hogy az ifjúságot abban a szabad és a tudás elsa-játításához nélkülözhetetlen szellemben nevelje, mint ahogyan külföldön, a nagy nyugati és tengerentuli államokban tapasztalta. Az ifjúság rajongott s ma is rajong érte, helyesen: az ifjúságnak az a rétege, amely valóban a komoly emberi problémák majdani megoldására méltó lesz... Értékes emberi adottsága, hogy nagyszerűen tud bánni a fiatalokkal és önálló gondolkozásra, tetterőre nevelni őket.

Egyébként maga is fiatalos s még mindig hódító külsejű férfi. Ezt valószínűleg sportszeretetének köszönheti. Elve az, hogy a sportolás révén mindenki megtanulhatja a legfontosabb erényeket, az összetartás, gyors elhatározás, önfeláldozás és főleg a *fair play*, a nemes küz-

delem szabályait. Orvostanhallgató korában háromszor nyert gyorskorcsolyázó bajnokságot, kitünően tenniszezik és meggyőződése, hogy a sportolással fenn-tartott testi kondíciója nagyban hozzá-járult tudományos kutatásai sikeréhez.

Nagyon szereti a muzsikát, ott látni minden szegedi hangversenyen és Mozart, vagy Bach dallamainak hatására felragyog arcán a legszebb emberi érték: a nemes lélek tükörfénye. Az, ami *Szent-Györgyi* Albertet a világelismerést jelentő Nobel-díjhoz annyi küzdelmen át elvezérelte...

Csányi Piroska.

SZEGÉNY ROKON

*A dus Dunántult járom évek óta,
s e táj kicsit hazám is lett talán,
erdő és rét, itt drága minden,
mint gazdag ur terített asztalán.*

*És én itt ülök sok uri lomb közt,
vagy kényes szellő ring s karon fogom,
s a bus Alföld csak úgy jut már eszembe,
mint régen elhagyott, szegény rokon.*

*Pedig sokáig éltem kenyerén s lám,
most mintha szégyenleném, elhallgatom,
szegény rokon! — legyintek és a cserjést
becézem lágymellű domboldalon.*

*Pedig te Alföld, nékem ifjúság vagy,
s hogy messze nézek, neked köszönöm,
Tápé határán, hol csak szürke ég van,
ott törtem én át táguló köröm.*

*S hogy mást se látok sokszor csak magam s főt
a mindig tárukt égi kupolát,
ez mind az Alföld s ő a végtelen vágy,
hogy nincs megállás s mennem kell tovább.*

*Ó bus szegény rokon, én gondolok rád,
s ha hívnál, boldogan segítenék,
mert kincset adtál, bár porban élsz csak,
mert mérhetetlen kincs: a messzeség.*

Berczeli A. Károly.

A fák jelleméről

Azt a szegény városi embert, aki boszszankodva olvas a fák jelleméről egy tisztes és komoly könyvben, arra kérem, türtöztesse magát egy csöppet. Mielőtt bolondnak tisztelné alázatos szolgáját, az író, nézzon körül előbb az Isten teremtet világában. Azért nem szükséges ide kijönni utánam, tessék csak otthon maradni, könyörgöm és szemügyre venni a ligetben a gíngkófát. Minden városban van egy liget és minden ligetben van mutatóban egy legyezőlevelű gíngkó-fa. Erről is meg lehet ismerni, meg arról is, hogy őszi vetkezéskor neki van a legaranyosabb ruhája, de leginkább arról, hogy ez a fa az, amelyiknek senki se tudja a nevét. Hát tessék megnézni ezt a gíngkó-fát, amelynek az a nevezetessége, hogy még az ősvilágból való, mikor a teremtő kísérletezni kezdett a különböző fa-modellekkel. Ennek a fának minden ága-boga egy-egy vashegyű dárda, amely elszántan öklelődik az ég felé. Soha fában még ilyen kemény, harcos egyéniséget nem tetszett látni. Én valahányszor gíngkó-fát látok, mindig arra gondolok, hogy no, ezt okvetlenül megmutatjuk a Ludendorffnak, ha egyszer erre vetődik, mint vándorló obsitos katona. Biztosan sirva fakad örömeiben, hogy ilyen militarista fák is vannak még ebben a világban. Körülbelül ez is volt az egyetlen élőlény — a vezérkarokon kívül —, aki győzte ideggel a háború végéig.

A városi ember megint azt mondja, micsoda számárság a fák idegeiről beszélni! Az egyik ember azért tartja ezt számárságnak, mert nem tanult természetrajtot, a másik meg azért, mert tanult. A fák idegéletéről nem szoktak a tanár urak előadást tartani az iskolában. Nem is szabad nekik, mert az nincs benne a tantervben.

Am több dolgok vannak a katedra és az erdők között, mintsem bölcselme-tek álmodni képes. Horátiók! S a régiek ebből többet tudnak, mint amennyit a mostaniak sejtene. Például az öreg

Theophrastus följegyezte, hogy a salátaboglárka nem szereti a citeraszót. Erről nem mondhatok semmi bizonyosat, mert sohasem citeráztam még az attikai salátaboglárkáknek és különben is az egyetlen zeneműfaj, amelyhez értek, az ujjaknak az ablaküvegen le és fel való huzigálása s ezt is rendszeren csak akkor művelem, ha a házi zenebonát akarom vele elhallgattatni. Ellenben azt határozottan állítom, hogy a rózsa nem szereti a mákvirágot. Ha az ember egy pohárba teszi őket, félóra alatt a legszívósabb rózsa is összezomnyad, noha a szekfű, vagy a dávia társaságában igen jól érzi magát. A kék lilium meg a kígyóhagymát nem szíveli, ámbár szögrül-végrül atyafiak is. I.chei, hogy éppen ezért van köztük olyan ellenkezés, mint gazdag és szegény rokonok közt.

Az útnak, amely lappangásom helyére vezet, egyik szakaszát hársak szegélyezik. Egyidősek, egyforma növések. egyformán kapják a napot, az árnyékot, az esőt, az aszályt, a föld zsírját, a szelek tornáját, minden javát-baját az életnek. Mért van mégis, hogy két egymás mellett álló, egyszerre lélekző hárs közül az egyik mindig korábban virágozik tíz nappal, mint a másik? Azért, amiért az egyik ember lusta, a másik meg friss. Ez a fánál csakúgy egyéniség dolga, mint az embernél. Persze, a tanulságot aztán csak az ember tudja levonni: hogy jobb lustának lenni, mint frissnek, mert aki nagyon siet, annak elfagyhat a virága.

A tanyámhoz egy negyedszivarnyira van az erdőőri szakiskola. (Az időnek órával való mérése utálatos városi találmány, azt itt nem uzováljuk. Már csak azért se, mert amikor Nanika a famászás elemeire tanítgatott, az órának be-tört az üvege, a mutatókat aztán magam szedtem le róla. Makk-embert csináltam Ósikának s most ez a homunculus hordozza bajús gyanánt az óramutatókat. Az óra pedig azóta bolond-óra módjára jár mutatók nélkül. Ketyeg-pe-

tyeg, zakatol dühösen, szimulálván az életet, anélkül, hogy csak egy perccel is előre haladna. Bolond kis óra, milyen bohókás paródiája vagy a gazdád életének!) Az erdőőri szakiskolának az udvara egy hatszázholdas erdő, ott barátokozom én most a fákkal hajnalj harmaton és levélaltató alkonyaton, déli verőn és szemergő esőben, látom őket születni és haldokolni, fiakat nevelni és meddőnek maradni, birkózni a maguk életéért és a jövődő ivadékkért a földdel, az ég-gel, a széllal, a nappal, a szelidekkel és vadaikkal, az emberekkel és gubaacsdara-zsakkal, hódítani és terjeszkedni, gyámoltalan fajokat furfanggal és erővel kiszorítani, jövevényekkel birokra kelni, gyöngéekkel a hatalmasok ellen szövetséget kötni, kétségbeesett küzdelem után a tehetségesekek, az erősek, a stréberek elől visszavonulni, elcsenevésznli és végül el-tűnni a színtérről. Micsoda teknősbéka-filozófia merné azt tagadni, hogy itt me-rőben a mi vad és embertelen küzdel-münk folyik, embereké, csak annyival esztétikusabb, amennyivel esztétikusab-bak a fák, mint mi vagyunk. Gondolom, ebben nagy része van annak is, hogy a fák nem beszélnek, vagy legalább mi nem halljuk a hangjukat. Azt hiszem, sok ember is egészen elviselhetővé szé-pülne, ha megnémulna.

Ha bent a városban látnék olyan ha-talmas eperfát, mint amekkora é tanyai szálloda tetejére rábókol, bizonyosan na-gyon megcsodálnám. Itt se teszem, se ve-szem, ahogy elmegyek mellette. Nagyon érzem a háziállat természetét. Ő csak afféle várjobbágy itt a szabad fák társa-dalmában, akik talán le is nézik egy ki-csit. Mégis csak más az: úrnak lenni a kerítettlen erdőn, sasok fészket ringatni, vadzsekfű halottakra levlészemfedőt te-rítgetni, őzikék szerelmét árnyékkal ta-kargatni, mint a tanya drótsövényes ud-varán szolgálni malacok dörgölődző fá-jául.

Méltóságukat szemmel láthatóan leg-jobbban érzik a tölgyek. Higgadtak, tem-pósak, fölényesek ezek a fekete derekú, kevély fák, még a makkjukat is olyan

halkan potyogtatják, mint született fő-fendek a szót. Az amerikai dió már na-gyobb reklámot üt magának, mikor le-koppan a földre; Jenki szelleme van e haragoszöld ruhás parvenűnek. Kedé-lyes, kövér kanonokokra emlékeztetnek az öreg fűzek, ám cingár növéndékpapok is vannak közöttük, lengék, szikáarak és kíváncsian nyugrák. A juharok vidám, széllal bélelt bohémek, látszik rajtuk a jólelkűség, sok könnyedség és fínomság van bennük, meg tudom érteni, hogy magjuk terjesztésében éppen ők olyan zseniálisak. A fekete nyárfák rendkívül komorak és elkeseredettek, forradásos testük van és bozontos koronájuk, még a négyszögletes, kihegyezett és fűrész-es levelük is csupa ellenséges indulat. A ho-mokpuszták búsuló vén betvárjai ők, maholnap hírmondó se marad ezekből a kidagadt erű, mogorva öreg parasztok-ból. Kiszorítja őket élelmes rokonuk, a fehér nyárfá, a familiának ez a minden zsírral megkent tagja. Nem válogatós, alkalmazkodó, földdel, klímával gyor-són megbarátkozó, ahol kell, a fűzeknek is alaja alázkodó, ahol lehet, a tölgyek-nek is föléje törtető, sűrű termését irdat-lan magasságból ereszti szélnek, de ha muszáj, bokornak is megél és még az embernek is kedvében tud járnli: minden levele ezüsttallér. Én azonban mégis testvéribb szívvel simogatom a rezgő nyárfát, ezt a mindig locsogó, fecsegő teremtést. Van valami ujságírós benne, nem is szólva arról, hogy kopaszon hord-ja a levelét, mint fiatal riportterek a szá-jukat. A tekintélyesebb, derékban pohos fák valószínűleg azt tartják róla, hogy az erdőgazdasági értéke csekély, de ezt nyilván csak olyankor hangoztatják, amikor az ő podvás szívükről susog a kartárs.

A fenyvek közt nem sokat járok, na-gyon exkluzív társaság az övük, merev ösvilági klub, amely nem akar tudomást venni arról, hogy az a geológiai kor, amelyben ők voltak a föld urai, már rég elsüllyedt. Nem találok a szívüket ezek-nek a mumiáknak, vagy talán az idege-sít köztük, hogy az örökkévalóságot mi-

melik. Szeretnék rájuk szólni, hogy mozogjanak már egy kicsit, haljanak meg ősszel, újjongjanak és ágkarjaikkal tapskoljanak ők is tavasszal, mint a többi fák! Én előttem úgyis hiába alakoskodnak, mert én úgyis tudom, hogy itt a homokon nem olyan előkelők, mint amilyeneknek látszanak. A városi ember, ha idevetődik, őket csodálja meg legjobban és ámulattal meséli otthon, hogy a homokon fenyvesek is vannak. Vannak ám, de csak azért, hogy meghódítsák a homokot az akácnak, Az itt az úr, a fenyő csak előörs. Az ő korhadó fáinak kell megkövÉriteni a földet, hogy jól érezze magát benne az akác, e derék és hasznos közpolgár, aki azonban sohasé tud annyira elfiliszteresedni, hogy virágai fehér költészetétől maga is meg ne mámorosodna.

Az egyetlen fáról, aki nem az, aminek látszik, a nyírfáról, e titkokat álmodó fehér szűzről, most nem beszélek. A nyír, az utolsó fa, amelybe a nimfák és

driászok lelke még hazajár, nekem szívbeli ügyem és egyszer egész kötetre való verset szeretnék még róla írni. De ahogy az életemet ismerem, a verses könyvet csak úgy nem fogom megírni, mint a végrendeletemet, mert sohse lesz nekem időm a szívbeli passziózásra. Panka lelkem: itt üzenem meg neked — jegyezd föl abba a kis noteszbe, amely akkor is megtalálható a kulcsos kosaradban, mikor a kulcsok sehohsem találhatók — mondom, itt hagyom meg neked, hogy az én síromra ne követ ültessetek, hanem nyírfát. Ha a fiókjaimból majd kiszedegeted az örökségedet, félbemaradt verseket lim-lom kalapszámlapapirokon, az egyikbe becsavarva megtalárod a nyírfáültetéshez való magot is. S akkor, míg egymás könnyét törölgetitek anyukáddal, legalább egyszer el fogjátok ismerni rólam, hogy „lám, szegény apu, mégis csak gondos, rendes ember volt“.

Móra Ferenc.

KARÁCSONYI ÉNEK

Magyarországi latin himnusz a középkorból

*Égi kertek permeteltek
Mámorító harmatot.
Mind a mennyek daltól zengnek,
Ujjongnak az angyalok.*

*Köszöntsétek, szántók, rétek,
Kik most kizöldettetek,
Fürge csorgó, s ti mosolygó
Nagy hegyek, a Kisdedet.*

*Sirva nézi, ugy becézi
Egyszülöttét Mária,
Néz ragyogva, mosolyogva
Száz Anyjára szent Fia.*

*Jön a pásztor barikástól:
Jézus szentebb áklot ád.
A Fiúnak sipot funak
S énekelnek eklogát.*

*Még a néma ócska széna,
Még a jászol is nevet
Ugy karolja, ugy ápolja
A megváltó Kisdedet.*

*Ottan állván, édes álmán
Jó barmok virrasztanak,
Ráhajolnak, udvarolnak
És fel-felsőhajtanak.*

*A kis házra havat rázva
Rárohannak a szelek.
Jaj, puhácska kis babácska
Testecskéje dűdereg!*

*Édesanyja rácsavarja
Durva pólyarongyait,
Avval ója Alkotója
Ázó-fázó tagjait.*

*Lelkem vágya: Krisztus ágya
Szivem immár hadd legyen,
Testem szalma, jászol alma
S istállója kebelem.*

Ford. Sik Sándor

Móra Ferenc

Ha az író mögött rejtőző ember legjellemzőbb tulajdonságát keresem Móra Ferencben, azt kell mondanom, hogy a szív embere volt, a szívvel élte legbelül az életét. Mindvégig hű maradt a szülői ház, a kirepítő fészek érzelmi világához — mondhatnók ugyanis: érzelmi naivságához — és paraszti beszédéhez. Morának sem a világnézete, sem a stílusa nem változott: naiv maradt embernek és írónak egyaránt, olyan értelemben, hogy megőrizte örökségül kapott érzelmi kincseit és mindvégig a szülői ház »szívhangjain« beszélt, magáról is, másokról is, és azon a nyelven, amelyet szüleitől kapott ajándékba.

Ez az emberi és írói állásfoglalása — világnézeti és esztétikai magatartása — meggyőzően tárul elénk első művéből, egyetlen verseskötetéből. A Könyves könyvből. Móra Ferenc költőnek jelentkezett a magyar irodalomban, először különböző álnevek alatt, később — 1920-ban — az említett kötettel és aki a magyar lírának Ady-körüli nagy stílusforradalmára gondol, könnyen eshet abba a hibába, hogy a Könyves könyv szívhöz szóló verseit és megindító történeteit csak afféle »családi költészet«-nek könyveli el, egy megkésétt Petőfi, vagy egy kellenél tovább itt rekedt Szabolcska Mihály kedves, üde, és néha Reviczkyesen szomorkás, de végeredményben mégis csak »naiv« dögicsélésének. Aki nek kedve telik műfaji szőrszálhasogatásokban és aggodalmaskodó összehasonlításokban, hamar kijelentheti, hogy hát igen, a századforduló konzervatív lírájának a szele csap felénk ebből a verses kötetből: az aprócska dolgokat megnötető rimjáték csengő-bongó, megvesztegető muzsikája, a naiv impresszionizmusnak az a formája, amely úgy szeret beszélni, hogy »ami a szívén, az a száján«. Igen, konzervatív líra, és mégis több: ép azért több, mert a költő ellenkező stílustörekvések és esztétikai igények idején is a maga hangján mert és tudott beszélni. Móra — a makacs kiskun fejével — a maga nótáját fujta és ez a költészet ösztönös nyitánya a később teljesebben és mélyebben megmutatkozó írónak, úgy hogy mindent kiolvashatunk belőle, amit Móra — szíve szerint — mon-

dani szeret és hogyan mondani szereti.

De hát mit is mondott a költő és hogyan mondta, amit mondani akart? Nincs terünk arra, hogy a kérdésre részletesen megfeleljünk, csak a lényegre akarunk néhány megjegyzéssel rámutatni. A kötet ciklusai — Mi hárman, Körülöttünk, Történetek. A rettenetes évek-ből — a költő mondanivalójának fokozatos tágulását mutatják, az alaphang azonban nem változik. Az emberi szív ősi és természetes impresszionizmusának a muzsikája ez a hang, a férj, az apa, a gyermek és a barát »szívhangjai«. A Mi hárman-ban még a kisebbik családnak szólnak ezek a hangok, a többi ciklusban — egyre több színeződéssel és egyre elmélyülőbb ember-sors megérzéssel — a nagyobb családnak: a barátokkal és embertársakkal bővült családnak. Igen, a családi tűzhely tiszta melege árad ezekből a versekből, néha annyira, hogy a szív pohara már-már tulcsordul a szeretetáradástól, különösen ott, ahol az apai szív ritmusa imádott Pankájának minden csöppecske megmocnásához hangolódik hozzá. Szelid zoltárok szállnak a feleség felé, sohajtásnyi emlékezés az »öregek« felé — ime, ez a nyitány. De az alaphang — mint már mondtam — később sem változik. A költő csak széjlebb néz, de ugyanazzal a látással és belső hozzákapcsolódással. A Körülöttünk a barátokkal táguult család költésze, — Tömörkény, Pósa és Dankó Pista ezek a barátok — viszont a Történetek líra, életképei, de a paraszti sors keménységét is megmutató versei már jelzik, hogy érik és készülődik a költő lelkében a nagy paraszt-család eposza, az Ének a buzamezőkről. És végül az utolsó ciklusból az egyetemes emberiség feltétele árad felénk, a négy éven át meggyötört szeretet fel-felcsukló férfisirásán keresztül.

Ime, így van benne ebben a kötetben a későbbi Móra, az igazi Móra, a lényegében családi krónikásnak maradt író. Móra ott remekelt igazán, ahol otthon érezte magát. Akkor irt a legellenállhatatlanabban, a legtöbb emberábrázoló igazsággal és a legkifogyhatatlanabb frissességgel és ötletességgel, mikor magáról és övéiről irt — népi dolgai is ide-

számítanak — szóval, mikor családi költészetet művelt. Írói erejének nagyszerű bizonyítéka, hogy ennek a témakörnek szinte zsarnoki módon jelentkező veszedelmét, az érzelmi szétmállást is el tudta kerülni: paraszti valóságérzéke és ingerkedő humora még a legmeghatódtabb állapotában is őrt állt a »szívhangok« mögött és nem engedte alaktalanná szétfolyni a bőven áradó szeretet-folyamot.

Móra írónak is ott a legnagyobb, ahol a szív embere tud maradni és a Móra-család — szülői ház — nyelvét beszélheti. Móra szülei szegény emberek voltak, annyira, hogy már megengedhették maguknak az abszolút jószívűség fényűzését. A szeretet ebben a családban elemi jelenség volt, mint kint a mezőn a napfény. Örökölt rang, naponként aprópenzre váltható családi vagyon, és ebből a vagyonból — egyéb javak híján — bőven pénzelték is.

Az írónak is ez a szeretet-tőke volt a nemesi rangja, ne csodáljuk tehát, hogy felfedezőik örvendezése: együttélésről van itt szó, családi, szerves közösségről. A a családi nótát fujta egész életén keresztül. Ne keressünk tehát családi költészetében — lényegében egész költészetében — csak esztétikai magatartást, mert akkor tényleg »szük« témakörrel fogunk beszélni, hanem gondoljuk meg, hogy Móra azt a nagy valamit — a legnagyobb valamit — akarta kibeszélni, amit egy kiskun paraszt-család életéből tudott meg: azt, hogy semmi sem fontos a világon, csak egymás megértése és megbecsülése.

Móranak tehát az emberszeretet szálítottta az írói témákat — azért maradt legszeretnivalóbb embereinél, szóval családján belül — de ez a szeretet diktálta a stílusát is. Felesleges dolog lenne ebben a stílusban csak hagyományokat — mondjuk: lírai realizmust — keresni. Egyéni stílusról van szó, a formálás és színezés egyedülálló erejéről, égi ajándekről, hiszen már kezdő újságíró korában is épen órá háruult a feladat, hogy a legreménytelenebb hiranyagba szint és humort vigyen bele. Az intimitásnak, a családias, baráti hangu beszélgetni-tudásnak olyan fokáról van itt szó, melyet már elemi jelenségnek kell elkönyvelnünk. Nem hagyományból és rákészülésből született: egyszerűen csoda, esztétikai, formai csoda, amely azonban min-

dig csak akkor következik be, mikor az író arról beszélhet amiről igazán szíve szerint tud beszélni.

A költői nyitányból így rajzolódik elénk az író ihletforrása és formai hogyanja és most már az a dolgunk, hogy későbbi alkotásaiban is megkeressük ennek az ihletforrásnak a hajtóerejét és a formai hogyannak a jellegzetes sajátosságait. Hogy pedig mindjárt a lényegre térjünk rá, a szűkebb család írója után a tágabb család íróját — a nép íróját — akarjuk Mórában jellemezni és fejtegetésünket mindjárt egy megállapítással kezdeni: Móra Ferenc épen a szívének köszönheti — a szívbéli, szerves odatartozásának — hogy először tudott a magyar parasztról egészen szándéktalanul hiteles képet rajzolni. Írói érdeklődése voltaképp emberi érdeklődés: emlékezésből táplálkozik, nem megfigyelésből, azért van írásaiban annyi családi melegség. Persze, azt mondhatná valaki, hogy igen, igen, de ép ez a melegség teszi családi-népi írásait is »érzelmessé«. Az igazság azonban az, hogy érzelmes törtérikat inkább Mikszáth írt a parasztról és — takarékoskodóban, kevesebb színnel és szemérmesebben — Gárdonyi. Móra érzelmességének más az értelme: belülről táplálkozik, az emlékező szív verkeringése viszi szét testébe-lelkébe. Szerves valami, együtt nőtt az íróval, nem is tud róla. Mégcsak nem is »élményekből« táplálkozik, mert ebben a táplálékban mindig van valami másodlagosság, valami később beléje nőtt gazdagodás. Sőt még az is hibás megállapítás lenne, ha oda akarnánk egyszerűsíteni a dolgot, hogy Móra a szívével nézte a paraszti életet. Inkább azt kell mondanunk, hogy tovább élte ezt az életet, benne maradt a természetes sodrásában és atmoszférájában: ezért nincs semmi lehállás-íze a népi írásainak — mint annyi lelkes és szívvel író kívülállónak — de azért nincs lázító, elvi, szociológiai íze sem.

A legmeggyőzőbben ezt majd paraszteregényénél fogjuk látni, de míg addig eljutunk, próbáljuk mérlegre tenni az író szociális látását és az érzelmességét is, hiszen épen ez indítja arra, hogy a paraszti élet szociális mélységei mögött is megkeresse a tartó erőket, a lelkiiséget. Persze, a ténybeli hüség kedvéért meg kell említenünk, hogy Móra is kacérokodott a kívülálló írók parasztkliséjével, a

figurás paraszttal, de igazibb, szive szerintibb parasztképei azok, amelyek az egy-két holdas, kinlódó, látástól-va kulásig robotoló szegény emberek verejtékbe és adósságba fulladt életét tárják elénk. Valóságilag eposzi arányu nyomoruság és tudatlanság sötétlik e mögött az élet mögött. (I. a Parasztaim-nak különösen a Földhözragadt Jánosék c. képsorozatát), csak hogy itt a régi eposzok istenei helyett végrehajtók rajzanak a »hősök« körül és az eposzi seregszemle aszott testü öregeket, korán megvénült asszonyokat és maszatos-éhes gyerekhadat sodor elénk.

Az író azt mondja könyve egy helyén, hogy a Földhözragadt Jánosok bemutatásának azért választotta az irodalmi formáját, mert enyhíteni akart a tények szörnü valóságán. Mi azonban azt gondoljuk, hogy azért enyhített a dolgokon, mert emlékező író és tudta, hogy nincs eposz csodás-elem nélkül. Azért írta meg ugyanazzal a tollal, melyet a Földhözragadt Jánosok nyomoruságába mártott, a Georgikon-t, ezt a paraszti-homokiélet csodás elemeiből szöött hitvallását. Himnuszot ír a fákról, virágokról, méhecskéről, pókokról és csigabigáról, de hát ez a költő dolga, mondhatná valaki, mi köze hozzá a parasztnak? A paraszt a virágot lekaszálja, a fát kivágja a csigabigát eltapossa és dehogy is érez meg valamit is a tölgy uri méltóságából, a juhar derült nyugalmaiból és az akác szelid bánatából. És mégis, a költő szívbeli elgyönyörködése a paraszté is, valahogy azon az alapon, hogy aki »ilyet se látott, még semmit se látott«. A paraszt természetszeretete nem a kirándulók és költő lirai megindultsága, a formai többlet — szóval a kifejezés — látszatra megnagyítja a dolgokat. A szavak zenége a költőé, de az érzés a paraszté is: az örök paraszté, aki a föld termékenységét lehelő ölen és a napfény glóriájával a feje körül életigenlő — a természet akaratát teljesítő — magvető. Nem véletlen tehát, hogy a Georgikon írója a mindennapi kenyér himnuszát is megírta. Ez a mindennapi kenyér a legrealisabb csodás-eleme a paraszt életnek, még akkor is — és ez a legcsodálatosabb a dolgban — mikor nincs meg. Mert a paraszt nem jut hozzá mindig még az elvetett maghoz sem, de azért nem vicsorogja a fogát, mert szegénységében is

bizodalmas és nem csufolja meg magvetői rangját káromló, mocskolódó szavakkal. Vár — a paraszt tud várni, mert ösidők óta gyakorolja — és a darabka kenyér vándorolja a fiutól az anyáig, az anyától a mezőre induló apáig és onnan vissza a fiuig (Mindennapi kenyérünk) a paraszt szív, a bizodalmas, várakozó szív természetes szeretetáramlását mutatja.

Ime, itt a család, a fészek melegének meghatározó ereje, ahogy a természet ihlető, ösztönző akarata a paraszt nehéz életében is döntő tényezővé tudja formálni. De ha valaki azt mondaná, hogy ez a szeretet-áryalta, szeretet-táplálta paraszt élet csak kivételes eset és Móra ellágyítja a nagyon is robotos, küzdelmes paraszt sorsot, annak — cáfolatul — kezébe adhatjuk parasztregényét, a buzamezőkről szöött énekét (Ének a buzamezőkről). Ez a regény mindenképen nagy diadala Mórának, az írónak; az szive ellen tudta megírni a paraszt életnek ezt a nagy szintézisét és az »érzelmességét« — amelyet mindig a dolgok ellágyításával fenyeget — itt döntő módon meg tudta fékezni. Ez a tárgyilagosságának és valóságérzékének döntő bizonyítéka, ezért marad az Ének a buzamezőkről mindig is legnagyobb írói teljesítménye.

Ha most már a lényegét akarjuk öszszemerkolni az epikus szélességgel hömpölygő cselekménynek, az »öregek« és a »fiatalok« sorsának, jellemének a mérlegelésével tehetjük a legmegfelelőbbben. Probléma-regény is lehetne — az első világháboru nagy megpróbáltatásai alatt ropognak és recsegnak a paraszt élet ereszttékei — de az író legyőzi a profetizmusát és a társadalomtudományi ingereit is, ahogy legyőzte a szívet is. A lényeg az ebben a paraszt-regényben, hogy az »öregek« — Mátyás és a szüle — erősebbek, mint a »fiatalok« — Ferenc és Etel — épen azért, mert gyökeresebben és tántorithatatlanabban parasztok tudnak maradni. Az öreg Mátyás látszólag passzív hős és nemcsak a nagy közösség gyötrő kérdése, a háboru hagyja hidegen (»Isten ründölése, hogy ritkuljon az embőr, mert így se tud egymástól élni«), hanem közvetlen környezetének az emberi kinlódása is — még fia sorsa is — csak az ősi, paraszt reflexmozdulatok erejéig (résenlevés, védekezés) ren-

ditik meg. Az öreg Mátyás nem véletlenül éli túl a fiatalokat: ezeket előbb eszi meg a föld, az élet, mert »lelki-problémáik« támadtak, valahogy a szívük hatalmasodott el rajtuk, én-emberekké váltak és ezt az egyéni stílust, az egyéni utakat a paraszti sors kemény és ősi parancsa — első a föld és a munka — nem fogja megtűrni sohasem. Az öreg Mátyás ezt jobban tudja — persze, öntudatlan tudás ez — azért tud közömbös, és szinte már lelketlen is lenni: fiát, a hadifogságban sanylődő Rókuszt, nem hozatja haza, mert erre a »szívbeli« dologra bizony rámenne a földje.

De ne hiszünk, hogy ez a »lelketlenség« sötét és mérgező erőket dolgozik a regényben! Az érdekes épen az, hogy Mátyásban sok a derű és rokonszenves bölcsesség. Móra egyetlen pillanatig sem kacérokodik a zólai naturalizmus dogmatikájával: a magyar paraszt életét rajzolja és ez lényegében kiegyensúlyozott, rendíthetetlenül szívós és erővel bölcsen gazdálkodik. Az öreg szüle példája ezt talán még meggyőzőbben mutatja. Maga az élő zsörtölődés, de végül is mindenbe beletörődik, mert hát minden »Isten ründölése«. Még meghalni is szépen tud, sőt szebben, mint élni és ép ez a bizonyítéka, hogy a lélek csak hallgatott benne, készülődött és várt, arra a pillanatra, mikor valóban a parasztnak is csak lelki embernek lehet lennie.

Ferenc és Etel tulkorán akartak a lelkük, a szívük szerint élni, ezért kellett idő előtt elpusztulniok. Többször hangoztatott kérdés, hogy mért állított be az író ebbe a »lelketlen« környezetbe — egy realizisztikusan megalapozott regénybe — látomásoktól és rögeszméktől (lelkiismeretfurdalástól) gyötört parasztokat: Ferencet és Etelt. Mi azt hisszük azért, mert a szívével inkább az ilyen alakokról álmódzott. Ferenc és Etel sorsa, alakja tehát valóban szívügye volt, de azért az egész paraszti-életnek a végső értelmével, indítékaival, stílusával, lehetőségével, sokkal inkább tisztában volt, semhogy — a szíve miatt — vétett volna ennek az életnek alapvető törvényei ellen. Ferenc és Etel lelkiemberek, de a paraszti élet — a maga egészében — túlnő az ilyen egyéni kivételes sorson és helyzeteken és így végeredményben a »írái« költő, a szív embere — önmaga »jobb én«-je ellen is — hitet tesz

a paraszti-sors örök meghatározottsága mellett. Talán ez az önmagával való bölcs megbékülése az oka, hogy a regényben semmi sincs a naturalista regények sötétségéből, a Zola (vagy akár Móricz Zsigmond-féle parasztlak biológiai lelketlenségéből). Nem ezek az emberek sors és élethordozók, ezért nem sietnek, ezért nem duvadnak. Inkább bölcsék és rendíthetetlenül élettisztelők — ez adja meg a regénynek valóban a buzamezők elemi erővel ható derűjét, az élet, a valóság természetes ízét.

Móra Ferenc tehát meg tudja fékezni a szeretet sodró erejét, ha arról van szó, hogy esetleg meghamisítja miatta az életet. Ezt nem csak a paraszti életről rajzolt összefoglaló képével bizonyította be, hanem ugynevezett »politikai«, újságírói munkásságával is, amely pedig nagyon alkalmas arra, hogy tulzásokba és elvakult hadakozásokba sodorja az embert. Igaz, az elvakultság vádját ellene is hangoztatták — »pacifista« volt egy véres világkavargás harci eredményeket követelő örvénylésében és »liberális, destruktív« író a keresztény nemzeti összefogás idején, de mi épen azt akarjuk bizonyítani, hogy ez a vád, — belső okokból, — tarthatatlan.

A külső körülmények sok mindenben Móra ellen szólnak. Maga az a tény, hogy egész újságírói munkássága zsidó környezetben folyt le — állandó cikkirója volt a radikális zsidóság lapjának, a szabadkőmives Világnak (a későbbi Magyar Hírlap-nak) elég volt arra, hogy az ugynevezett nemzeti rétegek szemében ellen-szenvenessé és gyanússá tegye egész írói munkásságát. De vajjon ez a környezet csak az író büne-e? Nem Ady sorsára kell-e gondolnunk, akiről ma már napnál világosabban látjuk, hogy a legfajóbb magyar bajokat kiáltotta el, és mégis, a legnagyobb jelzővel hivalkodó réteg volt a legsüketebb a költő profetizáló, a maga-sorsában a magyar sorsot elkialtító hangjaira. De ahogy Ady nem Judáspénzért vállalta a polgári radikalizmus frázisait, hanem a maga legmélyebb rémlátásait hörögte el bnnük, Móra »radikalizmus« is végső fokon legemberibb tulajdonságából, őszinte emberszeretetéből fakadt. Persze, kacérokodik ő is ennek a polgári radikalizmusnak a stílusával: néha az az érzésünk, hogy ő is valami dogmaközlő, érzelmi gyökerű

vallásnak a hive — ahogy szépen szokták mondani: az emberiség-vallásnak — és a történelemmel szemben se győtri valami tulságos tisztelet. Emberszemlélete általában hősietlen, sőt — nem népi tárgyú írásaiban — a radikális berkek nagy bálványának, Anatole France-nak a csillogó szépségéből is megvilan valami a tollán, de kérdem, hol van a cikkeiben a radikális kulturlények fagyos és fölényes tudományoskodásba bujtott elvi gyűlölködése és végítéletet harsogató vádaskodása? Mórát valóban a szíve vitte bele a »pacifizmusba« is, a »demokrációba« is, nem elvi elhatározás és politikai szándék. Az író amugyis »demokrata«, és az emberekkel való törődés belső parancson mulik, nem külső érdekekben. De — és ez még fontosabb — a szellem embere, és méginkább az író, ép azért lehet demokrata, mert — született arisztokrata. Rangja van, melyet nem kell féltenie és Móra ezt a rangját — nemmes és bölcsen ítélkező emberségét — nem vesztegette el, nem csufolta meg semmiféle »politikai« írásában. Író maradt újságírónak is: nincs pongyola, jellegtelen — »szívtelen« — cikke, mert sohasem irt megrendelésre, hanem csak belső parancsra. Ezt kellene figyelembe venniök azoknak, akik az író liberalizmusának csak a politikai értelmezéséhez ragaszkodnak.

Ha most már — a szív írójának jellemzése után — azt kérdeznék, mi hát Móra varázslatos fonnaművészetének — stílusának — a titka, eléggé zavarba jövvünk, talán, mert tulságosan is könnyen tudnánk a kérdésre megfelelni. Jelzőket könnyen találhatunk: friss, természetes, tüneményesen ötletes és fordulatos beszéd az író beszéde, hamvas, izes, erőlködésnélküli, valóban afféle »házi szóttes«: a szeretet szótte és a humor jelzi benne a fény-vonalakat. Egyszerű és mégis selymes, fényes holmi. Könnyű, mint a pelyeg és mégis bizsergető, fülhemászó» sulya van Egy naiv lélek, naiv ember beszéde: a maivsága épen az, hogy mindvégig hazai nyelven mer és tud beszélni. Ez a stílus valóban szabad ömlése a magyar beszédnek: az író ösztönösen, készülődés, számítás és elhatározás nélkül beszél, úgy, ahogy a természet akaratóból beszélnie adatott.

Világos, hogy ebből következik minden írói erénye, de természetesen hibája

is. Erénye az, hogy nincs a világnak az a szürke témája, amelybe Móra életet ne tudna vinni. Tengernyi cikkében, rajzában azért maradhatott nyugodtan a kicsi dolgok — és emberek — írója, mert minden apróság azonnal jelentékennyé vált, mihelyt a tollára vette. Ime, a »demokrata« lehajlásának az értelme: nincs kicsi dolog, érdektelen eset, eldobható ember. A legcseppőbb dolgok is a nagy élet ritmusát beszélik: a kis témák csak alszanak — valami szürke porréteg alatt — és az író varázsvesszeje mindig a nagy élet izeit tudja bennük megkavarni. Az Ének a buzamezőkről talán épen azért a legszívesebben alkotása, mert írói formája itt tudott a legszerencsésében megbirkózni ugynevezett mély mondanivalójával. Mátyás és a szüle élete »kicsi dolog«, elég, ha csak csevegő róla az ember, de akinek kedve van, hasonlítsa össze ezt a »csevegő« stílusú regényt Szabó Dezső hallatlan zsufoltágu expresszionista stíluslávázásával az Elsdort faluban és el fogja ismerni, hogy Móra a maga problémáit szervesebb életté tudta feldolgozni a tüneményesen könnyed és szinte játéki módon megjeleníteni tudó csevegésével, mint Szabó Dezső, anélkül, hogy a regény »sulyának« ezzel a legcsekélyebbet is ártaná.

De amilyen szerencsésen találkozik tartalom és forma a parasztrehányban, annyira problematikussá válik a mit és a hogyan kapcsolódása legnagyobb szabásúan tervezett alkotásában, az Aranykoporsó-ban és az eredmény — ha negative is — megint az író alapvető stílus-készségét juttatja eszünkbe. Móra ebben a regényében már tudatos stílusformáló: a legkockázatosabb dologra vállalkozik, amit író egyáltalán megkísérelhet: az eredeti írói formája — a stílus — ellen próbálja megirni élete »nagy« művét. Nincs is hiba sem a korszerűséggel, sem a rajzolt nagyszabású kép valóság-ízeivel és színeivel. Sőt még a kor stílusával sincsen baj: hanyatló korról van szó — a római birodalomnak a vége felé közelgő belső széteséséről — és csak hanyatló korok termelnek ki magukból olyan beteg arányu formalizmust — tudszitettiséget, nehéz mozdulást, merev selymekkel és még merevebb érintkezés formákkal megnehezített tartáskodást — mint amelyet Móra érzékelt, de ez a stílus, bármennyire kor-

szerű is, nem a költő szíve szerinti stílus. Talán ezért van, hogy ebben a súlyosan és akartan korszerű regényben is azoknak a sorsát kísérjük igazán a szívünk együttérző rezdüléseivel, akik végső fokon mégsem korszerűk (Quintiporra és Titanilla alakjára gondolok), mert nem exponensei — harcos és cselekvő exponensei — az antik világ és a kereszténység közt dúló harcnak, hanem csak szívük regényét szövik, azzal a bájjal, ahogy csak Móra tud »szívügyekről« írni.

Sok mindent mondhattunk volna még el Móráról, de a lényegét talán így is sikerült körülvonalmaznunk. A szív írója, azért beszél »intim«, családi dolgokról a legszívesebben és ezért tudja megteremteni a magyar nyelv legbájosabb elbeszélői stílusát. Vérbeli elbeszélő: csak a dolgokról beszél, nem arról, ami belőlük

kilahómozható. Ezt ránk bizza, ép azért, mert bizik stílusának elhíthető erejében. Vérbeli magyar író is, a magyarságnak abból a fajtájából amely valóságstiszteelő tud maradni még álmodozásában is, és ha mégis »cífráznia« kell a dolgokat, csak afféle játékos cicomáskodásra vállalkozik, amilyet a szücsök művelnek a suba himzésekor. Móra bölcs nyugalommal, megértéssel, szeliden ingerkedő humorral és minden elvi mérgeskedés és alakítási-akaráss nélkül nézi az emberek ügyes-bajos dolgait. Nem elemző és elmélyítő bíró — nincs tulajdonképpen elvi pöre az élettel. Vállalja és állja is, ahogy épen adódik, csak azt mondja — és ez a világnézeti többlete, a »fanatizmus« — hogy jobban is állhatnánk, ha — jobban fognók egymás kezét.

Vajtai István.

NAGYAPÁM

*A nagyapám sokat járt Angliában,
ott kitanult, aztán itt kikötött,
a fényt kereste mindig, optikus volt,
és unta lönt a hályogos ködöt.*

*Kis műhelyében szóltanul csiszolta
az üveget, mely tiszta, mint a nap,
a világosság volt az álma mindig,
s hogy mások is majd messze lássanak.*

*De hasztalan talált től annyi mindent,
a méla Szegeden pihen szegény,
örök sötétben alszik, s mit se lát most,
megcsalta őt is, lám, a fény, a fény.*

*Ó nagyapám, én lelkemet csiszoltam,
kristályvá, nálad balgább látszerész,
és hittem is, hogy mindent lát, ki egyszer
ez óriási üvegbe belenéz.*

*Ó hittem én, hogy tündöklő sugár lesz,
mi eddig sejtelem volt, messzeség,
s lásd, én is árván hanyódom, vetődöm,
s lehullok végül, mint kopott cserép.*

Berczeli A. Károly.

TÁPAI LAGZI

*Brummog a bőgő, jaj, be furcsa hang,
Beléjekondul a repedt harang,
Kutyák vonítanak a holdra fel,
A tulsó parton varjúraj felel.*

*Brummog a bőgő, asszony lett a lány,
Az élet itt nem móka s nem talány,
A bort megisszák, asszonyt megerik
És izzadnak reggeltől estelig.*

*De télen, télen a világ megáll
És végtelen nagy esték csöndje vár,
Az ember medve, alszik és morog.
Benn emberek és künn komondorok.*

*Brummog a bőgő, elhervad a hold,
Fenekig issza a vőfély a bort,
Már szürkül lassan a ködös határ,
És a határban a Halál kaszál...*

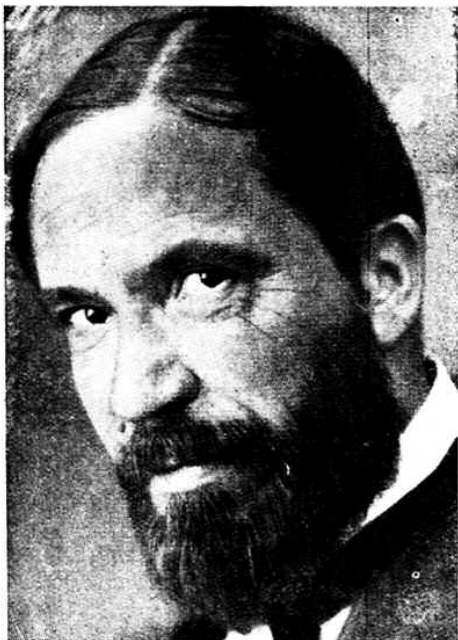
Juhász Gyula.

Juhász Gyula

Hiába indult a holnaposokkal, hiába vett részt a századeleji irodalmi forradalomban, amely az egész magyar szellemi életének üzent hadat, Juhász Gyula a haláláig vidéki költő maradt. Petőfi, az országjáró garabonciás, a magyar tájak szintézisét adta költészetében, Ady az erdélyi magyarság helyett a nemzet költője akart lenni, Juhász Gyula azonban kivetettnek érezte magát Pesten, s boldogtalannak az ország különböző vidékein, ahova kényszerű sorsa vitte el rövidebb-hosszabb időre. Ő hazamenekült, bezárta magát szülőföldje falai közé, hogy lelke rezgéseit és a vidéki csend neszeit feljogja.

A látszat iratta velem ezt az utolsó félmondatot, de ha visszagondolunk Juhász Gyula szerencsétlen életére, akkor emberi és költői magatartásában súlyos ellentmondásokat kell felismerünk. Akkor rájövünk, hogy a lélek megnyilatkozásaira nála kevésbé senki sem figyel. Ha neki lett volna ereje ahhoz, hogy megírja műy szörnyű terheket bír el az emberi lélek, ha fölébe kerekedhetett volna chimeráinak, ha végigkísérhette volna lelke kegyetlen játéka hullámhegyekről hullámvölgyekbe, akkor a világirodalom számára fedeti volna fel titkokat. Ő azonban átadta magát a szenvedésnek, s a betegségével leélt második életéről nem volt mondanivalója a költészet számára. Versei egy egészséges, kiegyensúlyozott lélek gyermekei; modora fegyelméleti, formája kötött s az a fájdalom melankólia, amely rimeit kötött leng, miné halk esteli szél, semmi esetre sem a beteg költő ismertető jele. Az ő lírája két roham szünetében zengett, de a leghidegebb téma is átforrósodott lehelletétől — mert hiába lángolt el a betegség tüze, a szenvedés parazsa ott izzott a megnyugvás hamija alatt — s a holt tiszai táj, amelytől váltig elvágyakozott, de amelyet elhagyni sohasem tudott, felgyult, tündöklő színekkel csillogó bánatos, szomorú verseiben.

Juhász Gyula l'art pour l'art költő volt a szó szigorú és nemes értelmében. Témákat keresett, azokat formálta, öltöztette s még az alkalmi verstől sem sajnálta a virtuóz nehéz tornáját. Petőfi és Ady költészetében a magyar nép iz-

galma remeg, a kor vágya, vagy panasza szólal meg a géniusz hangján, Juhász Gyula verseiben azonban csak az Alföld, helyesebben Szeged vidékének hangulata él bűcsuzó pasztellszínekben. Mert vidéki költő volt. Nem tudatosan, nem programszerűen az, hanem kényszerűségből. Ő már fiatalon magában hordta betegsége csirút; gyenge volt, gyámoltalan, depressziós zavarával egyedül, idegenben, nem tudott megküzdeni. Ösztönösen hazamenekült, a világ egyetlen biztonságos helyére, az Ipar-utcába, édesanyja oltalmába. S mint minden menekülőnél, nála is az eivágyódás hangulata él a legerősebben. A menés és maradás birkózó erői feszítik költészetének kereteit, s verseiben nem a meggyőződés, hanem a beletörődés tájdalma az alapigazság.

Juhász Gyulát nemcsak a sorsa s nem csupán a magatartása tette vidéki költővé, hanem a kortársak közönye is. Ő szegény, már pályája kezdetén érezhette a mellözöttség fájalmát, védekezni is megpróbált ellene, de rossz harcos volt s erőfőn küzdelmében érdemtelenül elbukott. Szegedre nemcsak kezdő betegségét vitte, hanem egy indokolt lekifurdalást és szívében a sérelem tüskéjét is.

Ha ő kényszerűségből vállalta is a vidéki költő szerepét, azt már nehéz volt elviselnie, hogy e jelző kicsinyítő értelmét alkalmazzák költészetére. De az ő idejében még inkább Pest volt a szellemi élet központja, mint ma, s így, aki kívülrekedt a határain, az úgy érezhette, hogy a parnasszusról lökték a mélybe.

Juhász Gyula, aki már első verseskőnyvében kész, befejezett költőként jelentkezett, a huszas években érte el pályája legmagasabb pontját. Testamentum című kötete, a megbékélt, sorsába beletörődött emberről ad rokonszenves képet, s ezidőtájt írott versei a magyar táji költészet legszebb darabjai. A víz-cseppben éppugy benne van a végtelenség, mint a tengerben s egy világot nem a határai tesznek azzá, hanem a törvényei. Juhász Gyula pedig Szegedhől egy külön világot tudott kialakítani, ahol a paraszti élet kemény törvényei szerint élnek az emberek. Nem a feltedezés izgalmával eleveníti a tájat, hanem a hűség és a megbékülés tárgyilagosságával. Ebben a kötetében a már-már dekadenciába hajló magatartása egyszerre megkeményedik, képei sűrű realizmussal telnek meg, de ezt a realizmust, amely a magyar vershagyományokon épült, átvilágítják a költő démonainak színes lámpái. A táj síváran áll a vers elején, s úgy emelkedik a földről, ahogyan a költő lélegzétvétele, hogy a valóságot lassan felváltsa a sejtelem bűvös játéka. A konturok élesek, kegyetlenek, de a kép már két dimenzióba áll, ott ahol még nem ért véget a valóság, de már megkezdődött a mese.

A magyar tájnak ez a lebegése két-

ségtelenül nem Juhász Gyula felismerése. Népmeséinkben sokkal határozottabban feülehet, de mig ott szinte a mese elemét jelenti, addig a szegedi költő a sorsát teszi hozzá, bizonyosságú képei hitelessége mellett. Ő a regionális irodalom céljaival ellentétben, nem hirt akar hozni a vidékről, hanem feloldódni benne. Szeged volt az egyetlen hely, ahol zavartalanul elmondhatta panaszait, s ahol vigaszra találhatott. Ez a vigasz sohasem volt édes, sohasem volt tartós, de férfias erővel megnyugodhatott benne, akár a halál gondolatában.

S szegény Juhász Gyulának a huszas években még volt ereje ahhoz, hogy enáfájdalmát eltakarva kis népe sorsában keressen vigasztalást. Még üzent nakonxipáni hazájába betegségében is társának, Gulácsy Lajosnak, de ez az üzenet már a megnyugodott ember szájából száll el, s csupán az emlékeket ébresztgeti. Költészete most a magyar tájokban talál magára. Tömörkény elhagyott kocsmái asztalánál darvadozik, s Annától is úgy bucsúzik, mint a hervadástól.

A Testamentum után azonban nem-sokára ismét elhomályosulnak lelke alakai, újra a halált kell keresnie, hogy megszabaduljon a szegénytől és a gyötrelemtől. Ha az elismerést nem is kapja meg úgy, ahogyan megérdemelné, de ami olcsóbb, a szánalom, feléje fordul most már. Az ifjuság egy ideig — nagyon helyesen — benne látja a hangjában és témájában is igazi magyar költőt, megértéssel és rajongással fordul feléje, de amilyen arányban a népi mozgalom előtérbe nyomul az országban, olyan arányban lohad ez a telkesedés. A nyugati ideítők idején nem volt elég modern, a magyar népi irányzat korában nem eléggé népi.

Ideje még ma sem érkezett el. Ha azonban a regionális irodalom egyszer eljut kristályosodási állapotába, akkor végre felragyog Juhász Gyula felhők mögött bolyongó csillaga, meri vidéki költő volt, de mint ilyen a legnagyobb.

Herceg János

Mániákusan keresem a régi szegedi kedélyesség, jókedv folytatását, de sehol nem találok. Nyári éjszakákon, mikor halottai csendbe dermed a város, azt hiszi az ember, hogy a Tisza folyó meséket mormol a parti fűzeseknek. De milyen önámítás ez, mikor az ellenkezője az igaz. Azok a habok nem a régiek többé, hanem újak és modernek s legfeljebb a mai eseményeket tudják. A régiek ellúntek, mint annyi millió sóhaj, gyengéden simogató szó, fogadkozás és eskü, vagy méltatlankodó megdöbbenés. A hajdani meséket pedig legfeljebb a korhadt koronájú vén fák tudják, immár megkérgesedve, mint megannyi emberi szív. Ami azonban nem akadályozza meg őket abban, hogy oldalukon új hajtást ne ereszzenek. Akárcsak öreg asszonyok, hisz azok is úgy küzdenek az elhervadás ellen, hogy színes csokrokat illesztnek a derekukra.

Annyi bizonyos, hogy páratlanul kedélyes volt a régi szegedi élet. Az emberek szerettek fontoskodás nélkül szórakozni s nem túrték a nagyképűséget másnál sem. Halálos komolyan végezték a hivatalos dolgaikat, de napszálltakor átalakultak ügynevezett fürge mókusokká. Azt mondhatnám, hogy új erőt merítettek a másnapi feladatokhoz, jókedvvel színezték meg az akaratot, a közügyekhez való önzetlen szándékot.

Hogy közben ittak is? Hát aztán? A magyarok sokszor felhánytorgatott borivása meg se közelíti más népek abnormis sör-szeretetét, legkevésbé azt a pálinkamámort, amely a művelt nyugat, főleg a mértéket nem ismerő Amerika idegrendszerét teszi hol tompává, hol idő előtt reszketővé. Persze hogy szerették Szegeden is a fehér abrosz, meg a piros abrosz örömeit, hiszen ott alakult ki a kedély a mesébe illő ebédeken, amikkel azonban a valamire való háziasszony soha nem volt megelégedve. száz magyarázatot talált rá, hogy miért nem lett még jobb.

Az volt a legkedvesebb ezekben a régi mulatozásokban, hogy nem gyerekemberek gyakorolták, hanem egész érettek, nagyszakállúak. A fiatal nemzedék nagy megfeszítettségnek vette, ha jelen lehetett, de az asztalnál csak akkor volt szavuk, ha előbb megszólították őket. Senki sem erőszakoskodott, hogy önmagát tekintélynek nevezze ki, a tisztelet a kor, meg az egyéniség hozta meg.

Egy-egy jó tréfáról hetekig beszéltek, külön azért alakultak társas összejövetelek, hogy felelevenítsenek, ébren tartsonak valamely históriát.

— Te még nem hallottad? Meg is vagy akkor bukva. Hát ide hallgass...

Ez az „ide hallgass” amolyan szegedi specialitás, lépten-nyomon hallani ma is, mintha feltételeznék a partnerről, hogy figyelmetlen lesz, le kell hát kötni.

*

A szegedi ember mindig szeretett esufondároskodni, „ragadvány-névvél” illetve felebarátját, ami azt jelenti, hogy adott neki egy nevet valamely tulajdonságát illetően, az aztán annyira rajta maradt, hogy idővel már csak erről ismerték, sőt anyakönyvezték is. (Van H. városban is ilyen szokás, természetesen azt, ott valamikor annyi volt a Kohn, hogy meg kellett őket különböztetni. Így lett például az egyikből Poesok-Kohn.) Szegeden slingelt nyelvűnek hívták az ilyen embert. A slingelés formája pedig hasonlít a fűrészhez.

Aki nagyon adta a tudományosat, már úgy érte a dolgot, hogy megköveletelte kis kocsák leanderes udvarán a hallgatóságot, mikor kritikai megjegyzéseit közkincesé tette, — azt se hagyták kikezdetlenül.

— Szörnyen egy okos ember ez, hallják-e? Ű találta ki a napórát esős időre.

A „vízzel babrált bor” nagy beesteletése volt ennek a nemes italnak, hiszen a szegedi magyar mindig tisztán itta a bort, nem keverte semmivel. Mai nap-ság is csak futólag vannak eltévelyedé-

sek, mert a szódásüveg becsületes neve a „kutyaíjesztő“ és halálos véték az érte kidobott pénz. A bor nagy dolog, ezért ment áldozat-bemutatás számba régen a szüret. Sok vígasság édesanyját, a szőlőt, muzsikával, mozsárdurrogatással köszöntötték, nóta mellett szedték meg a tőkétet s a napot táncsal fejezték be. Határozottan van benne valami pogány misztikum-maradvány, viszont eleinkről tudjuk, hogy nem ijedtek meg a kupáktól. (Legfeljebb ha üresek voltak.)

Hát ezért került átok alá az a kocsmáros, aki felvizelte a bort.

— Kapott az esőt, többet is a kelletnél, amíg a tőkén élt, — mit istentelenkedel?

Bennszülöttek ígéje szerint egyébként nincs is rossz bor, legfeljebb az egyik jobb a másiknál.

— Hála Istennek, félgyertyásom termett!

— Hát az milyen?

— Tuggya, tavaly a gyertya tövig égett, amíg lehervadtam, de most felénél tart, mikor már felfekszem az ágyra s azt mondom, hogy örémusz.

*

Szörnyen büszke tudott lenni ez a szegedi nemzetség, sokszor azt se volt képes megmagyarázni, hogy mire?

— Büszke vagyok, jelentette ki ő maga önmagáról, tessék ennyivel megelégedni.

Réh János polgármestere volt a városnak, régi érdemes család nagykaliberrű leszármazottja, de mikor a kiegyezés után főispánt kapott Szeged, lemondott az állásáról, az autonómia olyan sérelmét látva abban, hogy a „nyakára küldték“ valakit.

— A Várost mindig a főbíró, meg a polgármester vezette! Szegednek ehhez semmi köze! (A Várost egyébként nagy betűvel írták, az volt az Urbs.)

Szörnyen tetszett ez az alsóvárosi „fehér-cédulás“ pártnak, — híres ellenzékiek voltak, — defetációba is szedelőztek nyomban, hogy lépjen fel Réh képviselőnek, megválasztják.

— Köszönöm a megiszteltetést, de nem vállalkozhatom rá, mert szegény ember vagyok s a képviselői napidíj kevés ahhoz, hogy megéljek belőle.

— Sose fájjon attól a tekintetős úr feje, felelte a kispapok szónoka. Összeadjuk mi a pénzt, amire szüksége van.

Hogy fellángolt egyszerre Réh János tekintete!

— Kentek? — súvított a hangja a megbántottság, a gőg lekottázhatatlan skáláján.

Hogy mi minden lehetett abban!

Nem is mondott több szót, megfordult és otthagya az „értelmetlen“ küldöttséget.

Mert hogy hányféle is az a bizonyos ragyartartott értelem? Mikor a szegedi tanyákon bálványozott Babó Emilnek, hírhedt kártyaafférja után, le kellett mondania a mandátumáról, a magyarok üzenetet küldtek neki, hogy lépjen fel bátran ök megint megválasztják.

— Nem lehet az, atyámfiai, magyarázták nekik a tudósok, Babó „Milesi“ paklizott!

— Hát aztán? Nem azért küldtük fel az ország házába, hogy kártyázzon, hanem hogy az igazunkat védje. Azt pedig elvégezte becsülettel. Ha csal, ne üljenek le vele játszani. A Kétágú Illés is hamsan játszott, megvertük érte, „kisajátítottuk a kocsmából“, azért mégis jóbarátok vagyunk vele a gazdaságiakban és a társalgásban. Mert nincs szebb dolog a célszerű társalgásnál.

Hogy mekkora bölcsesség van ebben, azt nem is jó fejtegetni, mert félremagyarázza a könnyen vett hirtelen-gondolkodás. Az pedig olyan, hogy opportunitásból akkor is kedvtelve nézi a méhet, mikor az csinált-virágra száll.

— Hány éves kend? — kérdi az egyik öreg a másikat.

— Most fordulok a hetvenbe.

— Akkor közel ver az én saroglyámhoz. Azt hittem, hogy öregebb tülem.

Ehhez a saroglyához kell „közel verni“, hogy egyet-mást megértsünk.

*

A kedély volt a fő, azt nehezen ron-

tetta meg bármi. Kevesebb volt a hivatal, komótosabban dolgoztak az emberek, azért mégsem süllyedtünk el. Sőt, mint boldogulna a mai világ, ha nem maradt volna meg pillér-hagyatéknak sok szilárd erkölcsi kő-tökéje?

— Egy német levél tárgyában, — írta halálos nyugodtan rubrikájába a váreszi iktató, névszerint *Bödö János* irodatiszt, mikor a neki érthetetlen nyelvű megkeresést kézhez kapta.

Ma, szó sincs róla, előzékenyebb a hivatalos élet, ámbár a magisztrátus képtelen felvilágosítást adni annak a családfáját építgető gráci úrnak, aki nem kevesebbet szeretne tudni, mint azt, hogy ki lehetett az ő dédunokájának az apja? Ugyan, kutassák ki, ha nem restellik! Adattal csak annyit segít, hogy az unokája valamikor bonnak jött Szegedre és így, meg úgy, a szerelmi bonját bizony nem váltották be.

— Sérelömbe vagyok! — mondja az ilyesmire a bennszülött polgár.

Viszont *Kosóczy* hajdani tanító, medítálván a világi dolgok forgandóságán, így fejezte ki a valahogyan idevágó szentenciát:

— Némelyik asszony mind egyforma.

*

A büszke szegedi polgár lakóhelye a Felsőváros volt, sokszor a belső palánk sem olyan fontos, mint az ősi településhely, nagy vagyonosodások kiinduló pontja. A belvárosba ellátogat az ember, de Felsővároson otthon van. A Tisza tetele vízimalommal, úgy csipkézik ki a hosszú partot, mint piros slingelés az alsószoknyát. Ott építik a gabonát szállító hajókat, amiken világot látni jár a szegedi polgár, — viszont lett légyen akár kormányos is, úszni nem tanul meg. Hajóépítő dinasztíák alakulnak ki, a Zsotérek, Terhesek, Kopaszok nagy vagyont szereznek a mesterségen, de Isten segítségével el is költenek mindent. Ha éppen nem is ők, az utódjaik annál biztosabban.

Mindenhova eljutottak a szegediek, az úgynevezett „nagykocsisok“ fuvarral

bejárták az egész országot, sőt a szegediek előbb ismerték az ötös fogatot, mint a debreczeniek. Vitték a szárított halat, a híres szegedi szappant és hozták azt, amire itthon volt szükség. *Aigner Mátyás*, a legrégebbi szegedi fűszerüzlet megalapítója, egyúttal nagyfuvaros is volt, mert ez a foglalkozás apasztotta a költségeket a maga számára való szállításhoz.

A felsővárosi módos polgárt parasztrófnak hívták, de olyan magas volt az életszínvonalunk is, hogy legendák maradtak fenn róluk, milyen szépen tudták elszórni a pénzt. Még Párisba is elmentek, nem beszélve egyszerű tanyai népekről, akik felkeresték Lourdest és Olaszország kegyhelyeit.

Felsővárosban laktak a görög, meg a szerb kereskedők is, faszerszámmal, szurokkal, kátránnyal látták el a népeket. Az öreg *Haris* boltja volt a tapló legmegbízhatóbb bevásárlási forrása, bár a veszedelmes nyelvű felsővárosiak szerint, mikor leégett a háza, mindene oda veszett, csak a taplókészletét kerülték el a lángok. Persze hogy tréfa volt, nem is találhatta ki más, mint az öreg *Stuhl* Sándor sebész, aki soha nem fáradt, ha a kedély felfrissítéséről volt a szó.

Volt egy különös intézmény, amely az „Iszákregiment“ címet viselte, inkább *Kreminger* prépost, *spiritus rectora Steinhardt* Náci városi sebész. Nem volt ez rendszeres társaság, inkább eszmei alakulat. Ha valahol észrevettek egy részeg embert, az másnap okmányt kapott, amelyben kinevezték az Iszákregiment tagjának. Voltak itt kiváló altisztek, de számos tisztis sarzsik is, aszerint, hogy mekkora fokú alkohol dühöngött bennük. Akadt olyan tántorgó férfiú, a kikészítettség annyira tisztetreméltó példányra, hogy Steinhardt sebészorvos áhíttatos gyönyörűségbe merült a látván.

— Hivatottsága és gyakorlati működése elismerésül ezennel kapitánnyá nevezem ki az Iszákregimentben, — olvashatta másnap az írást.

Amennyire tréfa volt ez, úgy szolgált megróvásnak is, mert hiszen az em-

berek nem nagyon örültek a kitüntetésnek, hisz hamar híre futott.

Magát Steinhardtot népiesen csak „Szukaport Nácinak” hívták azon az alapon, hogy dresszirozva a vizsláit, gyakran hallották tőle a „Such Apport” szavakat. Ami szegedi dialektusban csak is Szukaporttá válhatott, pláne ha a vizsla is szuka volt.

Vasárnap délelőtt, mikor mentek volna a népek a templomba, Steinhardt felmászott a háza padlására, a szelelőlyukon kidugott egy ökörszarvból készült kürtöt s tompa hangon rákiáltott egy-egy arramenőre.

— Te szörnyen bűnös ember, persze most még vékelni, de a vétkeiddel nem szakítasz.

A megszólított zavartan nézett körül, mire a hang most már a nevéen nevezte.

— Rólad van szó, mit csavargatod a nyakad? Azt hiszed, könyveinkben nincsen feljegyezve, hogy húsz percentre helyezed ki az összelopott pénzedet?

— Én bűnös, én bűnös, — vágta le fejét a placra kirángatott ember, csakugyan sok az a húsz százalék, ezután megelégsem tizennyolccal.

Néma gyónását megtéve, tovább haladt, azonban a Szent Demeter templomba bemenni nem merészelt, csak kerülgette, hiszen odafenn mindent tudnak.

Steinhardt azalatt az újabb templomba-igyekvőt vette lelki klinika alá.

— Kedves egészségedre galambom az éjszakai nyugtalanságot. Éppen most súgták be az uradnak, hogy hová szöktél mellőle az éjjel.

Mintha mellbe vágták volna a menyecs két (de kár a gorombaság is annak a szép gömbölyűségnek!) — már most hogy a megemlékezés hatása alatt, vagy az ijedtségtől, ki tudná megmondani? De a hang felülről érkezett, az utcán senki, az ablakok zárva, a boszorkányok kora rég elmúlt, — honnan lehet az ilyesmit megtudni?

Annyit mégis eldörmögött magában:

— Nem is ma éjjel volt, hanem még tegnap.

Ebédnél aztán óvatos szerénységgel

leste az ura tekintetét, hogy mit tud és mikor pattan ki a botrány?

Lassanként nem is jártak már az emberek az elátkozott igazmondó-soron, hiszen elég bajt szereznek a földi népek maguk is, oktalan kihívása volna a sorsnak, hogy láthatatlan szellemekkel ujjat húzzanak.

— Majd meghalt szegény a rémülettől, — mesélte sok évvel később Steinhardt Náci, — mert hogyan lehet kitálatni azt, amit ő annyi óvatossággal rendezett meg?

— Hennan tudad, áruld el végre, — kérdezte valamelyik iszákregimentbeli sarzsi.

— Onnan, hogy én is ott voltam, mosolygott a bajúszába rejtelmesen a tréfacsináló doktor. Kellott tudnom!

*

Voltak más események is. A régi típusú fiskálisról maradt fenn a história, hogy férjhez adván a lányát, azt mondja a vejének.

— Fiam, meg kell elégedned azzal, hogy rendes, jól nevelt lányt kapsz, mert pénzem nincs. Azonban hogy mégse eresszelek el üres kézzel, adok neked két pört, vidd őket tovább. Ezekből nevelt fel már engem is az apám, ha ügyes vagy, holtod napjáig megélsz belőlük.

A sok híres szegedi fiskális legjeltebbje Szücs Andor volt, csakhogy elmentje az említett típusnak, fanatikus a tisztességnek, az alaposágnak egyaránt. Legendászerű történetek tartják fenn az emlékét, kurta muzsikaszóban nem lehet azokat elzengeni. Ügyvédi táblát sem függesztett ki a házán.

— Majd megtalál az, akinek dolga van velem.

Jön például egy magyár az irodába.

— Volt-e máskor is pöre? — kérdi tőle.

— Volt.

— Kit vallott akkor ügyvédjének?

Az mondja, hogy kit.

Akkor menjen most is hozzá, az jobban ismeri. Nekem sok időmbe kerülne, míg belejönnék a dolgaiba.

Egyszóval: ma eleven szobrot faragnának belőle az ügyvédi kamarák.

A leghíresebb ügye mégis az volt, mikor egy pörben a fele érdekében tagadta, hogy egyáltalán van Kisteleken vasúti állomás, továbbá, hogy ott sínpárok találhatóak. Akármennyire nem szerette a pörök erőszakos elhúzását, érdekük volt, hogy időt nyerjenek, azért így alagált.

— Mert hogy ott található egy épület, benne emberek, masinák, mik, előtte sinek, vagonok, ebből még nem tudom teljes bizonyossággal, hogy jogosan vannak-e ott, nem valakinek a különös passziójából, hiszen az emberi közöny és türelmesség végtelen.

Határozotan zavarba hozta az ellenfelet, de a bíróságot is, időbe tellett, amíg megtalálták a bizonyítás hiteles formáját. Törvénnyel, kormányrendeletkel, államvasúti okmányokkal és szerző-

désekkel sikerült a bizonyítás, — hát bizony elszaladt egy kis idő. Ellenben az öreg már csak az ügyvédi becsület miatt sem adhatta be egyszerre a derekát...

— Hát ha így van, elhiszem. Azonban...

Azzal hozzáfogott a többi kifogáshoz, kutatva, hogy mit lehetne továbbra is tagadni?

Nekem öreg emberek mesélték el ezt nagyon régen. Kerestem az érdekes pert, hogy megtanuljam a részleteit, de nem akadtam a nyomára. Azt mondták, hogy kiselejtezték. Így megrögzött kételkedő létemre azt gyanítom, hogy nem is igaz, úgy találták ki a Steinhardt Nácik, akik egy jó ötlet kedvéért önmagukat sem kiemlétk. Komoly dolgaikat becsülettel elintézték, csak a tréfacsináláson járatják az eszköket, — viszont az is igaz, hogy a fésztelen szegedi régi kedélyt, a derűt, elvitték magukkal a másvilágra.

Gubitza Kálmán emlékezete

(1869—1916.)

Emlékeim között egy képet őrzök, a nagy béke utolsó esztendejéből, annak is a legutolsó hónapjából. A kép Budapesten készült, a régi Néprajzi Múzeum közelében, a Városliget némi enyhét adó fái alatt.

Huszonnyolcan vagyunk rajta, két előadóval. Huszonhat javíthatatlan ember, aki a szarajevói tragédia után is derülátó és a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének hívó szavára, nyári szünidejének két hetét szívesen áldozza fel, hogy néprajzi ismereteit gyarapítandó, a Néprajzi Múzeum szakembereitől tanuljon s újabb ismereteit a magyar múzeumügy szolgálatába állítsa Temesvártól — Besztercebányáig; Pozsonytól — Máramarosszigetig.

A huszonhat ember között nincs öt, akinek főhivatása volna a múzeumi

szolgálat. Csupa tanár és tanító, aki iskolai munkáján kívül, minden szabadidejét, évi 200—300 korona „tiszteletdíj” ellenében a múzeumnak szenteli. Csupa olyan ember, akit nem ez a „jövetelem” állított a helyére, hanem az a veleszületett lelkesedés és ügyszeretet, amely nélkül múzeumi ember senkiből sem lesz, ha még akkora kanállal ette is a szaktudományt.

Ha ehhez a huszonhat emberhez legfeljebb még ugyanannyit veszünk, azokat akik három évvel előbb Kolozsvárt hallgattak régészeti tanfolyamot, körülbelül együtt is van az a kis hadsereg, amelyik a magyar vidék kisebb-nagyobb művelődési központjában, hallatlan erőfeszítéssel küzd a nemtörődömséggel és a közönnyel, legtöbbször egyedül, ritkábban egy-két megértő lélek támogatásával.

Ennyi lelkesedéssel csak azok dolgozhatnak, akik emberformálásra szentelték egész életüket. Ezek nélkül soha se fejlődhetett volna oda a magyar műzsumgy, ahol ma áll, amikor szakemberek látják el a közgyűjtemények szolgálatát.

Aki kritikát akar mondani ezekről az emberekről, elvégzett munkájukról, az előbb élje bele magát azokba az időkbe, amelyben dolgozniok kellett, igyekezzék megismerni a viszonyokat, amelyek között küzdeniök kellett a magyar művelődés vidéki intézményeiért.

Csak harminc esztendővel kell visszamennie!

En is harminc esztendő távlatából nézegetem a féltveőrzött képet. Jólismert arcok sorakoznak rajta. A legtöbb olyan, akinek a tulajdonosával már csak a másvilágon találkozhatunk.

Ezek között szerénykedik *Gubitz Kálmán* jellegzetes, vékony, csipetlőt viselő arca, törekeny alakja. A hátulso sorban is két társától félig takarva néz a fényképezőgéphez; csendesen visszahúzódva, mint mindig, ha nem munkáról van szó.

Gubitz Kálmán ebben a csoportban egy a sok közül, de munkahelyén első az elsők közt s testi erejét messze túlhaladó teljesítménnyel igyekszik maradandót alkotni, hogy tanítsa azokat is, akik formaszerint már elvégezték az iskolát, akik kinőttek az igazgatása alatt álló *monostorszezi*, majd *zombori* állami elemi iskolából.

Izig-vérig tanító és nem is akar más lenni. Egész embert kívánó feladat annak, aki iskolán belül és kívül tanítani akar.

Nincs még harminc éves, amikor bekapcsolódik a *Bácsbodrogvármegyei Történelmi Társulat* munkájába. Abba a nagy, máig is tiszteletet érdemlő nemzetnevelő munkába, amelynek a nyolevas évek eleje óta, de különösen a magyar millennium táján a Bácska minden lakója, nemzetiségi különbség nélkül hatása alatt áll. *Zomborban* ég a honismertető munka tüze s a Társulatba összeverődött

tagok nem világrengető dolgot akarnak, csak megismerni azt a földet, amelyen őseik egy évezreden át küzdelmes életüket folytatták. *Megismerni ennek a földnek a multját és jelenét, népét, a leltunt korokban éppenúgy, mint a jelen kaleidoszkópszerű tarkaságában.*

Erre a munkára jelentkezik Gubitz Kálmán, a bodrogmonostorszezi igazgató-tanító. Joggal teheti, hiszen már évek óta végzi falujában azt a munkát, amit a Társulat a vármegyében folytat.

1898-ban már kétizben is hirt ad addig végzett kutatásairól Zomborban s a következő esztendőben Budapestra is. Ennek elismeréseként 1899-ben már *működő tagja* a Társulatnak s megindíthatja azt az — adott viszonyok közt — nagyarányú munkát, amely az őskortól a magyar középkorig, az éremtantól a magyar néprajzig mindenre kiterjed, amit szűkebb hazájának emlékekben gazdag területe nyújt s amelyre hél év mulva, mint zombori múzeumörnek valóban szüksége van.

1898-tól 1916-ig megjelent dolgozatai tanúskodnak lelkes és mindig megbízható munkájáról és arról a szaktudásról, amely egy hajszállal sem maradt alatta annak, amit tőle és a vidék többi múzeumának munkásaitól abban az időben joggal elvárhatnak.

Bodrogmonostorszezi leletekben gazdag földje adja kezébe az ásót, hogy szerény eszközökkel dolgozva, tizennyole év alatt olyan anyagot kutasson fel és hordjon össze, amely nélkül nem lehet a Bácska földjének multjáról beszélni.

Egymásután jelennek meg közleményei a falujából, amelyek — a különböző határrészek szerint — hol az újabb kőkor¹, hol a népvándorlaskor germán ideje², hol a magyar középkor³ emlékeit ismertetik.

1. A monostorszezi ősemeri telepekről. Évk. 1904. 55—75., 133—142., 171—176. l. — Ásatás az Opoljenik ősemeri telepen Monostorszeg határában, Arch. Ért. 1905. 241—249. l.

2. Bodrogmonostorszezi leletekről. Évk. 1898. 105—107. l. — Jelentése a bodrogmonostorszezi leletekről. Arch. Ért. 1899. 264—268. l.

Már ezekben látható az a ritka önkritika, amellyel a jelenségeket kezeli. Nem elégszik meg azzal, amit maga megállapít, hanem elismert szakemberek tudását is igénybeveszi, amikor az újabb kőkor állatainak maradványait vizsgálja, amikor mentora rossz megállapítását, a maga véleményének szinte eldugott nyilvánításával, mértékadóként közli s amikor az építészeti emlékek feldolgozásában szaktekintély — mert abban a korban élünk — meghallgatásával adja meg a helyes eredményeket. A pálos-monostor feltárásával valóban mintaszerű munkát végzett.

Még nem áll a múzeum élén, amikor *tanító társainak figyelmét az emlékek megmentésére hívja fel*⁴ s tévedésektől éppen nem mentes dolgozatát minden tanítónak a kezébe juttatja, akik már az ő idejében is sokkal többet tehettek volna a régészet érdekében.

Már falujától távoli lelőhelyekre irányítja a figyelmet⁵, végig járja a Tisza vidékén *Ada, Mohol, Zenta, Titel* területeit s leletközléseivel megbízható adatokat szolgáltat a vidék településtörténetéhez.⁶ De eljut a Maros-szögbe is s részletesen elsőként ad hírt a *csókai Kremenják*⁷ páratlan kőkori anyagáról, ugyanazzal a módszerrel, mint első közleményeiben.

A zombori múzeum jelentős anyagot

kap kutatásaiból. Már mindenki ismeri lelkiismeretes munkáját, mindenre kiterjedő megfigyeléseit. Így csak természetes, hogy amikor a zombori elemi iskola igazgatását átveszi — bizonyára nem utolsó sorban eddigi régészeti tevékenységének jutalmaként is, mert abban az időben ilyen szempontok is voltak — 1906-ban ideiglenesen, *1907 március 10-től véglegesen átveszi a múzeum igazgatását is*. Csaknem tíz *évi jelentése*⁸ és a *Trencsány Károlyral közösen írt Múzeumvezető*⁹ tanúskodik arról a tiszteletparancsoló munkáról, amelyet itt véggez.

A múzeum sokirányú munkája mellett természetesen még nagyobbarányú ásatási tevékenységet fejt ki, mint eddig.

Évekig dolgozik a *kishegyesi* avartemető feltárásán¹⁰, de emellett *Dávodon* és *Bácsfeketehegyen* is újabb avar sírokat fedez fel és közöl.¹¹

Feldolgozza a *Zombor-sáponyai* koravaskori és a *kladovói* IX—X. századbeli páratlan ezüst leletet¹² s közben a *megye kőkori temetkezéseivel* is foglalkozik¹³ s ezzel megőrökíti nemcsak a saját eddigi munkájának eredményeit, hanem Cziráky Gvula hasonlóirányú kutatásainak értékeit is. Egyidejűleg kerül sorra a *regőcei* kelta és szarmata leletek közlése is.¹⁴

— Bodrogmonostorszegi sírletelekről. Arch. Ért. 1902. 338—342. l.

3. A bodrogmonostorszegi ásatásokról. Évk. 1899. 9—19., 65—69. l. — A Sziga-szigeti ásatások eredményeiről. Évk. 1899. 82—84. l. — A Sziga-szigeti ásatásokról. Évk. 1901. 14—20. l. — A Bodrog-szigeti pálos-monostor. Arch. Ért. 1902. 1—7. l. — A monostorszegi fonatmintás kötőredékekről. Arch. Ért. 1911. 377—378. l. — A bodrog-szigeti pálos-kolostor építészeti emlékei.

4. A bácskai ősemberi telepek kinyomozásának kérdéséhez. Évk. 1903. 173—184. l.

5. Zsablyai leletek. Évk. 1901. 83. l.

6. Régészeti emlékek a Tisza vidékéről. Évk. 1904. 176—179. l.

7. Ásatás a csókai Kremenjákon. Arch. Ért. 1906. 446—448. l.

8. Évk. 1907. 38—44., 1908. 39—47., 1909. 24—30., 1910. 17—27., 1911. 54—59., 1912. 32—37., 1913. 64—73., 1914. 38—44., 1915. 35—43. l.

9. A Bács-Bodrog Vármegyei Történelmi Társulat múzeumának képes kalauza, 1908. 78. l.

10. A kishegyesi sírmező. Évk. 1906. 23—26., 77—92., 1908. 124—131., 176—182., 1909. 79—84., 117—123. l. — A kishegyesi középkori temető. Arch. Ért. 1907. 346—363. l. — A kishegyesi régibb középkori temető. Arch. Ért. 1911. 122—134. l.

11. Újabb népvándorláskori lovassírokról a Bácskában. Arch. Ért. 1908. 419—421. l.

12. A zombori bronzleletről és a kladovói kincséről. Arch. Ért. 1908. 262—265. l.

13. Kőkori temetkezés emlékei megyénkben. Évk. 1907. 76—80. l.

14. Regőcei leletek. Évk. 1907. 120—122. l.

Nem sokkal utóbb Pósta Bélával együtt dolgozik a bácsi török fürdő feltárásánál.¹⁵ Majd újabb utat tesz a Tisza mellett Zsablyán, Csurogon, Mozsoron, Sajkáslakon, Titelen, Tündéresen, Alsókabolon s ezzel rátereli a figyelmet a titeli fensík csak részben ismert leleteire.¹⁶ Az őskor — közelebről meg nem határozható — emlékei s a magyar középkor maradványai kerülnek innen a múzeumba. De erre az időre esik a Borsai-gyűjtemény feldolgozása is.¹⁷

A múzeum anyagának teljes ismeretében ő lesz a leghivatottabb arra, hogy Bácsbodrog vármegye őskori településének történetét megírja. Mondanivalóinak egyszerű és világos fogalmazásával, fantáziájának tudása általi korlátozásával és az adatok lelkiismeretes kiértékelésével máig is használható munkát végzett.¹⁸

Bácsan¹⁹ Árpád-kori emlékeket tár fel, Zomborban²⁰ az első honfoglaláskori sírt.

1911-ben résztvesz azon a régészeti tanfolyamon, amelyet a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége Kolozsvárt rendezett. Talán semmi sem jellemzi jobban, mint ezután következő munkásságának bevezető része. Úgy érezte, hogy azt, amit a tanfolyamon tanult, tovább kell adnia azoknak, akik a Bácskában is tanulni akarnak.

Gondosan készített jegyzeteit — Pósta Béla, Kuzsinszky Bálint, Buday Árpád és Kovács István előadásairól — három

terjedelmes közleményben juttatta el az érdeklődőkhöz.²¹ Mi sem bizonyítja jobban e kor iránti érdeklődését, bár ennek már régebben is tanújelét adta.²²

Közben az éremtan magyar vonatkozásai is foglalkoztatták.²³ Majd a néprajzi tanfolyam eredményeként, egy már régebben megjelent közleménye után,²⁴ újra a néprajz felé fordult s gyűjtő útjainak eredményeit foglalta össze.²⁵

Mikor ezt írta, már súlyos beteg volt, de még két közleménye látott napvilágot. Mind a kettő visszatért a bodrogszigeti pálos-monostor falai közé.²⁶ Az építészeti emlékekkel foglalkozott az egyik, egy XV. századi nagyfotosságú verőtővel a másik, amely még egy jelesebb múzeumi tárgyat is ismertetett.²⁷

Nem sokkal később, 1916 július 21-én örökre lehunyta szemeit. Élte delén halt meg, akkor mikor még sok tennivalója s amikor kipróbált munkarejére a legnagyobb szükség lett volna.

Csak az hal meg, aki semmiféle emléket nem hagy maga után.

Gubitzka Kálmánnak itt vázolt munkássága olyan emlék, amely nem egykönnyen pusztul el. A Bácska földjének történetéből merített közleményei maradó alkotások s azok is maradnak, ha értékükről nem is mindig vélekednek egyformán.

A Bácskai Múzeum történetének egy eredményekben gazdag korszaka zárult le munkájával. Egy korszak, amely —

15. A bácsi török fürdő feltárása. Évk. 1909. 143—145. l.

16. Újabb régészeti adatok a Tisza vidékéről. Évk. 1909. 179—183. l.

17. Borsai-féle gyűjtemény. Évk. 1909. 30—34. l.

18. Bács-Bodrog vármegye őskora. Magyarország vármegyéi és városai II. kt. 1—27 l.

19. Bácsi honfoglaláskori sírletről. Évk. 1910. 169—172. l.

20. Zombori honfoglaláskori lovas sírlelet. Évk. 1912. 27—28. l.

21. Tájékoztató a római régiségekről. Évk. 1912. 116—135., 153—168., 1913. 87—161. l.

22. Begecsi romok. Évk. 1907. 80—82. l. — A bácsi feliratos kő. Évk. 908. 137—138. l.

23. A bácsi Árpád-házi éremlelet. Évk. 1915. 9—24. l.

24. Adatok Bács néprajzához. Évk. 1911. 101—112. l.

25. A lábasjóság bélyegzése Bácsbodrog vármegyében a múlt század első felében. Népr. Ért. 1916. 75—84. és Évk. 1916. 8—19. l.

26. A Bodrogszigeti pálos-monostor építészeti emlékei. Arch. Ért. 1916. 56—62. l.

27. Középkori verőtő és XVIII. századi éremmérték a Bácsbodrogvármegyei múzeumban. Arch. Ért. 1916. 206—209. l.

bizonyára sok apró hibája mellett — sok maradándót, értékeset is tudott alkotni.

Ugy gondoljuk, hogy most, amikor a Bácskai Múzeum közeli újrendezésével új korszak kezdődik, *illő dolog* a régi korszak egyik legértékesebb és legtöbbit dolgozó egyéniségéről *hálás szí-
vel és legteljesebb elismeréssel emlé-
kezni.*²⁸

Dr. Banner János.

28. Itt említjük meg a róla szóló, inkább csak halálát bejelentő rövid *megemlékezéseket*, amelyek az Évk. (1916. 3., 24., 28—30. l.) az Arch. Értesítő (1916. 239. l.) a Múzeumi és Könyvtári Értesítő (1916. 216. l.) hasábjain jelentek meg.

A Bácskai Múzeumról

Kevés olyan muzeuma van az Alföldnek, amely annyira magán viselné a hozzáértés és ügybuzgó kezek gondoskodását, mint a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat muzeuma. Eltekintve az elmúlt világháború szűkös lehetőségei mellett folyó munkától és a megszállás okozta kényszerűsünettől, a megalakulás pillanatától (1893) kezdve az intenzív muzeumi munka minden vonalon meghozta a maga értékes eredményeit. A múzeum igazgatóinak és a múzeum mellett dolgozó szakembernek (Schverer János, Dudás Gyula, Cziráky Gyula, Gubitz Kálmán, Roediger Lajos, ifj. Frey Imre stb.) irodalmi munkásságát e megemlékezés keretében ne említsük, ezeknek legnagyobb részét a szakirodalom igen jól és előnyösen ismeri, de szólni kell néhány szót a múzeum belső életéről, úgy amint az, a múzeum anyagának most folyó átdolgozása során a szemünk elé tárult.

A muzeumi munkának egyik része magában a múzeumban, annak laboratóriumában, dolgozószobáiban, kiállítási helységeiben, a másik része pedig kint a lelőhelyen, a leletek gyűjtésekor és főként az ásatásokkor zajlik le. Az előbbinek első feladata a behozott leletek rendbehozása, leltározása, a szaktudomány számára való irodalmi leírása, de nem kevésbé fontos a leleteknek a nagyközönség számára való okulást nyújtó kiállítása. Ebben a vonatkozásban kiforrott, bevált és a kor színvonalán álló módszerekkel dolgozott a múzeum. A leletek preparálásán túl a több, mint 4000 darab, kimerítő leírás tartalmazó katalógus cédula, lelőhely-kataszter nyújtanak betekintést abba a munkába, amely az egyes lelettárgyak származási helyét, előfordulási körülményeit, egy szóval hiteles keresztlevélét vannak

hivatva megörökíteni. Ugyanezt mondhatjuk a kiállítás módszeréről is, azzal a megjegyzéssel, hogy a meglévő hiányságok nem annyira a múzeum vezetőinek mint inkább a muzeumi helyiségek, szekrények stb. kevés és meg nem felelő voltának rovására írhatók.

Ami a muzeumi munka külső részét az ásatásokat és gyűjtéseket illeti, a vezetőség abból is bőven kivette a részét. Nagyobb ásatásokat végzett a múzeum Monostorszegen, Gomboson, Bácskeresztúron, Madarason, Kiszácson, Kishegyesen és Vajszkán. Nem említettük a kisebb lélekzetű kizsállásokat, amelyek legtöbbször igen jelentős anyaggyarapodásra vezettek, s nem szóltunk a múzeumot ajándékokkal is támogatók nagy seregéről, akik az ajándékol hozott tárgyakkal gyakran csak a múzeum iránti ügyszeretetükről tettek tanúságot, néha azonban fontos lelőhelyekről adtak hírt.

Ha ezek után csak általános keretek között mozogva be akarjuk mutatni a múzeum anyagát, akkor megállapíthatjuk, hogy az igazán nagy odaadással végzett munka eredményeként minden olyan kornak és kulturának megvannak itt az emlékei, amelyek az Alföld területén ezidő szerint kimutathatók.

Az őskornak az Alföldön eddig csak a Szeged mellett fekvő Óthalom lösz rétegeiben sikerült nyomára akadni. Azonban a Bácskának lösszel borított területei nagyon valószínűvé teszik, hogy ilyen kora leletekkel itt is számolhatunk. A szegedi, Tisza medréből előkerült mastodon fog mellett, ismeretlen, de feltehetően bácskai lelőhelyről származó őszalacsonatok tanuskodnak ilyen lehetőség mellett.

Már a fiatalabb kőkor minden alföldi kulturáját megjeljük e déli területeken is.

A legidősebb Körös kultura is több lelőhellyel van képviselve (Monostorszeg—Opoljenik, Monostorszeg—Crna bara, Monostorszeg—Vályogvetők, Szendi téglagyár), de találkoznunk a korban következő Vinca—Tisza I. keverék kultura telepeivel (Monostorszeg—Szigá sziget, Bezdán, Gombos IV. telep), sőt a Tisza I. kultura idegen befolyástól mentes telepével is (Ada). A fiatalabb kókor végét jelentő péceli kulturának is számos lelőhelyéről tudunk. Így ehhez a művelődési körhöz tartozó leletek kerültek elő többek között Szandi téglagyár, Gombos I., IV., Bátmonostor, Ada—Horváth—Meller téglavető néven számon tartott lelőhelyekről.

Bizonyára csak véletlen, hogy sem kőrézkori, sem rézkori hiteles lelőhellyel rendelkező lelete nincs a muzeumnak. Szórványos anyagként egy a bodrogkereszturi rézkori kulturához tartozó u. n. tejeskőcsögöt és két rézátáblát őriz a muzeum, jeléül annak, hogy gyűjtőterületén ennek a kulturának a jelenlétével is számolhatunk. A bronzkort az irodalomból is igen jól ismert Zombor—sápanyai, továbbá a nagybaracscai, csonoplyai, Ada—komlósi féle téglágetőből előkerült leletek képviselik. A korai Vaskor első feléből való a Priglevitzaszentivánról való lelet, míg a kor második felét, az u. n. szkitakort Monostorszeg—Sauerborn telepéről behozott keramikus anyag szemlélteti. Gazdagnak mondható a fiatalabb vaskor jellemző emlékeanyagunk. A kora kelta leletek közül való az igen szép hódsági és regőcsei lelet. A Monostorszeg—Sauerborn téglagyárból előkerült telepanyag a kor legvégéről való, s igazi jelentőségét csak a legújabb ásatások (Tabán, Hódmezővásárhely—Fehértó) világánál tudjuk megítélni.

A Kr. u. I—IV. század, az u. n. szarmata kor legkorábbi szakaszából való a regőcsei, a későbbi periodusokból a bácskereszturi, óverbászi, pacséri, bezdáni, kishegyesi stb. leletek anyaga. Különös jelentőségük van a kor végére datálható, s talán a hun korszakba is átnyúló vajszkai, madarasi és kiszácsi halmos temető leleteinek. Sokáig kérdéses volt a Monostorszeg—Reiter féle temető népi hovátartozásának kérdése. Most már bizonyosnak látszik, hogy germán fajtájú nép temetkezett ide, talán a Kr. u. V—VI. századokban.

A muzeum népvándorláskori anyagá-

ban leggazdagabban az avarkor van képviselve. Olyan tekintélyes sirszámu temetők anyagát őrizi a muzeum, mint a gombosi, kishegyesi, szeghegyi temetők, de ebbe a körbe tartoznak az óverbászi, priglevitzaszentiváni és bajai leletek is. Ezidőszerint a honfoglaló magyarság legkorábbi tipikus emlékeit a bátmonostori pitykés sir és a zombori, valamint ujfutaki kengyelek jelzik, de a koraárpádkori leletek nagy száma biztosíték arra is, hogy e kor további emlékeit is feltárhatja az intenzívebb, s főként szerencsésebb kutatás. Az Árpádkor legjellegzetesebb emlékeit Monostorszeg—Szigá szigetről, Regőczeről, Gombosról és Bácsordasról ismerjük.

Összehasonlíthatatlanul leggazdagabb a muzeum középkori leletanyaga. A vegyesházi királyok korától mondhatni az ujkor minden század igen szépen van képviselve. Az ide vonatkozó leletek a mindennapi élet különböző területeit állítják a szemünk elé. Monostorszeg—Szigá sziget, Monostorszeg—Wamoscher szállás, Szandi téglagyár, Begecs, Bezdán, Gombos, Apatin csak a legjelentősebb lelőhelyeket jelzik.

Említeni kell végül még azt is, hogy a Dunántul határos területeiről is meglepően gazdag gyűjteményét őrizi a muzeum a különböző korok leleteinek. Elég ha a fiatalabb kókor végére eső (Lengyita kultura) sepei leletekre és a preszkita idők egyik leggazdagabb lelőhelyére Kis-kőszegre utalunk.

E teljességre semmikép igényt nem tartó vázlatos ismertetés már elegendő annak illusztrálására, hogy Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulatának muzeuma, alapításának idejétől kezdve mennyire komolyan vette a Társulat működési területén belülről rá kiosztott feladatát. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a muzeum anyaga nélkül a vármegye őskori és népvándorláskori történetét jól megírni hiú vállalkozás lenne. Ennek a munkás és értékes multnak a megbecsülését jelenti az az áldozatkészség, amellyel egyrészt a Muzeumok Országos Főfelügyelősége, másrészt a muzeum jelenlegi fentartója Zombor városa lehetővé teszi, hogy a mai fejlettebb technikai módszerek felhasználásával a vármegye ősi multjának emlékeit az enyészettől megmentsük és a jövő történeti kutatásai számára is hozzáférhetővé tegyük. *Párducz Mihály*

Sík Sándor

A magyar katolikus költészetnek már három évtizede áll első helyén Sík Sándor. A huszadik század irodalomtörténete is úgy tartja számon, mint »katolikus költőt«. Erre a megjelölésre Sík Sándor hivatása, állásfoglalása és témaköre ad alapot, jelentősége azonban általános irodalmi szempontból sokkal több ennél. Paul Claudel, vagy Mauriac-ot, senkinek sem jut eszébe katolikus írónak mondaní, holott beállítottságuknál fogva ők mégis csak azok. De ők éppúgy nem szólnak a francia olvasóközönségnek esupán egy rétegéhez, mint ahogyan Sík Sándor lírájában is az egész művelt magyar közönség gyönyörködhet. Bocsánatot kérek a triviális szóért, de jobbat, amely őszinteségemet kifejezné, nem találtam. Rám a meglepetés erejével hatottak Sík Sándor versei és valóban gyönyörűséget szereztek a szónak ebben az egyszerű köznapi értelmében.

Mert szégyenkezve bevallom, hogy csak rosszul ismertem Sík Sándor költészetét egészen a legutolsó évekig. Mentségemül szolgáljon, hogy a »katolikus« jelző mindenütt hangosabb volt, mint a »költő« szó, s a rendszerezésnek ez a tulzása azt hiszem nemcsak bennem, de az egész magyar irodalmi közvéleményben az egyoldalúságot, sőt a kisebbértékűséget jelenti.

Néhány év előtt a Vigiliában olvastam két versét, azóta szeretem Sík Sándor költészetét. Lassan barátkoztam vele, bűnbánattal és csodálattal a szívemben, egy-egy versénél elidőztem, megpihentem, mint a fáradt vándor az öreg fa jótékony árnyékában. Nem kerestem, csak véletlenül akartam találkozni vele, mint a kezdődő szerelemmel egykoron, de ezek a véletlenek mind gyakoriabbakká váltak. A minap aztán végleg megadtam magam: egy egész éjszakát töltöttem verseivel.

Harminc év munkásságát foglalja magába a testes kötet: összes verseit. Egy kiteljesedett költői világról tesz tanúságot ez a könyv, amely a magyar költészet utóbbi éveinek egyik legszebb adánya.

Az első verseket friss, fiatal optimizmus jellemzi, a költő hangja tele van rajongással; Istent és a természet szépségeit dicséri, képei tisztaságával pedig a

prerafeliták művészetét idézi. Még nincs benne a vallásos költészetet annyira jellemző áhítat — ez nem kíséretünete későbbi verseinek sem — csak az ifjú hévvel eredő rajongás tölti be a dobpergés-

szerepű sorokat, ez árad, hömpölyög feltartóztatathatatlannal verseiben. Még nem pap szól felénk a költő hangján, hanem egy fiatal óriás, aki szemben áll a nappal és boldog, hogy erős, hogy az élet szép és egyszerű, ha Isten az ember szívében él. Elszántan, magabiztosan néz előre, a veszélyeket még nem ismeri, nincs mitől félnie:

Mindegy akármi vár az árban,
Ha napsütés, ha viharok,
Mégfürdöm a tüzes sugárban,
a széllel versenyt dalolok.
Ha napsütés, ha viharok,
Szemen a végtelenbe vész.
Kezem a kormányrudra tettem;
Átkozott, aki visszanez!

Bizonyos, hogy a fiatal Sík Sándor ezekben a versekben még nem találta

meg egyéni hangját, Ady harsány éneke elől ő sem menekülhet. A Hajnal Szerelmében és a Hollókban csaknem teljesen átadja magát a nagy kortárs hatásának. De hogy erős egyéniség volt, azt bizonyítja későbbi kötete, amelyben már nyomát sem találjuk Adynak. Itt talán a szelidebb, a szomorú szürkeség és a bánatos hétköznapi költőjével, Kosztolányival tart rokonságot. Az ő szeméből azonban nem a tehetetlen busongás csal könnyeket, hanem az önmarcangoló férfias fájdalom. Határozott alanyi költészet, amit művel, s nem szimbolizmus. Nem emlékek gyötrik, hanem a jelenvaló szenvedés. Láthatára is szélesebb, költői forrása gazdagabb. Általánosabb is és ez az, ami nem mindig hoz szerencsét a költőnek. Az irodalomban gyakran több a kevesebb és egy kis világ izgatóbb tud lenni, mint az amelyben benne élünk. Hogy Sik Sándor Ady mellett már abban az időben nem kapta meg az őt megillető helyet, az talán éppen ennek a feljebb kifejtett körülménynek tulajdonítható.

Pedig Sik Sándor költészetének ez az időszak; a Belülvalók Mécse és a Költmények a legjelentősebb állomása. Amit ezután, huszonegyhárom év alatt kibontott költészetében, az mind innen ered. Mintha ez a két kötet lett volna a hid az ifjúság és a férfikor között. Az érett költő profétikus magatartása már itt jelentkezik, a nyelv is későbbi gazdagságából vesz előleget és a versekben biblikus képek bukkannak fel:

És Te azért el nem feledtél,
Rossz langyos vizet undorodva,
A szájadból ki nem vetettél.
Te vártál rám és megkerestél.
És mikor tegnap hazajöttem,
Hideg és siró őszi estén,
És sirva, fázva, megtörötten,
Magamtól csuffá elömörlötten
A lámpát lassan eloltottam
És végigdőltem ágyamon:
Akkor a bus sötétben, ottan
Lassan, lassan, hallgatagon,
Az ágyam szélére leültél.

Megértő emberiessége, erkölcs-keresése már ekkor betölti költészetét. Az embert nem látja eredendően rossznak, hanem a bűn és erény hordozójának, a sötétség és világosság esendő eszközének.

Ember vagyok, a szürkület fia,
Félig pacsirta, félig denevér.

Sik Sándornak ezután következő kötetei már nem hoznak meglepetést. A költő utját megszábták első versei, hű maradt hozzájuk, hű marad a magatartáshoz, sőt ma talán vissza is hajlott a bölcsék gyermekei derűjével és a boldogok ujjongásával ifjúsága éveire.

De közben küzd az árral, a bűnrel és a gyalázzal és folyton könyörgi a kegyelmet Istentől az embernek. Formaművészete a Sarlósboldogasszonyban éri el a tökéletes tisztaságot, de csak azért, hogy következő könyvében, a legnépszerűbb és legkedveltebb: Fekete Kenyérben elvesse a művészet minden díszét és kozmikus költőhöz illően csaknem nyersen panaszozza el a forradalmakban küzdő emberek életét és a maga életét, amely annyira egy és összeforrott a magyarokéval Most fontosabb számára a pátosz, s talán eredményesebb is, mint a zárt forma szépsége. Ezek a versei olyanok, akár a prédikáció. Emberszeretete itt csúcspontjára jut el. S talán jó jel, hogy éppen ezt a könyvét szerette meg az ifjúság.

Harminc év munkásságával egy költő rendszerint elmondott mindent. Amivel a költészetnek tartozott, azt lerótta Sik Sándor is. De nála a versírás sohasem volt öncél, hanem csak eszköz. Ma uira sötét felhők borítják Európa égét, Sik Sándor könyörgésére szükségünk van.

Ne aludj, Uram, már sokáig!
Az utakon a vér bokáig,
A hullapára köldökig,
S a bűn, a bűn:
Fojt szinte már szemöldökig!

Ha még soká késik a reggel:
Uram, mi lesz az emberekkel?
A jókkal! — olyan kevesek!
Belőlük is
Hiéna lesz és tigrisek?

Virrasszon még sokáig fölöttünk Sik Sándor emberséges szelleme, mert miként a jók kevesen vannak, igaz, emberséges költők is kevesen dalolnak ebben a romvilágban.

Papharkai Dénes.

A csesztói középkori templom feltárása

Történelmi levegő nélküli vácsnak mondaná Zentát a kíváncsiságból odaérkező látogató, ha csak a látottakat mérlegeli. Nínesen régi városrésze, nín-esenek ódon házai, egyszóval nines patí-nája a város külső képének. Pedig, ha

A csesztói templom hajója
a főoltár felől nézve

ellátogat a városházán őrzött kis gyűjteménybe és a gimnáziumban lévő emlékeket is megtekinti, megelevenedik előtte a zentai határ több ezer éves története. A fiatalabb kőkeri kultúrától kezdve megvan a települési folytonosság a letelepedésre alkalmas határban.

A mai Zenta a török hódoltság korában elpusztult, földig lerombolt kilenc magyar község gyűjtőneve alatt való felámadása. Fájdalommal írja a Bács-Bodrog vármegye Monográfiája, hogy: „elomló hantok alá temelkedett a török pusztítása nyomán a Szintarévet környező kilenc község: Kis-Bátka, Nagy-Bátka, Magocs, Csesztó, Likasegyháza, Tornynos, Kevi, Kalocsa, Karjad. Nem maradt utánuk már csak a név, melyet máig megőrzött az emlékezés és a kő, melyet itt-ott felvet néha a mélyen járó ekevas.”

Paphalmon, Zentától É-ra kb. 7 km-re fekszik az Orompart legmagasabb pontja. Észak, dél, nyugat felé ameddig a szem ellát alacsonyabb halmok, terep-

hullámok övezik, kelet felé a Tisza egykori árterületének síksága, a Csesztónak nevezett, művelés alá fogott rét terül el. Ezen a plátószerűen elterülő halmon állott egykor a templom.

A Horthy Miklós Tudományegyetem Régiségtudományi Intézete f. év szeptember havában a Bácskai Múzeum részére ásatást végzett a nevezett helyen s az ekevas nyomán felszínre került téglatörmelékkel valóban igazolták azt a feltevést, hogy egy összeomlott templomalapjai rejtjeget a halom.

A feltárt templom alaprajza egy félköríves szentélynek és a téglalapalakú hajónak az összetétele. Formáját tekintve a mezőkövesházi templom alaprajzához áll legközelebb. Homlokfalja megközelítően nyugatfelé, szentélye közel K.-felé néz. Belső hossz tengelye 16 m., míg szélessége a szentélyben 5, a hajóban 6 m. Az alapfalak alatt sárgaföldet döngöltek le s erre a 20–50 cm. rétegre rakták a méter széles terméskő alapot. Nagy kár, hogy a többszöri pusztítás, sőt a legújabb korban is folytatott rongálás kö-

A csesztói templom szentélyének
és sekrestyéjének alapjai.

vetkezéskor csak a főfalak és a szentély egy részének kőalapját találtuk meg s a többi helyen csak a sárgaföld ad bizonyítást, hogy rajta fal állott. A főfalakhoz három-három támpillér csatlakozott,

s az É-i, tehát az evangéliumi oldalon találtuk meg a 390×300 cm. térfogatú sekrestyéit.

Külön érdekessége a templomnak s az Alföld területén egyedülálló a főfalak tengelyében fekvő 850 cm. hosszú 250 cm. széles altemplom. Teljesen megron-

Árpád- és Anjou-kori sírok
a csésztoi temetőből.

gált, beomlott állapotban maradt fent s benne eredeti falrészeket sehol sem lehetett megállapítani. Az altemplom építésének lehetősége, melynek szokása az Árpád-házi királyok uralkodása alatt volt elterjedt, Paphalmon a magasra felhordott halom következtében megvolt.

Művészettörténeli szemszögből nézve a templom alaprajzát, építésében két

korszakot állapíthatunk meg. A román ték hozzá a gótikára jellemző támpilléreket. A támpillérnélküli első templom, az altemplommal együtt a templomot körülvevő temető síranyagából következtetve a XIII. század legelején épülhetett. Nem sokáig állhatott fent, s nem lehetetlen, hogy a tatárhordák gyűjtogatásának esett áldozatul. Valószínűleg Anjouk korában az első templom alapjára felépítették, ép úgy, mint az a Hódmezővásárhely-csomorkányi templom esetében is történt s a kor ízlésének megfelelően ekkor építették hozzá a támpilléreket. Ezt a megállapítást alátámasztják a templomból kikerült faragott bordastílusban épült négyszögletes hajóhoz és a köríves szentélyhez csak később építettéglák, melyek szintén a gótikára jellemzőek. A templom elpusztulása a török megjelenésével függ össze, mert a temető 175 sírja közül egy sínes, mely a XVI. századnál idősebbre datálható.

A sorozatos pusztítás következtében a műemlékekben olyan szegény Alföld egy hitelesen feltárt templommal gyarapodott. A zentai határ kilenc temploma közül a felkutatott paphalmi templom is 3—4 század történetéről mesél. Reméljük sor kerül a többiek feltárására s mélyebb bepillantást fognak nyújtani a középkori Zenta s vele a Bácska történetébe.

Dr. Korek József.

PIRAMIS

*Szeged szült engem: Tisza és homok,
pergek lustán és féktelen,
egy perc csak, hahó! és kiáradok ...
S a part beissza életem.*

*Két lélek pusztít s tépáz naponta,
minő pusztá fát az elemek,
a folyó zúg, de aztán hirtelen
mindent homokba temetek.*

*Ó szikla kéne, roppant hegytető,
álmomban már-már láttam is ...
Álltam a fülledt, sivó homokon,
mint óriási piramis.*

Berczeli A. Károly.

Könyvek

Sik Sándor: Összes versei.

Szent István Társulat kiadása, Budapest.

Sik Sándor költeményei diákkorunk leg-szebb élményei közé tartoztak. Az a nemzedék, amely az első világháború előtti és alatti években járt középiskolába, a magyar cserkészlet szárnybontogatásának idejében ismerte meg a cserkészifjúság költőjét, a Szembe a nappal című kötet szerzőjét. Sik Sándor a Zászlónk romantikus fiatalságának volt a poétája, a krisztusi szeretettől és mélységes magyar hazaszeretettől áthatott ifjúságé, amely egy életen át hordozza szívében ezt az ifjú romantikát és Sik Sándort úgy ismeri, mint a magyar vallásos költészet modern magujtóját.

Most, hogy Sik Sándor összegezi költészetét, első verseinek olvasásakor ellenállhatatlanul ébred fel bennünk az ifjúkor multhatatlan romantikája és úgy látjuk (amit egyébként ő is megénekel magáról!) hogy ha belsőleg el is mélyedt, kiérett és ezer csalódás után néha szinte Vörösmarty legkésőbbi korszakára emlékeztető verseket ír, az ifjúkor, a legnemesebb értelemben vett cserkészkor attitűdje semmiben nem változott és Sik Sándor ma is és holnap is az ifjúság költője, azé az ifjúságé, amelyről ő maga így szól: »Csak ami örök, az a fiatal«. Ifjúkorában egész életre szóló verseket írt, ma örök verseket ír a fiatalágnak és mindenkinek. Sik Sándor költészetét úgy érlette ki az idő, mint a legnemesebb tokaji aszút, az esztendőket nem számítanak, ereje annál tömörebb, minél inkább mulnak az évek fölötte s ha ifjúkori versei ma tán néha zsenének is tetszenek, a harmatos naivság és a feltétlen, mélységes krisztusi hit az, ami fölemeli és megszépíti őket.

Az első világháború kezdeti éveiben elhajlik a »finom kevesek sápadt dalaitól« a »rejtett lélekzugok« és filozofálgatás helyett a mindennapi élet keserveire döbben, szembe kerül a háború borzalmaival s már ekkor rájön arra, hogy a gyűlölködés mennyire szöges ellentétben áll a krisztusi életfelfogással. Az első világháború romantikája, amely akkor magával ragadott egész sereg költőt, még feltűnik verseiben (A vér himnusza, a Magvető stb) de pár év múlva már másként versel a háborúról s a közös szent emberi könynyet énekl meg. »Testvérek, merjünk hősök

lenni már, — Acélozzuk karunkat ölelésre, — És merjük már elsimni azt a könnyet, — Embervo!tunk, embernagyságunk könnyét!« — írja »Ének minden emberhez« c. költeményében. A költő háborús imádsága c. versében pedig így ír:

»Csak egyet kérek, Istenem:

Átkot ne engedj ejtenem,

Fojtson meg inkább néma mérge,

de meg ne mártsam ajkam vérbe.

Sirókkal sirni tanulj, szívem,

És várni, várni, csendesen.

Halkan dalom, halkan imádkozz.

Átkozott legyen, aki átkoz.»

És Krisztus igaz apja, a költő, immáron egész életén át hűségese maradt ehhez a magatartáshoz. Egyik versében a Szentírászt idézve mondja, Isten megbánta, hogy embert teremtett a földön, a kétségbeesésig jut el, mert az ember javíthatatlanul gonosz. De mélységes hite megóvja a legrosszabbtól és meg nem rendül, hogy a végső Jóban bizakodjék. Ez a hit egyre inkább elmélyül későbbi verseiben s teljessé érik a második világháború elején. Aztán a Csend versei következnek, a költő természet dolgaihoz hajol le, az állatokhoz, virágokhoz, az örök cserkész ismét feltámad a költőben s virágos, dalos szívvel járja Isten megújult kertjét. 1928-ban megírja a rádió Passióját, a költő ujjong a nagyszerű találmányon s így ír: »Lám a zengő kagyló korszorujá alatt — olyan testvér — egyforma minden arc« (Jaj, micsoda Babel, gyűlöletet és uszítást szító Babel lett ebből a rádióból alig egy évtized múlva!) A Mag és Kalász sorozatban életét írja meg, foglalja egybe zengő verssorokban, itt érezni leginkább, hogy a cserkész költője gyermek és cserkész maradt ötven éves korában és azon túl is. Aztán a növekvő viharfelhők éveiben S. O. S. címen a sülyedni készülő hajóról sikolt az emberekhez, látja, hogy a józanság mindinkább elhagyja a tömeget. Tépelődő lelkéből előtörnek a váteszi szavak: »Nincsen segítség! Nincs józan ember rajtunk kívül az elítélt hajón«. A növekvő értelmetlenség korszakában az értelemhez ír ódát, ugyszólván az utolsó peroben, hogy felrázza embertársait:

»E barbár korban, amely megtagad
 És bálványoknak ver oltárokát
 És kegyeikért embert öldököl,
 Mikor Iósten az inas ököl
 És a cselló és az orgona hangját
 A bőrcok dombverői tulrikongják
 És ellened mond minden idelem:
 Mi téged vallunk Isten-örökünknek
 S feltömjénezünk hozzád énekünket,
 O Értelem.«

Mert Isten a legfőbb Értelem és a legfőbb Jóság, Krisztus az, akihez a lidércnyomás súlyos éveiben a költő menekül. Mindhiába. A sorsot nem lehet megállítani s aztán már csak a magányos virasztó szava hangzik az éiben. De ez a hang becsületesen és tisztán cseng, ez a hang a hívő ember szava mindvégig, aki hisz Istenben és hisz Krisztusban akkor is, amikor már szinte semmi remény sincsen. Sik Sándor ekkor éneklí meg az örök Egyházat, az ifjún és idén megújuló. Istenhez mind közelebb s mind fennebből nézi a dolgokat, a vallásbölcselő költő eljut a teljes egyszerűségig, versei mind kurtábbá és mind mélyebbé válnak, tömörülnek, izeik mindinkább az asszutorra emlékeztetnek. Az ötvenéves cserkész hangját halljuk a könyv lapjairól.

»Dus gyümölcs érik szélcsavarta ágon.
 Kalapom szélét a szememre vágom:
 Még elvégzi magát
 Ötvenesztendős fiatalágom.

Te is anyácskám, ráncos Magyarország,
 De kinövöd még máj magad torzát!
 Érzem, érzem, ujul már
 Ezeresztendős szép fiatal orcád.«

A hazafias költő szava felszáll, mint a vihar hangja, klasszikussá tömörül és mély-ségesen igazzá magasztosodik. Most érti meg csak igazán Krisztust, aki kenyérral dobátja vissza a gonoszt, szánya ellenségeit. »Jó testvéri szóval lágyogasd fel őt — Dobd vissza kenyérral szegény kövezőt«. Harca immár az örök Gonosszal van s ez a harc egyre keményebb és egyre hívőbb. S már megint Vörösmarty legsúlyosabb szavaira emlékeztetnek sorai: »Kit ember-ökosság beteg ördögé tett — Mentsd meg önmagától az emberiséget«. Szálla alá poklokra, emlékezünk a Hiszekegy szavaira, a költő is bizony alászáll az emberiség legmélyebb poklaira. Nem csoda, hogy utolsó versei Reményik Sándornál kötnek ki. A legmélyebb poklok után következik a megváltás. Megváltójában pedig rendíthetetlenül hisz Sik Sándor, a költő.

Csuka Zoltán

Arvi Järventaus: Kereszt és varázsdob.

Fordította Kodolányi János (Turul 1943)

Kodolányinak régi vágya, hogy a magyar olvasóközönség mennél jobban ismerje meg a finn irodalmat, sok szempontból tanultat be. Ezzel a fordításával eggyel több lehetőséget adott erre. Választása nem esett rosszra. Mindjárt jobban megszeretjük Arvi Järventant, »a jó Isten bohémjét — ahogy magát nevezni szokta — ha tudjuk róla, hogy mennyire szeretett bennünket, magyarokat. Többször volt Magyarországon hosszabb ideig. Több regényének tárgyát vette a magyar történelemből. Így feldolgozta a magyar honfoglalást, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát és a 48—49-es szabadságharcot.

Ez a regénye a lapok történetéből van véve. Jól ismeri a Lappföldet, ahol hosszabb időt töltött mint a lapok seperintendense. E regényének tárgya sem teljesen idegen tőlünk, mert a velünk — ha fájlag nem is — de nyelvéleg rokon lapp nép történetéből mutat be egy forrongó korszakot: azt amikor a kereszt és a varázsdob megküzdöttek egymással. Ez a világ sem idegen tőlünk; valamikor olyan lehetett az ősmagyarok vallási élete is, amilyenek Järventans a varázsdob híveit mutatja be.

Két erős akaratu, a maga igazának tudatából erőt merítő férfi küzdelmét látnuk benne: Paulus Juoni és a szintén lapp származású Glans Sirna felkészét. Közben a lapok egyhangunak képzelt életéből mozgalmas képeket fest elénk a szerző. Különlegességével vonz a Lappföld enyhe nyara. és borzalmasan szépek a nagy téli hóviharok. és a künnrekedt emberek küzdelme a hóval és széellel.

Egy-egy nagyszerű jelenete olyan élethűen jelenik meg előttünk, hogy már látni és hallani véljük, amit a könyvben olvasunk: A sátor közepén a tűz mellett ül a varázsló, veri keményen pattogó dobját, éneklí varázsénekét, és a hallgatóság is már fél révületben mondja a varázsló után a monoton refraint:

»naa—naa—oijaa—naa—
 »vöjjaa—naa—naa—naa.«

De a sorokban egy beteg asszony, aki már Krisztus híve, úgy érzi, hogy az ördög idézik meg, az ördög már győtri is őt borzalmasan. Ekkor jelenik meg a sátorban a pap embeivel, vége szakad a varázslásnak. Így kell neki egyenként megnyernie a lelkeket.

De a varázslót, Paulus Juonit nem tudja sem megnyerni, sem megtörni. Többször is folydul, de az mindig megszökik. Egyszer, mikor már látja Juoni, hogy nem tud megmenekülni a pap körmei közül, régi isteneihez fordul, a sámáni révület szárvánv elszáll hozzájuk, és kéri őket, hogy most már tartsák maguknál, hisz nincs több keresnivalója a földön. Azok meghallgatták kérését, és Juonival meghalt a Lappföldön a varázsdob utolsó nagy mesteri kezelője.

Banó István

A HERCZEG FERENC JUBILARIS ÉV
ÜNNEPI KIADVANYAI

HERCZEG FERENC MŰVEINEK
GYŰJTEMÉNYES KIADÁSA

Nyolevan mű, közel 12.000 oldalon, famentes biblianyomó
papíron, amatőrjellegű művészi kötésben, tíz hatalmas kö-
tetben, a Herczeg Ferenc Emlékkönyvvel együttesen 540 P

HERCZEG FERENC EMLÉKKÖNYV

Szerkesztette Kornis Gyula

A magyar írók, tudósok, államférfiak legkiválóbbjainak
tanulmányai. Közel 500 oldal, albumalakban, 100 műnyomó
papírra nyomtatott képtáblával, művészi kötésben 54 pengő

Bibliofil-számozott kiadások

Magdaléna
két élete

Balthyány Gyula
rajzaival

Sziriusz

Hincz Gyula
rajzaival

Tűz
a pusztában

Szalay Lajos
rajzaival

Valamennyi kötet számozva, a költő és a rajzolóművész
aláírásával kerül forgalomba. Egy-egy kötet ára amatőr
félbőr-kötésben, valódi aranynyomással 80 pengő, művészi fél-
vászonkötésben, valódi aranynyomással 50 pengő.

ÉLETRAJZOK

Herczeg Ferenc

Írta: Kornis Gyula
Ára 4 pengő.

Herczeg Ferenc

Írta: Surányi Miklós
Ára 3.20 pengő.

Uj Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner) kiadásai.
Megtekinthetők minden könyvesboltban.

MOST JELENT MEG :

MAJTÉNYI MIHALY :

CSÁSZÁR CSATORNÁJA

REGÉNY

A MAGYAR DÉLVIDÉK ELSŐ TÖRTÉNELMI REGÉNYE
KISS JÓZSEFNEK, A FERENC-CSATORNA ÉPÍTŐJÉNEK
ÉLETÉT TÁRJA AZ OLVASÓ ELÉ.

ÁRA ELŐZETES MEGRENDELÉSBEN 8.— P E N G Ő

Rövidesen megjelenik:

LÉVAY ENDRE:

Dél kapujában

A kitünő délvidéki tanulmányíró a délbácskai falvakról és azok népéről ad tudományos tárgyilagossággal és magyar szeretettel készített beszámolót s tanulmányainak összefüggő sorozata az első ilyen mű a Délvidéken.

A kötetet pompás illusztrációk díszítik

Ára előzetes megrendelésben 8 pengő

Mindkét mű megrendelhető a

K A L A N G Y A központi ügykezelésénél, Budapest, VIII. Baross-tér 15.